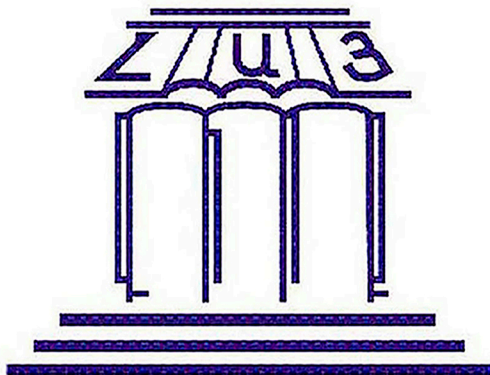

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

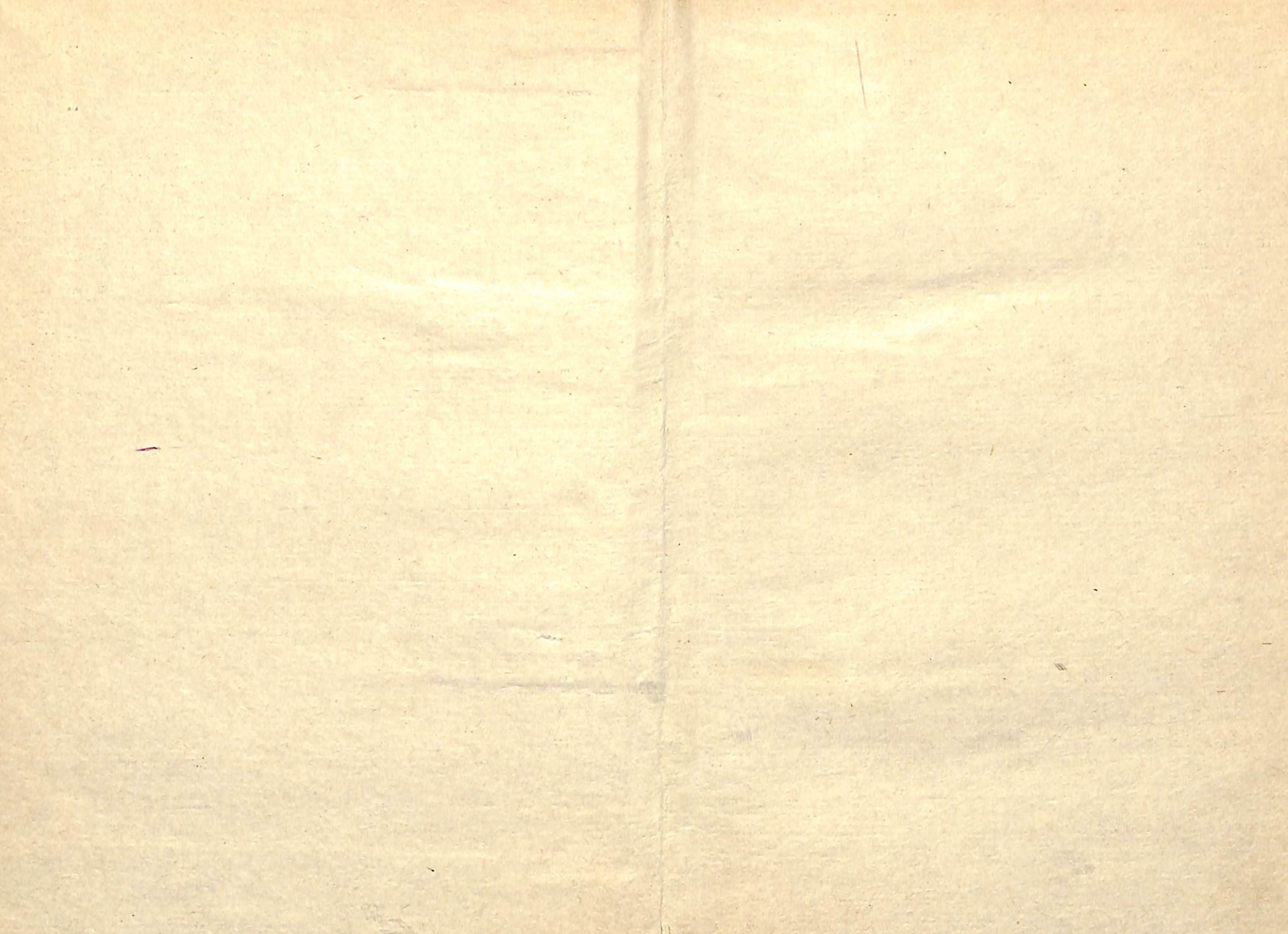
Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Supple
Spring 1892
1892

899.962.1

S-12

899.962

5-12

Վ Ր Ա Ց
ՆՈՐԱԳՈՒՅՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

XIX 'ԻԱՐ

(ՍԵՂՄ ԱԿՆԱՐԿ)

899.962.1

5-12

ՊԵՏԶՐԱՏ

ՅԵՐԵՎԱՆ

1931

19 NOV 2011

399.962.1299

9-12

ՏԻՑԻԱՆ ՏԱԲԻՁԵ

ՎՐԱՅ ՆՈՐԱԴՈՒՅՆ
ԳՐԱԿԱՆ ՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԻՑՐԴԴԱՐ

3338

(ՍԵՂՄ ԱԿՆԱՐԿ)

Թարգման. Ա. Դուրբանյան

12/57

ՅԵՐԵՎԱՆ

1931

ՊԵՏԶՐԱՑ

13 SEP 2013

5016

74.849

Պետերստի տպարան
Գլավիտ 6884 ք)
Հրատ. № 1-79
Պատվիր 5537
Տիրաժ 1000

6580-70

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԻԴԵԱՆՆԵՐԻ ԵՎՈՒՑՈՒՑԻԱՆ ՎՐԱՍՏԱՆՈՒՄ
ՍԿՍԱԾ 19-ՐԴ ԴԱՐԻՑ ՄԻՆՁԵՎ ՄԵՐ ՈՐԵՐԸ

1795 թվի ջախջախումը— վերջ ֆեոդալական Վրաստանի: Կուլ-տուր-պատմական որիննտացիայի բեկումը: Ռուսական տիրապե-տություն: 19-րդ դարի սկիզբը. Ա. Ճավնավաձեյի պոեզիան—առ-մանտիկ դպրոցի նախերգանքը Վրաստանում, 1832 թվի վոդյեբայրոնական ազգային ազատամբությունների և գեկարյզմի ար-ձագանք վրաց. կյանքում և գրականության մեջ, «Կալմասորա», Կպոպեյան—սինթեթիկ վերջավորում 18 դարի:

ՌՈՄԱՆՏԻԶՄԻ ԵՊՈԽԱՆ

Ռոմանտիզմի ելույթը, ռոմանտիզմական չարժման ընդհա-նուր ահուճքները, վրացական ռոմանտիկ զգացողության առանձ-նահատկությունները: Բարաթաշվիլու վիշտը արձագանք բեկման նախորդող եպոխայի: Բարաթաշվիլին վոդյեբ մտածող: «Վրացա-կան վշտի» պատմական արձատները, Բարաթաշվիլու և վրաց. Նոր գրականության ունիվերսալ դադախարները. բանաստեղծական լեզ-վի և վոճի վերակառուցումը:

Ռոմանտիզմը և ռեակցիան: Գրիգոր Որբելիամիի ազգային ռոմանտիզմը. միջնադարի քաղաքական ու կուլտուրական իշխայը: Վախտանգ Որբելիամիի պոեզիայի պատմիկ-գիտաբանական և առ-գործունյա առեր:

Ռոմանտիկ դպրոցի արձակը. Ռեբելիշվիլի. «Ճիսկարի» առ-ազգիրը:

ԳիՈՐԳԻ Նրիսթալի գրամատուրգիան. չրջադարձ գեպի ռե-ստական թատրոնը. ընդհանուր ռոմանտիզմական ճանաչմի-նկարը. Դեմիել ճանաչմի:

ՌԵԱԼԻԶՄԻ ԵՊՈՍԱՆ

Յորտափրական ընական տնտեսության ճղնաթափը և ռուս-տրական կապիտալի մուտքը. աղնականության աղքատացումը: Կ. ՆԻԲԵՐՈՎԻ և Լ. Արդազիանի նատուրալիզմը վորպես գրական գեոսոփիաների սկիզբը:

«Թերգլալուները» և վրաց. մտավոր կյանքի վերածնունդը: Վորոնցովյան անտիպայի պաշտոնական լիբերալիզմի վախճանը, «Հարցերի հարցը»—նորոտափրական իրավունքի անկումը և «աղա-ապարումն ի վերուստ»:

Իլյա Ճավնավաձեճ և նրա ժամանակաշրջանը. պայթյալ խայտառների դեմ. «Ստորաթվեւոս Մոսմիւ»-նոր գրական լեզուն. սոցիալական դաշտափարներ գրականության մեջ. Իլյա Ճավնավաձեճ կենտրոնական դեմք ուսուցողական դարաշրջանի և սինթեզ վրաց. ազգային գիտակցության, յերկու վոճերի պայթյալը Ճավնավաձեճի գեղարվեստական արժեքների մեջ. նախորդ գրական շարժումը Ճավնավաձեճի գնահատումով. նոր Վրաստանը նրա գրվածքներում. Ճավնավաձեճի տնտեսական, սոցիալ-իրավական և պետական կոնցեպցիան. «Ոթարի ալրի»-ի հեղինակի սոցիալական հայացքների պատմական պայմանավորումը և դատակարգային սահմանափակությունը:

Ակակի Եերեթելի. ստեղծագործության ընդհանուր բնույթը, ֆորմալ գրական նույնատրություն: Պատմական և գրական հայացքները. ձգտումն դեպի ազատություն—ֆուլլոր. միասնական գեղարվեստական վոճի բացակայության արձագանքում ժամանակակից կյանքի խնդիրներին. Ա. Եերեթելու բերանփոխմանցյալի իդեալիզացիան կեղծ—պատմական պաթեթիկա. Ա. Եերեթելու գեմոկրատիկ ավանդները:

70-ական թվականների գլխավոր գրական խնդիրները. «Վերջին ումանտիկ» Մամիա Գուրելին. պաշտոնական մեջնանության դարաշրջանի յետադարձը և ուսուցիչ. «Իմեդի» խմբակը—ոպոյո-գիեիա ընդդեմ ԻԼՅԱ ՃԱՎԱՎԱՋԵՅԻ, գրական նարոդնիկության («мужиковствующие»), («Թեթիադա-մոթրոկալենի») — Սոպրոն Մղալրելիլի, Ն. Լոմաուրել, Յեկատերինա Գարալիլի, Անաս. Երիսթովա, Բաչանա, Իոսիֆ Դավիթալիլի:

Անկախ գրական նարոդնիկություն—Թաֆայեյ Երիսթով, Ալեք-սանդր Դադբեկ, Վատա-Փլավելա:

Ակակի Եերեթելու չկուլայի պլեյադան—Գր. Աբաշիճե, Յա-բելի, Դանդելիլի, Գ. Ճալադիդելի:

Կապիտալիստական հարաբերությունների աճումն և աղնական դասի աղջամուղջը. Գիորգի Եերեթելու սոցիալական վեպը. նարոդնիկության կրիզիսը և մարքսիզմի սկիզբը. քաղաքի պրոլե-տարիատի արշալույսն Նդնատի Նինոլիլի. քաղաքի և գյուղի փոխ-հարաբերությունը Նինոլիլի ստեղծագործության մեջ. մաքուր ունալիզմ և տեղեկացիա. աղնականության գեկլասսացիան—Դա-վիդ Կլեբալիլի և Շիո Արագվեոպիլելու պոլիտոլոգիզմը:

19-րդ դարի սկիզբը Վրաստանում համընկնում է վրացական անկախ թագավորութան վախճանի հետ: 1801 թվին Ալեքսանդր առաջինի մանիֆեստով Վրաստանը հայտարարվում է ռուսական կայսերությանն ինքնակամ միացած, բայց մոչ չափանդրութան համար, ինչպես ասված է մանիֆեստում և մոչ կայսերութան առանց այն ել ընդարձակագույն սահմաններն ընդարձակելու համար:

Փաստերի ներքին դիալեկտիկան ինքնին վճռեց հետագա քաղաքական բախտը: Մարտնչող ռուսական իմպերիալիզմն ինքն իրեն հիանալի պարզում եր իր խնդիրները, իսկ վրաց դինաստիայի բազմաթիվ ներկայացուցիչները տեսնում էին իրենց իշխանութան վախճանը:

Ֆեոդալական Վրաստանի վախճանը նախապարստված եր որչեկտիվ պարագաներով: Վրաստանը ներքուստ անկարող եր վերացնել ֆեոդալական կարգը, արքայորդիներն ու խոշոր ֆեոդալները թշնամացած էին, ներքին յերկայառակությունները քայքայում էին թագավորությունը:

Այն ժամանակվանից, յերբ Հերակլ թագավորի հոգում բեկում առաջացավ դեպի ռուսական որիենտացիան, հարևան մուսուլման թագավորությունները՝ Տաճկաստանը և Պարսկաստանը չէին թաղցնում իրենց անհանգստությունը: Նրանք չառլավ հասկանում էին, թե ինչ է նշանակում վտանգավոր ռուս ժողովրդի մտտիկությունը, և բոլոր ուժերով աշխատում էին կանխել վրաց դաշինքը ռուս կայսրների հետ: Յերբ հորդորները չոգնեցին, Աղա Մամադ խանի պարսկական զորքերը խուժեցին Վրաստան, և 1795 թվին կրծանիսի

մոտերը պարսիկները ջարդեցին վրաց զորքերին ու ավերեցին Թիֆլիսը:

Զառամյալ Հերակլ արքան փախավ դեպի Դարյալ, իսկ ոգնություն հասած Իմերեթի թագավորի զորքերը, տեսնելով, վոր բանը պրծած է՝ իրենք սկսեցին թալանել քաղաքը: Արքայորդիներն էլ, կազմած իրենց կուսակցությունները, դեռևս դահլիճից Հերակլ արքայի որով կոչվում էին դահի համար: Հերակլ արքան իզուր եր սպասում խոստացված ուս զորքերին. կայսերներն իմանում էին, թե յերբ և հարկավոր ուժ ուղարկել: Այդ պարսությունից հետո վճռված եր վրաց թագավորության բախտը, վճռված եր նաև Ֆեոդալական Վրաստանի բախտը:

Սակայն, ուսնական տիրապետությունը Վրաստանում հաստատվելուց հետո, աճում եր Ֆեոդալական շրջանների դժգոհությունը: Դահի վիրավորված թեկնածուներն ապստամբություն ապստամբություն հետևից են սարքում: Այդպես բռնկվում ե լեռնականների խռովությունը 1801 թվին, Կախեթիայի խռովությունը՝ 1804 թվին: Այդ յերկու ապստամբությունն էլ ձնշված են, խռովարար — ղեկավարներին — դժգոհ արքայորդիներին քեցին Ռուսաստան: Նրանց հետ առանձնապես խիստ եր վարվում Կովկասի կառավարչապետ իշխան Յիգիանովը: Գյուղացիությունը հարկերից տանջված, վերջին պատերազմներից քայքայված, թեպետ և մասնակցում եր ապստամբություններին, հատկապես 1801 թվին, բայց և այնպես ապստամբության յեղը չեր կարող լուծել:

Դրան ավելացրած նաև այն, վոր կայվածատերերը նվաճողներից հետ չեյին մնում անդթության մեջ, իսկ հաճախ էլ ուս կառավարությունը զանազան բարենորոգումներով ձգտում եր գյուղացիությանն իր կողմը դրավել: Սակայն արիստոկրատ շրջաններում ապստամբության դադախարը շարունակ պահպանվում եր:

Ապստամբության դադախարն առանձնապես ակտիվ հրահրում եր արքայորդի Ալեքսանդրը, դահաժառանգ-

ներից ամենաբմբաստը, վոր բաղմաթիվ կողմնակիցներ ուներ Վրաստանում: Նա մերթ յերեւում եր լեղդիական զորքերով, մերթ՝ պարսկական. լավ ընդունելություն ուներ պարսկական արքունիքում և բարեկամ եր Ավարիայի ու Դաղստանի բոլոր խաներին:

Ռուս ղեկաբրիստների շարժման ազդեցության տակ դարդացած վրաց աղնականության և ինտելիգենցիայի մեջ սկսվում ե խմորում և պատրաստություն ապրտամբելու:

Դեկտեմբերի 14-ի վախճանը չզգաստացրեց տաղ-գլուխ ռոմանսիկներին: Արքայորդի Ալեքսանդրն էլ բողալառ սյրոկլամացիաներ եր հղում: Այդպիսով, պատրաստվում եր 32 թվի դավադրությունը: Դավադրությունը ղեկավարում էին Դմիտրի և Ոլբոպիլ արքայորդիները, վորոնք գտնվում էին Պետերբուրգում և Մոսկվայում: Նրանց մոտ եր հավաքվում դավադիրների ապագա ակտիվը: Գաղտնի ընկերության կանոնադրությունը, վոր կազմված եր ըստ մասնական ժողովարաններն ձևի, գրված եր կուսակցին Ֆիլադելֆոս Կիկինաձեյի ձեռքով: Ընդհանուր առմամբ ծրագրերը համապատասխանում եր ղեկաբրիստների ծրագրին, թեպետ և նկատի էյին առնված Վրաստանի առանձնահատուկ պայմանները: Գաղտնի ընկերության մեջ մոտ մասնակցություն ուներ Սոլոմոն Դադաշվիլին՝ Թիֆլիսի գիմնազիայի ուսուցիչը և տրամաբանության դասադրքի հեղինակը: Դավադրության մասնակցողների կապի համար նա հիմք դրեց լրագրի, վորը սակայն բուրովին չեր արտահայտում նրանց ծածուկ մտքերը: Դավադրության մասնակցողները վորժ արին կադրեր հավաքելու նաև ստորին դասի շարքերում ու կապ հաստատեցին Թիֆլիսի Փրահսիական հյուպատոսի քարտուղար Լեռնեյի հետ:

Ապստամբության որը նշանակեցին 1832 թվի նոյեմբերի 20-ը: Այդ որը նշանակված եր աղնականների ժողով: Ժողովը հետաձգվեց, այն ժամանակ հետաձգեցին նաև ապստամբության ժամկետը: Նշանակված

տրը, ըստ ապստամբութեան պլանի, պետք է հարձակ-
վել յին դանձարանի և զինանոցի վրա: Ժողովին ներկա
գտնվելիք ռուս բարձրաստիճան գեմքերը պետք է ըս-
պանվելին:

Այնուհետև դանդերի ղողանջուռնի տակ յեկեղեցի-
ներին դուրս ելին բերվելու սուրբ պատկերները Ժո-
ղովրդին յերդվեցնելու համար: Բայց դավադիրներից
մեկը՝ Իյա Փալալանդիշվիլին պատմեց ամեն ինչ Թիֆ-
լիսի նահանգապետին: Դավադրութիւնը բացվեց և
Նիկոլայ առաջինի հրամանով սկսվեց քննութիւնը:

Դավադրութեան մասնակիցները պատժի յենթարկ-
վեցին: Արքայորդի Դմիտրին աքսորվեց Սմոլենսկ, ար-
քայորդի Ոքրոպիլը՝ Կաստրամա, արքայադուստր
Թամարան՝ Սիմբիրսկ, Գեորգի Երիսթովը՝ Լեհաստան,
Դմիտրի Որբելիանին՝ Պենզա, Գրիգոր Որբելիանին՝
Վիլնո, Դմիտրի Կիպլանին՝ Վալուդա, Վախթանգ Որ-
բելիանին՝ Կալուգա, Ալեքսանդր Ճավճալաձեն՝ Տամ-
բով, Իսկ Սոլովոն Դադաշվիլին՝ Իրկուտսկ, ռւր և մե-
ռալ:

Դավադրութեան համարյա բոլոր մասնակիցները
հետագայում աչքի ընկան գրականութեան մեջ. նրան-
ցից շատերը մոռացան իրենց քաղաքական ռոմանտիզ-
մը և բարձր աստիճանի հասան պատերազմների մեջ,
ռուս զորքի շարքերում: Դա յե հենց 19-րդ դարի վրաց
գրականութեան առաջին կադրը:

Սովորաբար 19-րդ դարի վրաց գրականութեան
պատմութիւնն սկսում են Ալեքսանդր Ճավճալաձեյից,
սակայն նոր պարագաները բոլորովին փոխում են դրու-
թիւնը: 19-րդ դարի սկզբին արքայորդի Հովհաննեսը
գրում է բացառիկ դեղարվեստական նշանակութիւն
ունեցող մի յերկ, վոր կոչվում է «Կալմասորա»: 60-ա-
կան թվերին Դմ. Բաղրաձեյի խմբագրութեամբ տպա-
գրվում է մի հատված «Կալմասորայից»: Բայց դա լոկ
աննշան հատված է: «Կալմասորա»-յի ամբողջ ձեռագի-
րը Պետրոգրադի գրապահեստներից վրաստան է բեր-
վում 1923 թվին, Խորհրդային Իշխանութեան որդի:

ռուս թանգարաններից վրացական Հնութիւնների վե-
րափոխադրման (ռեսկակուցիա) ժամանակ: Մինչե-
այժմ վիճելի յեր համարվում «Կալմասորա»-յի հեղի-
նակի խնդիրը. մեկ վերագրում է յին արքայորդի Հով-
հաննեսին, մեկ կիսատարկավադ Հովհաննես Ուելաշվի-
լուն, վորի արկածները նկարագրված են այդ գրքում:
Այժմ ստույգ տվյալների հիման վրա հաստատված է,
վոր հեղինակն է արքայորդի Հովհաննեսը:

«Կալմասորա»-յում նկարագրված է կիսատարկա-
վադ Հովհաննես Ուելաշվիլու շրջադարձութիւնը Վրաս-
տանում՝ տաճարի և վանքի կառուցման համար ընծա-
ներ հավաքելու նպատակով: Հենց կալմասորա խոսքը
նշանակում է ընծաների հավաքում: Կիսատարկավադը
Գորիում հանդիպում է Զուրաբ Ղամբարաշվիլուն՝
հայտնի ղվարճախոս և ծաղրածու մեկին և վերցնում
է նրան իր հետ: Յերկու բարեկամները շրջում են վողջ
Վրաստանը, լինում են բոլոր գյուղերում, ծանոթանում
են ֆեոդալների, հոգեւորականութեան և գյուղացիու-
թեան հետ:

Ահա այստեղ տրվում է 18-րդ դարի վրաց հասարա-
կութեան բարքերի վսեմ պատկերը: Վրաց գրականու-
թեան պատմութեան մեջ «Կալմասորա»-յի ամբողջ բը-
նագրի բացակայութեան պատճառով դեռևս չի գիտակց-
ված հսկայական արժեքն այդ պատմական գրքի, միա-
կը ֆեոդալական կենցաղի բնութագրման տեսակետից:
Յեւ հեղինակ արքայորդի Հովհաննեսը գրական մեծ
դեմք է դառնում: Նյութի մշակման, վոճի առանձնա-
հատկութեան, արտահայտութիւնների հակիրճութեան
և պատկերների հյութալիութեան կողմից այդ գիրքն
իւր համարար չունի վրաց արձակի մեջ: Անգամ Սարա
Սուլիսան Որբելիանին նսեմանում է նրա հետ համեմա-
տութեան օրինիս: Նրանում զգացվում է Ռարլեյի ղվար-
ճախոսութիւնն ու քրքիջը, և նույնիսկ հոգեւոր դեմ-
քերի նկարագրութեան ժամանակ կատարելապէս պահ-
պանված է աշխարհիկ գրեթէ բոլոր: Վրացական բառերը,
վորոնք Անտոնի կաթողիկոսն իր սխոլաստիկայով ար-

ժատախիլ եր արեւ, այստեղ իրենց հաղթանակն են տո-
նում: «Կալմաստութեա»-յի դիպրոցներն ապշեցնում են ի-
րենց համառոտութեամբ, ժանրերը խառն են և աչքի յեն
ընկնում բազմադանութեամբ:

Գիրքը մի ամբողջ ենցիկլոպեդիա յն տալիս, նման
Փրանսիական ենցիկլոպեդիստներին: Գուցե դիտական
նյութի առատութեունը դիտական հետազոտողների
համար պահանջները և գրվածքի գեղարվեստական ամ-
բողջութեունը, սակայն հանրադիտական տեղեկու-
թեուններն եւ զարմացնում են նոր դիտական տեղեկու-
նների հարստութեամբ, ինչպես նաև ունիվերսալու-
թեամբ:

Վորջան եւ բարձր չդասենք հեղինակի տեղյակ լի-
նեն իր ժամանակի դիտական մտքին, այնուամենայնիւ
«Կալմաստութեա»-յի գեղարվեստական արժեքը բացորոշ
կերպով գերակշռող է:

Բառացիորեն չկա մի դեմք կամ դեպք 18-րդ դա-
րում, վոր իր արտացոլումը չգտնի «Կալմաստութեա»-յի
մեջ: Այդտեղ են քաջատոհմիկ վոլտերականները, այդ-
տեղ են կալվածատեր իշխանները, վորոնք ամաչում են
Ծախել ձիերը, խի մարդկանց վաճառում են. այդտեղ
ազնվականները սպռալից կթան կովն են խլում, և վեր-
ջացնելով հետապնդել իրենց վրա հարձակված լեղզի-
ներին, կոդոպտում են սեփական ճորտերին: Հնարավո-
րութեուն չկա միառմի թվելու այն բոլորը, ինչ վոր
չոչափում է հեղինակը: Առաջին հատվածը խմբագրե-
լիս՝ հայտնի պատմաբան Դմիտրի Բազրաձեն վորձեց
թվել այդ հատվածում չոչափված հարցերը, և նրա պ-
ռաջաբանը միքանի տասնյակ եջանոց ցանկի վերած-
վեց: Պետրոգրադից ստացված դրքի մյուս մասերն ա-
վելի մեծ հետաքրքրութեուն են ներկայացնում, և «Կալ-
մաստութեա»-յի ամբողջ գրքի հրատարակումից հետո,
Վրաստանը կհարստանա գեղարվեստական հաղվա-
գյուտ եպոպեյայով:

19-րդ դարի սահմանադժոււ առաջին պոյետը, վո-
րի ստեղծագործութեան մեջ արտացոլվել են նոր դարի

հովերը, և վորով վերջավորվում են դրականութեան
հին տրագիկանները — Ալեքսանդր ձավնավաձեն է:

Վրացական ուսմանտղմի այդ նուխահայրը (հաս-
կանալի յն ուսմանտղմի այն ձեւը, վորը Յեվրոպայից
անցավ նախ՝ Ռուսաստան և ապա՝ Վրաստան), մաք-
րեց հաշիվները պարսկական սեկսուալիզմի հետ, վոր
18-րդ դարից ամբացել եր Վրաստանում:

Այդ տեսակետից Ալեքսանդր ձավնավաձեն 19-րդ
դարի ամենաբնորոշ դեմքն է:

Նա ծագում է վրաց ձավնավաձե իշխանների խո-
չոր ֆեոդալական տոհմից:

Այդ տոհմն առանձնատես աչքի ընկավ պոյետի
հոր՝ Գարսեվան ձավնավաձեյի որով:

Գարսեվանը վրաց Հերակլ և Գեորգի արքաների
դեսպանն եր ուսաց ցարի արքունիքում:

Հենց վոր վրաց վերջին թագավորների որիննա-
ցիան հաստատվեց դեպի Ռուսաստանի կողմը, ընթացիկ
քաղաքականութեան մեջ մեծ դեր սկսեց խաղալ վրաց
դեսպանը Ռուսաստանում:

Ռուս և վրաց արքունիքների հաճութեամբ պար-
դետորված Գարսեվան ձավնավաձեն զարգացավ վոր-
պես քաղաքական մի մեծ անձն:

Հարստութեունը և ծավալվող իրադարձութեունե-
րին մոտիկ լինելն ավելի ևս բարձրացնում էյին նրա
հեղինակութեունը:

Չոչափալոր «Կալմաստութեա»-ն դժագրում է Գարսե-
վան ձավնավաձեյի խաղացած դերի յերկվութեունը
Վրաստանի ճակատագրի խնդրում: Հեղինակը դառնո-
րեն դանդաղում է Գարսեվանից նրա շահասիրութեան
և անադնիլ խաղի համար, բայց հենց նույն տեղումն
եւ րնդծում է այն փաստը, վոր Գարսեվան ձավնա-
վաձեն ղեկավարում եր վրացական քաղաքականութեու-
նը և աղղում յերկրի բախտի վրա:

Այդ ընտանիքում 1787 թվին, Պետերբուրգում ծըն-
վեց ապագա պոյետ Ալեքսանդր ձավնավաձեն:

Նրան կնքել և Յեկատերինս անկողնոյն վարդապետին
Սկզբնական ուսումը նա ստացել և Պետերբուրգի լավագ
գուշի պանսիոններում, բայց, յերբ Գրաքնական ծավա
նավածն ծառայութեան գործերով ստիպված եր վե
րադառնալու վրաստան, իր հետ վերցրեց տասներկու
ամյա վորդուն: Այդ ժամանակ վրաստանում զեպրելը
զարգանում էին կատաւորոփիկ կերպով: Գեորգի
12-րդի մահից հետո, վրաց անկախութեան վերացումը
մեծ իրարարնցում եր առաջացրել դահի բազմաթիւ թեկ
նածուներին միջև: Կախեթիայում ապստամբութեան
ընդդէմ ուսներին՝ զեկավարում եր արքայորդի Փառ
նաղը, Հերակլ Թաղալորի վորդին:

Ակերքանդը ճավախավածն հարեց ապստամբությանը, սակայն ապստամբությունը չուտով ջախջախեց: Ծայր առավ արքայորդիների և նրանց բնտանիքների ընդհանուր արտաքսումը դեպի Ռուսաստան և հալածանքն ապստամբության մյուս մասնակիցների դեմ:

Արեքսանդր ձալնալանն հոր մատուցած ծառայությունների շնորհիվ պատժից ազատվեց :

Սկզբում նա աքսորվեց Տամբով, ուր փոխադրվեց նաև նրա հայրը: Բայց չուռով ներման արժանացավ և ընդունվեց պաթերի կորպուսը: Մասնակցեց Նապաթեոնի դեմ մղված կռիվներին, յեղավ Փարիզում, դարձավ Բարկլայ-դե-Տոլլիի աղյուսանտը:

Ուսումնասիրեց զերմաներեն և ֆրանսերեն լեզուները :

Հետագայում պաշտոնավարեց Կովկասյան զորքի չարքերում և ռազմական մեծ աստիճանի հասավ :

1832 թվին նա խառնվեց մի այլ դավադրության մեջ, բայց այս գեպքում էլ, չնորհիվ հոր դիրքի, նա հեշտ ու թեթև պրծավ. նրա դործը նման է իշխան Առլովի գործին, — ինչպես արտահայտվել էր Նիկողայ Խոստոմիրը, — այսինքն՝ նա զիտեր Խաչատուրյան թափն և չտեղեկացրեց այդ առթիվ։

Հասկանալի չէ, Վորդյանքի վայրիվերումները

յերկվաթյան դրոշմ են թողել նրա ասեղճագործության վրա:

Վրա: Մի կողմից նա բոլոր արմատներով մոտիկ էր հա-
բազատ իրականությանը, մյուս կողմից՝ նա ճաշակել
էր, ինչպես նաև այդ ժամանակի առաջավոր ողու մար-
դիկ, յեվրոպական լուսավորության պտուղը: Ահա զը-
րանք էյին, վոր պատրաստեցին զեկտեմբերյան ապրս-
տամբությունը Ռուսաստանում և 1832 թվականի դա-
վադբությունը Վրաստանում:

Վրաստանի քաղաքային ֆեոդալական դասակարգը
կորցրել էր իր վտանգի տակի հողը և մահվան տագնա-
պի մեջ նվիրվել էր սանձարձակ երոտիկմի և զգաց-
մունքների անարևելային։

Ֆեբրուարի 1-ին Ստալինը հանդես է եկել «Իսկապետ» թերթում հոդվածով, որտեղ նա պատմել է մոտակայի վայելչության մասին։

Իբ դարը վերջացնող ֆեոդալական դասակարգին ավելի ըստ սաղում եր պարսկական ղեկադանսի պոեզիան, և իսկական՝ 18-րդ դարի պոյետը տերակալ եր այն ժամանակվա մոտքերի, չուտով նաև զգացումների վրա: Պարսկական մոտրվները նա նրբության հասցրեց և նրա յերգերը լավում են ամբողջ վրաստանում:

Ալեքսանդր Ճավնալաճեմ հանդիսանում է Բեռլինի յերգերի կատարելագործողը: Նրա անհամար գաֆերը, մուսուսաղաղերը, մուհամբաղները, դադելները վառ կերպով արտահայտում են զգայնականության պոյեզիան:

Թվում էր, Վոր Բեսիկիին ալեքսանդրյան նորու-
թյունն անսահման է, սակայն Ալ. Ճավախյանն գտա՞յ
իր յերգը, և դրանից միքանիօր նույնիսկ դերադան-
ցում են Բեսիկիին յերգերից: Այդ տեսակետից հատկա-
պես արտահայտիչ է նրա գեղունական հիմնը:

(ՀԱՐԲՈՂՆԵՐ, ՈՒՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ)

Մտիկ լինելով 20 և 30-ական թվականների ուսուցչականությանը (նրա աղջիկն ամուսնացած էր Ա. Ս. Գրիբոյեդովի հետ), Ա. Ճավնավաճեմ չխուսափեց ուսմանտիկ դադարների աղղեցությունից: Նա հրաշալիորեն թարգմանել է Պուշկինի մի շարք լավագույն վոտանավորները, թարգմանել է նաև Ռասինի «Յիննա» վոդեվիլները:

Ալեքսանդր Ճավնավաճեյից է սկսվում վրաց դրահանության մեջ յեփրոպական տիպի գրական շկոլաների փոփոխությունը: Յեվ մեր առաջին ուսմանտիկ ղլխավոր դործը «Գյուկչայի լիճ» մեծ բանաստեղծությունն է, վորի մեջ հեղինակին հաջողվել է արտահայտել ֆեոդալական կենցաղի սնանկացումը:

Վոտանավորը խոր պեսսիմիզմով է տոգորված. պոյետը լճի վրա յեղած կոլիզեյի ավերակներն է տեսնում, մտքով սլանում է այն ժամանակները, յերբ այդտեղ փառահեղ քաղաքներ էյին ծաղկում, յերբ քարավանի ճամբաներով պերճանքի առարկաներ էյին փոխադրվում, վանքերում քաղցրանուշ սաղմոսներ յերգվում: Սյժմ միայն բուերն ու ղեռուներն են հյուսում իրենց բները:

Այնուհետև նա նկարագրում է սիրահարներին, վորոնք լճաի են գալիս՝ հիանալու մաքուր փրփուրով ու ալիքների լաղուրով, նկարագրում է գարնան փարթամ փթթումը լճի և ավերակների ֆոնի վրա, արհեստական հակադրությունների միջոցով տալիս է ուսմանտիկ վշտի պատկերը:

Ուսմանտիկական եպոխայի մյուս վար արտահայտիչը Գրիգոր Որբելիանին է (1802-1883): Ողոր ֆեոդալ Որբելիանիններն աղղալցություն մեջ էյին թագավորական տոհմի հետ և ժառանգաբար դրավում էյին գլխավոր հրամանատարի պաշտոնը վրաց արքաների որդի:

Գրիգոր Որբելիանինի ժամանակ այդ տոհմի անունը շատ էր ընկել, բայց նա իր անձնական հատկություններով վերստին բարձրացրեց այն: Գրիգորն իր ծառայությունն սկսում է վորպես պրապորշչիկ ուս դորքի մեջ, յերիտասարդությունն որերին նա տարված էր քաղաքական ուսմանտիկով, մասնակցություն է ունեցել 1832 թվի դավադրության մեջ, վորի ջախջախումից հետո փոխադրվել է Ռուսաստանից Թիֆլիս, իսկ յերեք ամիս չանցած, նախ՝ դեպի Վիլնո և հետո Ռիգա:

Ողղարկության ժամանակ նրա մոտ գտնվել է Ռելենի «Նալիլայիայի խոստովանության» թարգմանությունը, նաև «Յաքալի» վոտանավորը: Աղատության սերը և իր պատրաստակամությունը՝ ղոհվելու հանուն հայրենիքի — մոտեցնում է այդ բանաստեղծությունը Ռելենի «Նալիլայիայի խոստովանությանը» և նշում է հեղինակի այն ժամանակվա հալիչտակությունն ու հրապուրվելը:

Սակայն յերիտասարդության տարիների հրապուրները չուտով անցան և Գրիգոր Որբելիանին արագ առաջ ղնաց դինվորական ծառայության մեջ: Նա մասնակցեց լեռնականների դեմ մղված պատերազմին, և այդ հանգամանքը նրան հնարավորություն տվեց ցույց տալու իր անձնական քաջությունը և հերոսությունը, ինչպես նաև վարչական ձիրքը, յերբ Գրիգորը հաջորդաբար ղրավում էր սկզբում Դաղստանի չրջանի պետի, հետո Կասպից գծի բրիգադայի հրամանատարի և պետի պաշտոնը:

Առանձնաբեր նա առաջ ղնաց Հաջի-Մուրադի դեմ մղվող գործողությունների մեջ՝ մեկից ալելի անգամ փախուստ կաղմակերպելով նրա դժի վրա:

Հետագայում Գրիգոր Որբելիանին յերկու տարի փոխարինում էր Բարյապինսկուն՝ Կովկասի փոխարքայի պաշտոնով:

Գրիգոր Որբելիանին իր ղերքով կոչված էր գլխավորելու ղրույների կոնսերվատիվ խումբը, և յերբ վաթ-

(1007 / 33518) 6580-70

գունահան թխտիաններին պաշտպանողականներին և ազատամիտների միջև տաքացավ «Հայրերի և դավակներին» կոչվել, — Որբելիանին գլխավորում եր արխայիստների խումբը՝ պայքարի մեջ հանդես բերելով իր խառնվածքի ամբողջ թափը:

Բայց դատապարտված ֆեոդալական դատակարգը հեռանում եր, և առևտրական կապիտալիզմն անխնայ վռնչացնում եր արխայիստների կենցաղի ամբողջ փայտաները:

Որբելյանին ինքն եր խոստովանում իր պարտութունը հակադիր բանակի — ռազնոչինցինների կողմից: Յեւ իր կյանքը գերջին տարիսնուս սա գրեց «Սուշա Բոկուլանե» անունով պոյեմանման մի բան, վորի մեջ անձնատուր ե լինում նոր մարդու հանդեպ: Այդ վոտանալորի վերեն և ճարտասանական վոճը մատնում են, վոր հեղինակը ռազնոչինցիններին ընդունում ե միայն խելքով, բայց վոչ սրտով:

Որբելիանի լավագույն ստեղծագործությունը «Կենաց բաժակ» կամ «Խնճուղք մարտից հետո, Յերեվանի մոտ» պոյեմն ե: Այդ պոյեմայում նկատելի յե փուլավազում «тебе во сг, а не русских воинов» ի աղղկեցությունը, բայց դա միայն ֆորմալ կառուցվածքի տեսակետից, իսկ ընդհանուր առմամբ պոյեմը խորապես ինքնատիպ ե:

Այդտեղ Որբելիանի վոճը հասել ե արտահայտության ուժգնությանը, նրա նկարագրությունները վերաստանի բնության դեռ մինչև որս ել չեն գերադանցված:

Պոյեմի ընդհանուր սխեման հետևյալն ե. մարտիկները կովից առաջ վերհիշում են հայրենիքը, սերը... և այն ամենը, ինչ վոր մարդ կարող ե հիշել՝ մահվան պատրաստվելիս: Սակայն մահի մերձավորությունն այդտեղ ավելի յե սրում յերգչի զգացմունքները, և ամբողջ պատմական վրաստանն և անցնում նրա առջևից:

Հեղինակի մի իննասուգրի և քննադատի առեկով՝ նը-

րան հրաշալիորեն հաջողվել ե ներկայացնել պատմական վրաստանի այդ ֆանտաստիկ շքերթն ու զորաստեղ:

Այդ ֆոնի վրա հին ֆեոդալական վրաստանը ցուցադրված ե իր ամբողջ փայլով: Պոյետը ներկ չի խնայել՝ նկարելու համար անցած իդեալը:

Նույն հայրենասիրական ցիկլին ե պատկանում մյուս մեծ վոտանալորը «Թամարա Թագուհու Փրեսկան Բեթանի վանքում»: Այդ վանքը չինված ե Որբելիանիների տոհմական կալվածքում: Պոյետը դիմում ե Թագուհու խոնացած Փրեսկային և վողբում վրաստանի անդյալը:

Հեղինակի հուսկոսությունն ուժեղանում ե հնի և նորի հակադրությամբ:

Բանաստեղծությունները գրված են Ռիգայում: Պոյետը հիշում ե իր անհոգ պատանեկությունն իրենց տոհմական կալվածքում և առաջին սերը, այնուհետև նկարագրում ե կյանքի փոթորիկները և ավերածության հետքերը, մելանխոլիան հետզհետե նրբանում ե և վոտանալորի վերջը հնչում վորպես զուսպ հեկեկոց:

Գր. Որբելիանի սիրահարական վոտանալորների համարյա յերեք քառորդը նվիրված են քույրեր՝ Նիմա և Յեկատերինա Ճավնավանների, Ալեքսանդր Ճավնավանի աղջիկներին: Թե՛ Նինան՝ Գրիբոյեդովի այրին և թե՛ նրա յերկրորդ քույր Յեկատերինան՝ Մինգրելիայի տեր Դադիանի կինը, վաղ այրիացան: Գրիբոյր Որբելիանին անհույս կերպով սիրահարված եր Նիմայի վրա, բայց սա հավատարիմ մնաց ամուսնու հիշատակին, և Գրիբոյր Որբելիանին նույնպես մինչև կյանքի վերջը հավատարիմ մնաց այդ սիրույն և ամուրի մեռավ:

Այդ սրտառուչ սիրույն նա շատ անգամ անդրադառնում ե իր բանաստեղծությունների մեջ և «Մինանդալիի վարդը» (Մինանդալին Ճավնավանների տոհմական

կարլաճքն եր) զանազան վարեացիներով զարդարում է նրա սիրտ լիրիկան:

Գրիգոր Որբելիանին տուրք է տվել նաև պարսկական լիրիկային: Նրա Մուխամբադի, Լոսլանա և այլ ձևի վոտանավորները զբաղած են բեսիկիի և Սայաթ-Նոստի արտագության տակ, սակայն Որբելիանին դարաշրջանի համար պոյեզիայի այդ տեսակն այնքան սահմանափակ էր, վոր աշտեղ ասանելին չի զգացվում եպիգոնը, ընդհակառակը, միջանի գործերում նա ավելի ուժեղ է իր նախորդներից: Այդ վոտանավորները ներդաշնակ են, կոնկրետ պատկերներով ղեղուն, գրված են թիֆլիսի ժարգոնով: Գր. Որբելիանիի, ինչպես նաև Ալեքսանդր Զավալալաձեյի մեջ զգացվում էր անցնող ֆեոդալիզմի խրախճանքը, և եպիկուրեիզմը մինչև ծայր է հասցրած:

Այդտեղ զինին խլացնում է խոր վիշտը և խժովում է նրա համար, վորպեսզի մարդը զգաստանա և չտեսնի իր անկումը, ինչպես արտահայտվում է հեղինակը:

Դինու որհներգն անցնում է կնոջը և շրջափակվում ողմանտիկ զգացողության շրջանը:

Արխայիստների ղեկավար Գրիգոր Որբելիանին հասըրտացրեց վրացական վոտանավորը, հաղորդելով արտասովոր սեղմություն և ստեղծելով իր տեսակի Vers libres: Նրա գրական ակտյանը, հակառակ բանակի առաջնորդ Իլյա Զավալալաձեյի ստիպված էր խոստովանելու, վոր Որբելիանին առաջինը ցույց տվեց վրացական անհանգ վոտանավորի արտասովոր որինակը և ապացուցեց, վոր վրացերեն խոսքն իր շեշտն ունի, նա յեր, վոր ապացուցեց աղատ վոտանավորի հնարավորությունը՝ թափով և յերած չտականությամբ չզրկող հանգավոր վոտանավորին:

Հետագայում Ի. Մաչաբելին ոգտադործեց այդ նորությունը Շեքսպիրի թարգմանության համար:

Որբելիանիի տողերի ներքին ալիտերացիան և հընդունադիրը ռազմական տեսարաններում և բնության

նկարագրության մեջ զարմանալիորեն ճշգրիտ վերարտադրում են արտահայտության հնչական պատկերը:

Որբելիանին թարգմանել է ոուս պոյետներին: Այդ թարգմանություններից միջանիսը, ինչպես Պաշկևիևի և Ռլեյեյի, նույնպես և կրիլովի առակները և ժուկովսկու բալլադները կատարված են մեծ վարպետությամբ:

Գրիգոր Որբելիանին հետևում են Ալեքսանդր և Վախթանգ Որբելիանիները:

ԱԼԵԿՍԱՆԴՐ ՈՐԲԵԼԻԱՆԻՆ (1801-1869) նույնպես մասնակցել է 1832 թվի դավադրությանը և ըստ միջանի աղբյուրների՝ նա նույնիսկ հանդիսանում է ղլխավոր կազմակերպիչը:

Նա մինչև իր կյանքի վերջն անհաշտ մնաց և դեռ 50-ական թվականներին զաղտնի կապ ուներ Ծամիլի հետ, բայց նա այդ գործում մենակ էր: Այդ ժամանակները վրաց աղնվականությունը բավականաչափ ուսացած էր և կովի դաշտերում, թե՛ Ծամիլի և թե՛ Տաճկաստանի ու Պարսկաստանի դեմ, պատերազմում էր ոուսաց զորքի շարքերում:

Դրանով է բացատրվում, վոր Կովկասի այն ժամանակվա փոխարքա Մ. Ս. Վարանցովը չթողեց լայնորեն հրապարակելու Ծամիլի հետ ունեցած ճակատամարտի գործը և բավականացավ միայն անձնապես վերջովելով:

Ալեքսանդր Որբելիանին տնային կրթություն ստացավ, հետո սովորեց Պետերբուրգի դինվորական դպրոցում, սակայն կարիերա ձեռք չբերեց, չուտով թողեց պաշտոնը և ամբողջովին կլանվեց հասարակական գործունեությամբ, մոտ մասնակցություն ունենալով ամսագրերի և գրքերի հրատարակման գործին:

Գրել է չատ և դանադան թեմաներով, բայց և այնպես գրականության մեջ հատուկ հետք չի թողել: Նրա վոտանավորներն անգույն են, դրամաները կոնկրետությունից զուրկ և անցյալից են խոսում:

Քննադատական հետադոտությունները և մոնոդրաֆիաները ղիլետանտիզմով են տառապում, թեպետ

և դուրի չեն սուր հետաքրքրութունից և հաճախ մտքի
թրությունից ու հոտառությունից:

Նրան ավելի դրավում են պարժական թեմաները,
մասնավորապես նրա պատշ Լեռակի վերջին թագավո-
րության շրջանը:

Նրա գործերը տենդենցիոզ են. նա չափազանց նա-
հապետականորեն է լուսաբանում Վրաստանի պատմու-
թյունը, առանձնապես այդ նկատելի յե «Ճորտատի-
րական իրավունքը Վրաստանում» հետադոտության
մեջ, ուր նա իդեալականացման յե յենթարկում ճորտա-
տիրական հարաբերությունները:

Այն ժամանակ, յերբ Հովհաննես արքայորդին իր
«Վարժասորա» եպոպեյայում խարաղանում է ֆեոդալ-
ների կամայականությունը, ստրկավաճառումը և ֆեո-
դալական իքավակարդի մյուս դպրելի մնացորդները,
Ալեքսանդր Որբելիանին իդեալականացնում է այդ խայ-
տառակ անցյալը և յերանելի հին ժամանակներին տրա-
դիցիաներով և քողարկում այն:

ՎԱՆԹԱՆԳ ՈՐԲԵԼԻԱՆԻՆ (1812-1890) նույնպես
թոռն է Լեռակի արքայի: Դատտիրակվել է Վելիա
թագուհու, մեծ դարգացման և դդայուն սրտի տեր մի
կնոջ հսկողության տակ: Մանկության հիշողություն-
ներն անջնջելի մնացին Վախթանգ Որբելիանիի կյան-
քում և նախասահմանեցին նրա պատկիլ-դիտողական
և անդործունյա սյուզիան:

Նա նմանապես մասնակցություն է ունեցու դա-
վադրությանը, նույնպես աքսորվել է և նմանապես
անցել զինվորական կարիերա: Բայց նա իր ամբողջ
կյանքում հիվանդադին կերպով սրտին մոտ եր բնդու-
նում Վրաստանի ճակատագիրը և իր ստեղծագործու-
թյունը ահամանափակում եր միայն այդ շրջանով: Նա
անխնա ծաղրում եր Գրիգոր Որբելիանին նրա եպի-
կուրյան լինելու համար, աչուդական տոնով դրված
վոտանավորների և տոնավաճառային ուրախության
համար:

Դատտիրակված Դյոթելի, Շիլլերի, Շեքսպիրի

կլասիկ պոյեզիայի նմուշներով, նա իր բանաստեղծու-
թյուններում չատ անգամ կոչ է անում կրկին կարդալ
նրանց յերկերը: Վախթանգ Որբելիանիի մեջ ուշ դարթ-
նեց պոյետը: 45 տարեկան հասակում նա տպագրեց իր
առաջին վոտանավորը, թեպետ նա ծնվել եր, կրթվել
և մեծացել ուսմանտիգմի դարաշրջանում, այնուհան-
դերձ հարեց իյյա ձավնավաճելի ռեալիստական նոր
դպրոցին:

Իսկապես նա միայն այդ ժամանակ գիտակցեց իր
բանաստեղծական կոչումը: Բայց և այնպես նա այլ
սերնդի մարդ եր և նրա ստեղծագործության յերկվու-
թյունը մինչև վերջ վորոշում է նրա ուղին:

Այնուամենայնիվ, նա հնի հետ է կապված, նրան
պակասում է Գրիգոր Որբելիանիի և Բարաքաշվիլու
ամբողջականությունը, մյուս կողմից՝ 60-ական թվա-
կանների պոդետիվ գաղափարները խորթ մնացին նրա
հոգուն, և նրա ազդատիրական լիրիկան դուրկ եր քա-
ղաքացիական դրույթից:

Վախթանգ Որբելիանին իր ավագ ուսմանտիկ նա-
խորդների նման նկարագրում է Վրաստանի անցյալը,
բայց նրանում ելի հույսի չողեր կան:

Յեթե Գրիգոր Որբելիանին կարծում եր, վոր Վր-
րաստանը վերջանում է Որբելիանիի տոհմի հետ միասին
(նա ինքն անդավակ մնաց, և առհասարակ նրա աչքի
առջև տոհմն այլասերվում եր), մինչդեռ Վախթանգ
Որբելիանին ավելի հեռուն է տեսնում և յերբմեծ նրա
հայացքը լուսավորվում է մեսախանիգմով:

Դա գդացվում է առանձնապես «Հույսեր» և «Խաչը
Վոստերից» վոտանավորների մեջ, ուր ասվում է, թե
փառավոր պատմություն ունեցող ժողովուրդը չի կա-
րող կործանվել:

Վախթանգ Որբելիանիի գրվածքներում դգացվում
է նաև անորոշ ակնարկ քաղաքացիական մոտիվների,
սակայն նրա սոցիալական իդեալը դուրկ է դասակար-
դային գիտակցության ուժգին աղդակներից և մակե-
րեսային բնույթ ունի:

Այդ մոտիվը ցուցանիչ է ողմանտիկ դիտակցութեան ճգնաժամի և դալիք փոթորիկների անորոշ նախադրացման:

Վորպեա խոսքի վարպետ Վալսթանգ Որբելիանին զիջում է ավադ սերնդի սոյեռներին. նրա վոճն անարտահայտիչ է, բանաստեղծական հղացումը թույլ, նրկատվում է միորինակութուն և հետևորդութուն:

Նա սրատահանորեն է ընկել 60-ական և 70-ական թվականներին մեջ. դաբաշրջանի վերջին և նրա շարժող ուժերը, վոր ուրիշներին մի ամբողջ աշխարհայացք տվին, չդիպան նրան այն չափով, վորպեսզի որդանական դարձնեյին: Բայց այն էլ, ինչ վոր արտահայտել է Վալսթանգ Որբելիանին, նվաղ բնորոշ է դաբաշրջանի եվոլյուցիայի և դրական վոճի տեսակետից:

Վրացահան ողմանտիկմի առաջնորդ է հանդիսանում սոյեռ Նիկո ԲԱՐԱԹԱՎԻԻՆ (1816-1845): Բարաքաշվիլի տոհմը Որբելիանիների մյուս ճյուղավորումն է, և սոյեռի մայրը Որբելիանիներից էր, սոյեռ Գրիգոր Որբելիանիի հարադատ քույրը:

Բարաքաշվիլու հայրը՝ Մելիտոնը յերիտասարդ ժամանակ յեղել է աղնվականության առաջնորդ: Փոխարքա Ս. Ս. Վարանցովի սրառտի աղմկալի կյանքը և վարանցության եպոխայի ամբողջ սխտեմը շուտով սնանկացնում են նրան, և Բարաքաշվիլին զգացել է համարյա անղբատացման դառն վիճակը:

Բարաքաշվիլու ստեղծագործության սոցիալական արմատները կալվածատեր-աղնվականության քայքայման մեջ են:

Բարաքաշվիլին, ինչպես նաև նրա հասակակից հարուստ արիստոկրատ ծնողների զավակները, սկիբնական տնային կրթությունն ստացել և ընտանիքում իր մոր, ժամանակի նշանավոր կնոջ հսկողության տակ:

Այնուհետև նա ընդունվում է Կոյուբանի յեկեղեցուն կից ծխական դարոցը, հետո աղնվականների պանսիոնը:

Նույն դիմնադրայումն էլ նա ավարտեց ողման դասընթացը: Այդ ժամանակ սնանկանում է նրանց ընտանիքը, և նա խիստ կարիքի մեջ է ընկնում. բանն այնտեղ է հասնում, վոր ապագա սոյեռը դասագրքի փող չի ունենում, ավելացրած նաև նրա գլխին յեկած դժբախտությունը — վոտքը կոտրվում է, վորի պատճառով նա ընդմիշտ կաղ մնաց:

Տպավորվող և կենսուրախ յերեխայի համար, նաև այնքան չարաճճի ու հանաքչի, այդ դեպքն ունենում է ճակատագրական հետևանքներ:

Հիանալի կերպով ավարտում է դիմնադիան և չքավորության պատճառով նա չի կարողանում համարյաբան ընկնել կամ դիմնորական ծառայության ընդունվել: Նրա ֆիդիլական արատի համար դռները փակվում են նրա առջեւ:

Այդ շրջանի նամակները լի յեն կյանքի խտության, ճակատագրի դաժանության դեմ ուղղված բողոքով:

Հետագա կրթության փոխարեն, վորին նա այնպես ձգտում էր, Բարաքաշվիլին ստիպված էր ծառայության մտնելու դատարանի երեսպեդիցիան և չնչին ողճիկով պահելու իրենց ընտանիքը:

Այդ դրությունը շարունակվեց մինչև նրա մահը, իսկ նա բոլորովին ջահել մահացավ՝ ստեղծագործական տեսակետից դեռ հասունացած:

Մնալով Թիֆլիսում՝ նա ամբողջապես խրվեց աշխարհիկ կյանքի վիճը. նրա ծագումն իր առաջ բացում էր բարձր դասի դռները, աղբատությունը միայն նախան վիրավորանք էր յերիտասարդ սոյեռի համար:

Շուտով նա դարձավ շրջապատող հասարակության հողին և բաց չեր թողնում և վոչ մի հանդիսավոր ճաշկերույթ և վոչ մի սրահահանդես: Ամենուր նա ցանկալի հյուր էր. սրամտությունն ու աշխույժ բնավորությունը նրան անփոխարինելի էյին դարձնում:

Գտնվեցին մարդիկ, վորոնք այդ դատարի կյանքից հոգնած՝ սկսեցին խորհել մայրենի գրականության ճա-

կատարելի մասին: և այստեղ եւ Բարաքաշվիլին գլխաւորում եր բարեկամների նոր շրջան:

Շուտով նա զգաց շրջապատող դասի արտաքին խաբուսիկութիւնը, դուհիկութիւնը՝ չինոյնիկական կյանքի և աղնվականութեան սանձարձակ երախտանքի, և նրա մեջ հողեկան բեկում առաջացաւ: Նա սկսում է ունկնդրել խղճի խորհրդաւոր ձայնին, վոր նոր վիճակ է բացում նրա համար:

Գարշելի ամայութիւնը, շրջապատողների յետախրութիւնը և նիկալայիւկան ուժիմի քաղաքական ճշմարտութիւնը են նրա տրամադրութիւնը:

Այդ ժամանակ մինչև Վրաստան և հասնում Յեւթրոպայի ռոմանտիկական պայքարների վորոտը: Բարաքաշվիլու մեջ արձագանգ է գտնում Բայրոնի մոռյլ հոռետեսութիւնը, և պոյետը վերջնականապես ինքնուրոշվում է:

Բայրոնիզմի դրոհը, Պուշկինի և Լերմոնտովի աղդեցութիւնը խոր հետք չի թողնում Բարաքաշվիլու ստեղծագործութեան վրա, նրա վաղաժամ հասունացած հանճարն իր մեջ հաղթահարում է այլ պոյետների աղդեցութիւնը և ներծծելով հախուռն դարի ընդհանուր հեղեղը՝ դառնում է սահմանափակ և ազդային:

Բարաքաշվիլին ընդարձակեց դադախարների սահմանադիւծը, և առաջին անգամ 19-րդ դարում Վրաստան և մտցնում համամարդկային մոտիվներ:

Համախարհային վշտի արմատը նրա մոտ աղդային հայտարարի յե բերվում, — ահա դրանումն է Բարաքաշվիլու կոչումը վրաց պոյետիւայում, — ըստ Իլյա ձալմալաձեյի արտահայտութեան:

Վերջինիս հոգւածը Բարաքաշվիլու ստեղծագործութեան մասին պոյետիւայի և եպոխայի վերլուծման խորութեամբ հանդիսանում է վորպես ճնշադատական մտքի կլասիկ նմուշ:

Իր ստեղծագործութեան սկզբին Բարաքաշվիլին չի խուսափել պարսկական լիրիկայի աուրբից, ճիշտ է,

այդ վոտանաւորները փոքրաթիւ են, բայց և թանկեցում են պոյետի անցած բանաստեղծական տրադիցիոն ճամբան:

Սոխակներն ու վարդերն այստեղ եւ կանչում են իրար և ռոմանտիկական տխրութիւն են բերում անցած սերը հիշելիս:

Սակայն Բարաքաշվիլին արագ ու ընդմիջտ կանգնեցնում է այդ լիրիկան, նա խորանում է մինչև հասարակութեան սոցիալական արմատները և հասարակական փոխհարաբերութիւնների նրա սուր վերլուծումը տալիս է նրան իրավունք իր դարաշրջանի առաջին մտածող պոյետը լինելու:

Բարաքաշվիլու մոտ իր սերնդի բոլոր պոյետներից, նաև հետագաներից աւելի սուր կերպով զգացվում է անցումը դեպի նոր դարաշրջան, նա արտահայտում է վիշտը նոր մարդու, վորը տեսնում է զգում է իրեն ծնող դասակարգի անկումը և դալարվում է մահամերձ հոգեվարքի մեջ:

Այստեղ ապրումների խորութիւնը և դարաշրջանի արտահայտութիւններն անցնում են այլ կյանքի սահմանագիծը և ազդանշան են տալիս այդ կյանքին:

Բարաքաշվիլու հոռետեսութիւնն ընդհանուր փիլիսոփայական արմատից է բղխում, բայց նրա ստեղծագործութեան սոցիալական վերլուծումն առանց դժվարութեան պարզում է հասարակական արմատները: Նրա հոռետեսութիւնն իր ժամանակակից Վրաստանի հասարակարգից է բղխում:

Վարանցոյկան դարաշրջանի պաշտոնական հաշտեցումը նիկալայան ուժիմի հետ վերածնվող աղնվականութեան համար ճեղքվածք տուեց. փառահեղ պարահանդեսները և դիմականդեսները թունաւորում էլին հասարակութեան վերին շերտերի ճաշակը, բայց և դառն եր այդ շերտի զգաստացումը:

Աղնվականութիւնը սնանկացման եր դնում:

Կապիտալիստը տեսնում էր իր գործը, մթնոլորտում զգացվում էր ֆեոդալական հարաբերութիւնների Վախճանը:

Պոյետի նրբադպաց լսողութիւնն ավելի ուժգին եր
լսում այդ ձայները, ամենուր հիշեցնելով անցյալ ու
ղիների կորուստը:

Հանձինս Բարաք-աշվիլու նրան ծնող դասակարգն
դղում եր թաղման քայլերդը և տանջվում անելանելի
վշտից: Այդպէս եր կատարվում տնտեսութեան մեկ ձևի
անցումը դեպի մյուսը:

Վարանցովի փորձերը փրկելու աղնականութիւն
նը — հակառակ հետեմանքներ ավին, բայց արդեն բո-
լորովին անգիտակից եր այդ աշխատանքը, փորձառու
պալատականը նրբին կերպով այդ բանը հաշիվ յեր ա-
ռել:

Չգացմունքների այդ խլրտումը և անցողիկ մոմեն-
տի տանջանքն ամենից ավելի պարզ կերպով նկատվում
է Բարաք-աշվիլու «Բեդի Բարթիսա» («Վրաստանի ճա-
կատագիրը») պոյեմում: Դա դրված է Բայրոնի նոր
ժանրով, բայց առանց բայրոնական դրույթի:

Պոյեմայում նկարագրված են վրաց թագավորութեան
վերջին որերի պատմական դեպքերը, Աղա Մամադ-
խանի արշավանքը, Թիֆլիսի ավերումը, վոր որսկե-
տիփորեն վճռեց Վրաստանի բախտը: Հակադրվում են
յերկու ուղղութիւն. Հերակլ թագավորը հակվում է
դեպի ոռւս որիննապէս, իսկ պետական կանցլեր Սոլո-
մոն Լեռնիձեմ հետապնդում է հակառակ հայացք:

Կանցլերը տեսնելով անել դրութիւնը՝ դարձյալ
կարծում է, վոր ճշմարտամ կարելի կլինի անցկացնել
սեփական ուժերով:

Թագավորի կարծիքը հաղթում է, և վայրկենական
դիալոգը տրված է լսիկնական կերպով:

Հեղինակի համակրութիւնն ուղղված է դեպի կանց-
լերը, վոր համոզում է թագավորին, թե վրաց և ոռւ-
սաց ուղղափառ հավատի միասնութիւնը դորձին չի ող-
նի, յերբ պետութիւնների նպատակները հակադրի են,
ոտխակի համար հեշտ չի, յեթե վանդալը վոսկուց է
չինած:

Սակայն Վրաստանի բախտը լուծված եր թագավո-
րի սրտում:

Այդ պոյեմում Բարաք-աշվիլին բացորոշ արտահայ-
տում է իր քաղաքական հայացքները:

Հեղինակի տեսակետը համատեղվում է 32 թվի դա-
վադութեան մասնակիցների քաղաքական ծրագրի հետ,
իսկ դա համատեղվում եր ոռւս գեղարքիստների ծրա-
գրի հետ:

Բարաք-աշվիլին պարզորեն պաշտպանում է կառա-
վարութեան սահմանադրական ձևը և վայելուչ հար-
գանք ցուցադրելով դեպի Հերակլ թագավորը, նրա բո-
լորից ճանաչված հերոսական սխրագործութեան և ծա-
ռայութիւնների համար, անհնար է դնում, վորպեսզի
մի մարդ վճռի ժողովրդի բախտը:

Պոյեմում համընթաց տրվում է վրաց կնոջ հերո-
սական բնավորութեան նկարագրութիւնն անցյալում և
վրացուհու թեթեամտութիւնն իր ժամանակում, յերբ
Վարանցովի նյութած թակադրները, փարթամութիւն-
նը և հարստութիւնն ամենից առաջ փոփոխեցին կա-
նացի սիրտը:

Այդ պոյեմում բնութեան նկարագրութիւնը, պատ-
կերների առատութիւնը և անընդհատ վոդեվորութիւն-
նը մինչև այժմ անգերադանցելի յեն:

Բարաք-աշվիլու հոռետեսութիւնը դուրի չէ գործոն
բնույթից և քաղաքացիական ամուր դրույթից:

«Մերանի» (Նեղաս) բանաստեղծութեան մեջ, վոր-
տեղ հեղինակը մարգարեաբար նախագուշակեց իր մա-
հը, նույնիսկ մահվան պարագաների մանրամասնու-
թիւնները, Բարաք-աշվիլին դիմում է նժույգին, ձիու
մեջ ցուցադրելով իր պոյեզիան՝ խնդրում է նրան տանել
հեռավոր յերկրներ, հեռու՝ հարազատներից, մոտիկ
ընկերներից և սիրուհուց:

Այնտեղ, ուր հասնի դիչերը կամ լուսաբացը, այն-
տեղ կլինի հայրենի հողը, և միայն ուղեկցող աստղերին
կպատմի իր սրտի գաղտնիքները:

Նա չի ցանկանում թաղվել հայրենի հողում, քոր
հարազատներն ու մոտիկները վողբան իր վրա, թող
ազգայինն անապատում գերեզման փորեն, և սղափոր
քամին իր շիրիմը հողով ծածկի:

Նա չի ուզում հպատակվել ճակատագրին և մահին
կռվի յե կռուժ. վորպես մխիթարություն կմնա այն,
վոր զուր չի անցնի հողու տանջանքը, կմնա նժույգի
հարթած ճամբան և կհեշտացնի մի այլ յեղբոր ուղին՝
անվահեր կռվի բռնակուռ համար ճակատագրի դեմ: Այդ
բանաստեղծությունը՝ գրված մի պատահական առի-
թով, նվիրված է նրա մորյեղբայր Իլյա Որբելիանուն,
վոր գերի յեր բնկել Շամիլի ձեռքը, սակայն այդտեղ
պոյետին հաջողվել է արտահայտել իր դադունի ապ-
րումները. խկապես նա մեռավ հայրենիքից հեռու —
Գյանջաում, ուր և թաղվեց. հարազատները և մոտիկ-
ները չկարողացան վողբալ նրա մահը, միայն 93 թվին
նրա աճյունը Գյանջայից բերվեց Թիֆլիս. աճյունի տե-
ղափոխությունը վերածվեց համաժողովրդական հան-
դեսի:

Նույնպիսի տրամադրություն կա և «Քուռի ափին»
վոտանավորի մեջ: Նկարագրելով բախտի փոփոխակա-
նությունը և աշխարհի ունայնությունը, վորից վոչ
վոչ չի փախչի պոյետը բանաստեղծության վերջում ա-
րիություն է ձեռք բերում և այսպես վերջացնում. —
«Բայց քանի վոր մեղ մարդ են կոչում, և մենք յերկրի
վորդիքն ենք, պիտի դարձյալ հետևեինք նրան և լսենք
նրա ձայնը: Բանի պետք չի, վոր կենդանի մարդը մե-
ռածին նմանի, քայլի յերկրի վրա և վոչնչով չօգնի
նրան»:

Բարաքաշվիլու սիրային վոտանատրները նվիրված
են Յեկատերինա Դադիանիին և Նիկո Գրիբոյեդովային,
վորի վրա սիրահարված էր նա, բայց նույնիսկ բացար-
ձակ կերպով չէր կարող յերգել իր սերը մորյեղբայր
Գրեգոր Որբելիանիի պատճառով, վոր ամբողջ կյան-
քումն կապված էր այդ կնոջը և իր քրոջվորդուց ավելի
կերկար ապրեց:

Թիքանի բանաստեղծություններ նվիրված են Գրե-
գոր Որբելիանիին. այդ վոտանավորներում պոյետն հի-
շում է իր մանկությունը և պատանի հաճկում Որբե-
լիանիի հետ կարախում անցկացրած անվրդով խնճույք-
ները, սակայն այդ բանաստեղծություններն ել լի յեն
մեխանիստիայով: Պոյետի անհատապաշտական տրամա-
դրության տեսակետից բնորոշ է «Նապոլեոն» վոտա-
նավորը:

Բարաքաշվիլին վրացական վոտանավորին ինտիմ
թրթիռ հաղորդեց. նրա լիրիքականությունն արտասո-
վոր է: Վրաստանում մինչև այժմ Բարաքաշվիլու ուժը
ծառայում է վորպես չափանիշ լիրիքական վերելքի:
Նրա աֆորիզմի հասնող մտքերը, ինչպես և Տուրգենևի
գրվածքներում, չափած—կշոված չեն, և չնայած այդ
մտքերի պատռության, վոտանավորն անսահման յերա-
ժշտական է:

Դեռ պոյետի կենդանության ժամանակ այդ անտիպ
բանաստեղծությունները յերգվում էին ամբողջ Վրաս-
տանում և մինչև այժմ ել ժողովրդական մասսաների
մեջ յերգվում են ամեն տեսակի դործիքների նվազա-
կցությամբ:

Այդ վոտանավորներից միքանիսն, որինսի՝ «Չար
վոգին» («Սուլո Բորստո») այնքան ժողովրդական են,
վոր թվում է, թե ժողովրդի ստեղծագործության ար-
գասիք լինի:

Թարմացնելով իդեաների աշխարհը, ունիվերսալ
գարձնելով այն՝ Բարաքաշվիլին վերականգնեց վոտա-
նավորի ձևը: Նրա բանաստեղծական յեղուն մոտեցալ
ժողովրդականին, նա ստեղծեց վոտանավորի բազմա-
թիվ չափեր և կերտեց այսպես կոչված Բարաքաշվիլու
չափը (մետրիկան):

Նա իր վաղաժամ մահվան պատճառով համեմատա-
բար քիչ է գրել, սակայն նրա ամբողջ գործը վկայում է
վարպետի հասունության մասին:

Բարաքաշվիլին ուտանափկ դարաշրջանի ամենա-

կատարյալ պոյետն ե, նրան հաջողվեց արտահայտել իր սերնդի ակնկալիքները և կանգնել յերկու աշխարհների սահմանադժուկում:

Նրա ազդեցությունն հսկայական ե հետադա պոյետների վրա, և մինչև որս ել նրա յերգերը, ինչպես Պուշկինին, լավում են բոլոր շրջանների զանազան պոյետների յերկերում:

Այդ սերնդի ողմանտիկներին ե պատկանում նաև Գիորգի Երիսթավի (1811—1864): Սակայն նրա դրական կյանքն այլ կերպ դասավորվեց, և վրաց գրականության պատմության մեջ նրան վիճակվեց ուրույն դեր խաղալ:

ԳԻՈՐԳԻ ԵՐԻՍԹԱՎԻՆ նույնպես հարում եր 32 թվի դավադրության մասնակիցների սերնդին, բանտարկության ժամկետը լրացնելուց հետո՝ նա ազատվեց Լեհաստան և հետո վերադարձավ հայրենիք:

Լինելով կրակոտ ողմանտիկ՝ Գիորգին վողբում ե Վրաստանի պատմական ճակատադիրը և իր վտարումը: Լեհաստանում յերիտասարդ պոյետը ծանոթանում ե Միցկևիչի պոյեզիային, գերվում ե նրանով և վարակված լեհական մեսսիանիզմով՝ շատ ե թարգմանում Միցկևիչից և լեհական այլ պոյետներից: Նրա բայնաստեղծական փորձերը թույլ են, վոտանավոր գրելը չեր հաջողվում նրան, թեպետ նա յերկար համարում եր: Նա այդպես ել յերկրորդական բոյետ և թարգմանիչ կմար, բայց միջանի պայմաններ խիստ փոփոխեցին նրա ճակատադիրը:

Այդ ժամանակ Կովկասի փոխարքա Մ. Ս. Վարանցավի բարենորոգումների շրջանն եր: Նա Թիֆլիսում հիմնեց ռուս թատրոն, խաղական ուղերա:

Միտք ծագեց հիմնել վրաց թատրոն և գրական ամսաթերթ:

Վարանցավին մատնացույց արին Գ. Երիսթավի վրա: Այդպիսով հանձնեցին նրան ամսաթերթի խմբագրությունը և վրաց թատրոնի գերեկատոր նշանակեցին:

1852 թվին հիմք դրվեց վրացական առաջին «Յիս-

կաթի» ամսաթերթի: Ամսաթերթի խմբագիրն եր Հուրջն համախմբեց աշխատակիցների կադր իր բարեկամների միջից: Ամսաթերթին աշխատակցում եին՝ Պլատոն Խոսելիանին, վրաց ականավոր պատմաբան և փիլիսոփա՝ Ալ. Որբելիանին, Գր. Որբելիանին և ուրիշները: Այդտեղ Երիսթավին գետեղում եր իր վոտանավորները, պոյեմը, թարգմանությունները և հոգվածները: Նա շատ ու շատ ե թարգմանել: Բացի Միցկևիչից, թարգմանել ե նաև Վիկտոր Հյուգոյին, Պետրարկին, Շիլլերին, Բեռանթեյին, Պուշկինին և Լեոմոնտովին:

Նա ընտրում եր գլխավորապես այնպիսի վոտանավորներ, վորոնք համապատասխանում եին նրա հոգեկան դրուժյանը:

Այդ գործունեություն շրջանում նա իրեն առանձնապես վառ կերպով արտահայտեց «Սեղադարներ» պոյեմում, վոր գրված ե հասարակ վոճով և ուր, ի միջի այլոց, դիպչում ե աղնվական կենցաղին:

Սակայն Գ. Երիսթավի ինքնուրույնությունը կոմեդիաների մեջ ե: Այստեղ նա սկիզբ դրեց ռեալիստական թատրոնի և նրա պիեսները մինչև այժմ չեն իջնում վրացական բեմերից:

«Բաժանում» և «Վեճ» կոմեդիաներում Երիսթավին կենդանի գույներով նկարում ե այն ժամանակվա Թիֆլիսի կենցաղը: Տիպերը հաջող են վերցրած կյանքից և դրված են կենդանի ստեղծագործությունների մեջ:

Գլխավոր գործող անձինք—նոր տիպի աղնվականներ են, ռուսացած, սնանկ և թեթևասրտիկ:

Դրանք փչացնում են իրենց կյանքը և անձնատուր լինում ծուլություն ռա այլ մոլությունների:

Դա հեռացող աղնվական գասակարդն եր, սակայն դրա կողքին նկարագրված են ծնվող՝ մեծ մասամբ հայ բուրժուազիայի տիպերը: Զաղաքի առևտրականը դալիս ե փոխարինելու սնանկացած աղնվականությունը, նա զավթում ե բանկում դրավ դրված նրանց կավածքները և հետզհետե ամեն ինչ կենտրոնացնում ե իր ձեռքը:

կոմեդիաներում տրված են քայքայվող աղնվան տնտեսութեան, կուլտուրայի և ճորտատիրական կյանքի վառ պատկերները, ցուցադրված է առեփորական կապիտալի առաջացումն այն դրութիւններէ մեջ, վորտեղ գործում են կոմեդիաների գլխավոր հերոսները:

Ինտրիգները բարդ չեն, բայց գործող անձերի կենդանի լինելը գեղարվեստական արժեք է տալիս կոմեդիաներին:

Վրաց թատրոն գոյութիւն է ունեցել դեռ 18-րդ դարում, չեքալի թագաւորի որով:

Թարգմանվում էին ուսու և յեփրոպական հեղինակների վոդեբեզութիւնները:

Ալեքսանդր Որբելիանին գրեց մի վոդեբեզութիւն Դավիթ Վեքանորոզէի կյանքից: Գ. Երիսքավիմ առաջինը մտքեց կոմեդիան վրաց բեմը և դրանով հիմք դրեց ռեալիստական թատրոնի: Կոմեդիական թատրոնում նա նախորդներ չունեց, նրա գրական գործունեութեան ուղղութիւնը նույնիսկ չէր նախատեսում, վոր նա կբացի կոմեդիայի բոլորովին նոր արվեստը, թատրոնի նոյաւորը կլինի:

Նրա ճակատագիրը նման է Գրիբոյեդովին, վոր վոտանաւորների և պոյեմների մեջ շարունակում էր տրագիգիոն դրողներին և միայն կոմեդիայում նոր խոսք աւաց: Բացի այդ, հենց Գ. Երիսքավիմ է առաջին անգամ վրաց լեզուով թարգմանել «Խելքից պատուհասը» կոմեդիան:

Սակայն յերկար չշարունակվեց Գ. Երիսքավիի հասարակական, գրական և թատրոնական գործունեութիւնը:

Յերկու տարուց հետո փակվեց Ժուրնալը, վոր հետո ուրիշները վերսկսեցին: Թատրոնը նույնպես փակվեց իշխան Վարանցովի փոխադրվելու պատճառով, և Երիսքավիմ ստիպված յեղաւ թիֆլիսից անդափոխվելու իր տոհմական կալվածքը, ուր և շուտով վախճանվեց:

Նրա սկսած գործը գրավեց ուրիշ մասնակցողներին

և դա չէր կարող մարել. հատկապես շատ առաջ դնաց վրաց թատրոնը, վոր դեռ յերկար պահպանում էր երիսքավիան ռեալիզմի տրագիգիաները:

Երիսքավիմ հետագայում ունեցավ շատ հետեւորդներ: Գալքայված աղնվականի, Իմերեթցի խաբեբա և յիւնբաղ ծառայի, քաղաքի գծում ու ազա՛ վաճառականի տիպերը հետո յեւ զանազան վարիանտներով հանդես ելին դայիս մինչ հեղափոխական թատրոնում:

Երիսքավիի տրագիգիաները ժառանգող դրամատուրգներից առանձնապես աչքի բնկան Անտոնովը և Ավկսենտի Ցագարեիմ:

Վրացական ուսանողին ուներ ականավոր պոյետներ, բայց պրոզան աղքատ էր այն եպոխայում:

Այդ շրջանի յերկրորդական դրողների մեջ ամենից նկատելի դեմքը Գրիգոր ՌձեճՈՒԼԻՇՎԻԻՆ Ե (1819—1877): Նա մանր կալվածատեր աղնվականներից էր և միջնակարգ կրթութիւնն ստացել էր Թիֆլիսի դիմնագիւյում: Շուտով նա ծառայութեան մտաւ պետական գանձարանը: Հարկադրվեց բաւարարվել համեստ կյանքով: Մոտ մասնակցութիւն ունեցավ «Յիսկարի» ամսագրին, ուր պետեղեց մի շարք պատմվածքներ պատմական կյանքից: Դրանցից միջանիսն աղմկալի հաջողութիւն ունեցան, հատկապես «Թամարա թագուհին», վերջրած Վրաստանում մոնղոլական տիրապետութեան շրջանից:

Այդ պատմվածքը վոտանաւորի յեն վերածել Ռաֆայել Երիսքովը և Ժողովրդական պոյետ Սիմոն Գուգուցաւիան: Գուգուցաւիայի պոյեմն անսովոր հաջողութիւն ձեռք բերեց և միջանի հրատարակութիւն ունեցավ, մանավանդ դա տարածված էր Արեւմտայն Վրաստանում:

Դր Ռեմուլիշվիլու մի ուրիշ պատմվածքը «Անուկա թագուհին» դարձաւ պատմական բովանդակութեամբ, ավելի վարպետորեն և գրված, թեպետ սյուժեն փոխառված է:

Առավել չափով ինքնուրույն է նրա պատմական նո-

վելլան, «Այրի կիտրոնները», վորտեղ նկարագրված է Հեքալի արքայի թագավորութունը և արևմտական կենցաղը:

Իր պատմվածքներում Գր. Ռմեուլիշվիլին չի պաշտպանում պատմական ճշտությունը և ամենի հենվում է իր յերեվակայության վրա:

Այդ պատճառով ել դժվար է նրա գրվածքները պատմական կոչել:

Իր ժամանակ դրանք կարգում էին ուսմանտիկ արկածների սիրահարները:

Գր. Ռմեուլիշվիլու արձակը մի առանձին արժեք չունի: Այնտեղ հաջորդություն դառնում Գանիել ձոնֆաձեյի և Լավրենտի Արդաղիանիի պատմվածքները:

Նրանք գրականության մեջ ստեղծեցին նոր ժանր և ռեալիստական վեպի հիմքը դրին:

Գեորգի Երիսթավիից անմիջապես հետո վրաց դրականության մեջ յերևացին յերկու ռադիկալները—Գանիել ձոնֆաձեյ և Լավրենտի Արդաղիանի: Նրանք վեպի ստեղծման մեջ կատարեցին ռեալիստական նույն դերը, ինչ մոր Գեորգի Երիսթավի կոմեդիայի մեջ: Գանիել ձոնֆաձեյի «Սուրամի բերդը» վիպակը պատմական մեծ կարեւորություն ունեցող փաստ է: Այստեղ, առաջին անգամ «կայմասութա»-յից հետո, չոչափվում է ճորտատիրական խնդիրն իր ամբողջ ծավալով և անպաճույճ տեսքով:

ԳԱՆԻԵԼ ՁՈՆՖԱԶԵՅ (1830—1860) ծնվել է Դուլեթի գավառում մի աղքատ քահանայի ընտանիքում: Սովորել է սկզբում Վլադիկավկազի հոգեվոր դպրոցում, հետո ավարտել է հոգեվոր սեմինարիան և այնտեղ ել ուսուցիչ դարձել ռուսներն լեզվի, վորին կատարելապես տիրապետում էր:

Նա ստիպված է յեղել ծառայելու նաև վորպես չիւնովնիկ Սինոդի գրասենյակում և այդտեղ նա ռուսներենի յե թարգմանում մի ամբողջ շարք կրոնական գրքեր: Մանուկ հասակից Դ. ձոնֆաձեյ դիտում էր գյուղական

կյանքը, ինքն իր վրա յեր գրացել ճորտացած գյուղի արհավիրքները և իր դիտողություններն ու վորձն ոգտագործել է «Սուրամի բերդը» վիպակի մեջ:

Վիպակը խլացուցիչ հաջողություն ունեցավ, վորովհետև մերկացնում էր Փեռլալական կենցաղի սարսափները:

Գրականության մեջ կատաղի պայքար բարձրացրին նրա դեմ, և այդ գործում աչքի ընկավ Ա. Որբելիան:

Հավաքվեցին դատելու հեղինակին և դավադրություն կազմեցին, վորպեսզի նրան ցած նետեն Մուխրանյան կամրջից: Ծնորհիվ պատահականության նա ապաստվեց մահից, բայց այդ ժամանակ նա արդեն մեռած էր: Ողբերգիկությունների շրջանում բողոքի ձայներ լսվեցին և այդ բողոքը հասունանում էր որեցոր:

Հասունանում էր նաև դժգոհությունը ռեալիստական պահպանողականության և դեմոկրատիկ ուղղության մեջ:

Գանիել ձոնֆաձեյին վիճակված էր սկսել կռիվը և դառնալ դեմոկրատական տարրերի զորակիր:

«Սուրամի բերդը» վիպակը կառուցված է «Եկեղաններում»-ի ծրագրի համաձայն: Անչխիաթի վանքի մոտ, ավագների վրա հավաքվում են ջահել մարդիկ և դրուցում վրաց պատմության վորևե թեմայի չուրջը:

Մի յերեկո յել խոսք բացին Սուրամի բերդի մասին, և այդպիսով սկսվում է վիպակը. ըստ բովանդակության, Սուրամի բերդը քանդվել է միքանի անգամ, մինչև վոր նրա պատերի մեջ չթաղեցին կենդանի մարդուն:

Այդ յեղեկի ֆոնի վրա պատմվածքը չոչափում է ճորտատիրական վիճակը:

Կախարդ Վարդառան, վոր ապրում էր Թիֆլիսի Հավաքար թաղում, համոզում է արքայի մարդկանց, վորոնք անհանդատացել էին բերդի պատերի քանդվելու պատճառով, թե բերդի պատերի տակ պետք է թաղել վաճառական Դուրմիչխանի միակ վորդի Զուրաբին:

Զուրաբը մեռնում է տանջանքների մեջ, սակայն բերդը կառուցվում է:

Կախարդ Վարդուան Դուրմիշխանից վրեժ է լուծում անարատված սիրտ պատճառով, դրան զուգորթաց միասնում դարգանում է և այլ ինտրիգա, պատմվում է Ոսման-Աղայի արկածները:

Դուրմիշխանն հ. խառն Ծեփեթեու ապորինի վորդին է: Հայրը Դուրմիշխանին նվիրում է իր հուրը իշխան Մուխանանուն, վորին յերեխան դուր եր յեկել:

Ծախված տղան շատ բաներ է տեսնում իր նոր տիրոջ մոտ: Նա սիրահանվում է Վարդուայի հարձի վրան. նրանք պետք է ամուսնանային, բայց աղատ չեն:

Վարդուային հաջողվում է յերևուսի համար ել աղատելով՝ փրկանք տալ, և Դուրմիշխանը ճամբա յե ընկնում, վորպեսզի վորոշ միջոցներ ճարի հարսանիքի համար:

Այստեղ նա հանդիպում է Ոսման-Աղային, վորը պատմում է իր կյանքը և արկածները: Նա փախել է իր տիրոջից, յերբ մերթինս սպանել է նրա հորը, իսկ մորը լծել է տվել ձիաների տեղ սկզբում արտրին, հետո կալոցի ժամանակ գոմեշի փոխարեն կամը քաշելու:

Ստորափելի տանջանքների մեջ մայրը տվել է իր հոգին: Միքանի ժամանակից հետո չար կայսրածատերը ոգտվելով առաջին գիշերում իրավունքից՝ նրա հարսին զրկում է անմեղությունից:

Դա յցնում է համբերության բաժակը. նա սպանում է գաղանադած իշխանին, նրա կնոջը, վորդուն և փախչում դեպի Տաճկաստան:

Այստեղ նա հարուստ մահառական է դառնում, բայց ծերության հասակում անհանգստություն է գգում թրխտոնե տալան հավատք մուսուլմանականի փոխելու և իր տիրոջ անմեղ յերեխային ոտանետու պատճառով:

Առաջին նա պատահում է Դուրմիշխանին, վորդեհորում և նրան է հանձնում իր հարստությունը: Այնուհետև թուրքերն պայնում են դավաճան Ոսման-Աղային, և Դուրմիշխանն ահաբեկն հարստությամբ վերադառնում

է հայրենիք: Մական նոր դրությունը փոխում է նրա մտադրությունը. նա Ոսմանի առաջարկով ամուսնանում է մի ունեվոր դյուղացու աղջկա հետ և լիովնում Վարդուային:

Վարդուան վերափոխված իր զգացումների պատճառով, տեղափոխվում է Թիֆլիս, վառ պահելով իր վրեժ-խնդրությունը, վոր և նրան հաջողվում է:

Դուրմիշխանն ընկնված իր վորդու մահով՝ փրնտում է իր դժբախտության սկզբնապատճառ կախարդին, վորն ինքը բացում է ամեն ինչ: Հաջորդ ուր նրանց յերկուսին ել մեռած են դառնում:

Այդ լեգենդան ոգտադործել է Ա. Գրիբոյեդովը «Վրացական զիչեր» վորդերգության համար, ինչպես կարելի յե յեղբակացնել տպագրված հատվածից, և ինչպես վոր հաղորդում է Բուլգարինը Գրիբոյեդովի խոսքերից:

«Սուրամի բերդը» վիպակը շատ տարածված է վրաց ժողովրդական մասսաների մեջ և լույս է տեսել տասնյակ հրատարակություններով: Մարքսիստական քնննադատությունն այդ վիպակի աշխարհ դալու հետ է կապում վրաց դրականության գեմոկրատական դարաշրջանի սկիզբը:

Վիպակի լեզուն ժողովրդական է, վորձի միքանի անհարթությունները մոռացվում են զրվածքի անկեղծ տոնի և սյուժեյի բնական զարգացման շնորհիվ:

Տիպերը նկարագրված են ուելյեֆ և գունեղ. ուստի և վիպակը դուրի չե գեղարվեստական նշանակությունից:

ԼԱՎՐԵՆՏԻ ԱՐԴԱՋԻԱՆԻ (1818—1870) ռազմչինեց է, կրթությունն ստացել է Թիֆլիսի հոգեվոր սեմինարիայում: Նրա «Սուրմոն Մեմդամուաշվիլի» վեպն այսպես կոչված մեչչանական վեպի առաջին փորձն է:

Վեպի հերոսը Սուրմոն Մեմդամուաշվիլին, նորածագ բուրժուազիայի մի տիպ, հանդիսանում է վորպես նվաղած աղնականության փոխարինողը:

Վեպի մեջ տրվում է ազնվական Ռախնդաձե ընտանիքի քայքայումը:

Լուսաբաբ Ռախնդաձե՝ տոհմային ազնվականության ներկայացուցիչն ընկնում է իր նախկին ճորտի ճիւղանները, վորն իշխանի նվերած հինգ ռուբլուց ահագին հարստութուն է դիզում:

Մկեղով մանր առեվտրից՝ Սոլոմոն Մեծղամուռ-վիլին հետզհետե իր ձեռքն է առնում ամբողջ Դարթա-լիեհան և Կախեթիան:

Հավի և մրդի այդ առեվտրականը, չրջիկ չարչին, վաշխառության շորհիվ ստրկացրեց իր բարերար Ռախնդաձեյին, վորը խրվեց անվճարելի պարտքերի մեջ:

Սոլոմոն Մեծղանուաշվիլին զգալով իր ուժը՝ փոխում է կյանքի յեղանակը և ցանկանում է ասրել վաճառականի սին:

Նա պատրաստվում է իր աղջկան ամուսնացնել իշխան Ռախնդաձեյի հետ, սակայն գործը քանդվում է: Իշխանն այնուամենայնիվ դուրս է դալիս իր դրությունից՝ առանց ամուսնանալու Սոլոմոնի աղջկա հետ: Սոլոմոնը չի կարողանում տանել ամուսնության խանդարումը և մահանում է:

Վեպում շատ վառ կերպով նկարագրված է մանր առեվտրական դտասակարգի և չինովնիկության կենցաղը, միջանի տեսարաններ զարմանալիորեն պատկերում են քաղաքի խայտաբղետ բնակչության սովորությունները, սնապաշտությունը, բամբասանքը, կյանքի առողջան, նաև զարթոնող առեվտրական դասի ազահությունն ու դժժիւթյունը:

Վեպը գրված է ցատիքիկ տոնով. կան շատ սրամիտ դրություններ հյումորով համեմված:

Բայց հեղինակի տենդենցը թերություններ ունի, նրա համակրությունն ամբողջովին ազնվական Ռախնդաձեյի կողմն է, այդ հերոսի ազնվությունը և մեծահոգությունը նկարագրելու համար հեղինակը դույններ չի խնայում, իսկ Սոլոմոն Մեծղանուաշվիլու նկարագրի

մեջ խառնում է դույները, վորպեսզի ալելի վարտչակի գծվեն նրա պակասությունները:

Ձնայած հեղինակի տենդենցին՝ յեղրակացությունն ինքն իրեն է թղթում, վեպը չի կորցնում իր հետաքրքրությունն ու նշանակությունը, վորպես առաջին ոտման մեղչանական կյանքից, և Արդաղիանին մնում է նախաձյրը՝ դեղարվեստական ռեսիդի, վոր հետագա դրոյների մոտ ամում է փարթամորեն:

Ռոմանտիկ գիտակցության ճգնաժամը նախատես-նրված էր ճորտատիրության բնական տնտեսության և մինչ ռեֆորմային կենցաղի վողջ սխտեմի ճգնաժամով:

60-ական թվականներին արդեն հասունանում են դեպքեր, վորոնք կանխորոշում են տասնյակ տարիների դրական ու կուլտուրական փոխհարաբերությունները:

Այդ ժամանակ Պետերբուրգում կազմակերպվում է յերիտասարդների մի ուժեղ խմբակ՝ գլխավորությամբ Իլյա Չավմալաձեյի, վոր տալիս է իր «Հանսիբալի յերդում»-ը, կովել ճորտատիրական իրավունքի դեմ:

Այդ խմբակը բաղկացած էր բարձրագույն դպրոցների ուսանողներից, վորոնք կրթվել էյին ուսմ մեծ լուսավորիչների դադախարներով: Նրանք բուռն կերպով վողեվորվում են Բելինսկու, Հերցեմի, Չերնիշևիսկու ազատագրական մտքերով, և պատրաստ են դրանք կիրառելու իրենց հայրենիքում:

Յեթե ուս դեկարրիստների հեղափոխական մտքի առաջին շարժումն արձագանք գտավ Վրաստանում, ևս առաջիկ ուղեկտիվ պայմաններ պատրաստվեցին 60-ական թվականների գործիչների համար:

Այդ նոր շարժման գլուխ անցավ ԻԼՅԱ ՇԱՎՃԱՎԱ-ՁԵՆ, վոր մինչև կյանքի վերջը կարեվորագույն դեր խաղաց վրաց հասարակական մտքի պատմության մեջ և իր աղդեցությունը տարածեց ամբողջ XIX-րդ դարի վրա:

Առաջին պայքարը բռնկվեց դրական լեզվի չուրջը: Մի շատ ընդարձակ հոգվածով Իլյա Չավմալաձեյն

դուրս յեկա՛վ Հասարակական Հարաբերությունների
Հին ձեւերի դեմ և առաջադրեց նոր սերնդի սկզբունք-
ները:

Արխայիստներն ընդունեցին մարտահրավերը, և ըս-
կա՛վեց տաք վեճ. ճիշտ է, փիճաբանությունների առար-
կան գրական լեզուն և վոճի խնդիրն եր, բայց հետըղ-
հետե բոլոր հարցերն անցան ընդհանուր վիճելի թեմա-
ների շրջանը և պարզ վերջովեց յերկու սերունդների
«հայրերի և վորդիների» կռիվը:

Նոր սերնդի համարյա ամբողջ կադրը բաղկացած
եր ուսական համալսարաններն ավարտած ուսանող-
ներից, դրա համար արխայիստները նրանց անվանեցին
«Թերթդալուլի», այսինքն՝ Թերեքի ջուրը խմած մար-
դիկ: Այն ժամանակ Թերեքի և Դարյալի վրայով եր
անցնում Բուսաստանի ճանապարհը:

Իլյա Ճավնալաճեյի հետ բանակուիմն առաջինն ըս-
կընեց իշխանուհի վարվառա Զորջաճն, սակայն չու-
տով պարզվեց, վոր սխալաստիկ «կատեգորիաներով»
կրթված տնաբույս իշխանուհին անկարող եր դիմանա-
լու յերիտասարդ ռեֆորմատորների հախուռն գրոհին,
և նրան ողնության յեկան ավելի նշանավոր արխայիստ-
ներ:

Վերջինների գլուխն անցա՛վ պոյետ Գրիգոր Որբե-
լիանին, վոր այդ ժամանակ կրակոտ ուժանտիկ-դա-
վադիրից պահպանողական իշխանի յեր փոխվել:

Պատմության որչեխով ընթացքի հիման վրա կա-
րելի յեր յենթադրել, վոր հին սերունդը ոչտաք է անձ-
նատուր լինի: Այդպես ել յեղա՛վ, թեպետ արխայիստ-
ները դեռ յերկար ժամանակ իրենց հաղթված չեյին հա-
մարում:

Բնական է, վոր արխայիստներն անմիջապես սկսե-
ցին խոսել հայրենիքի առջե՛վ իրենց ունեցած ծառայու-
թյունների մասին և իրենց հակադրում եյին «անմո-
բուս և նստողիաստներին»:

Առաջին խրոխտ պամֆլետը վոտանավորով գրեց

Գրիգոր Որբելիանին. նա դիմում է նոր կեղծ ուսութա-
վելիներին՝ մեղադրելով նրանց բոլոր մահացու մեղ-
քերում—անասովածության, աղատամտության, տղի-
տության և ամենից ավելի՝ մայրենի լեզվին հայհոյե-
լու մեջ:

Հին սերունդը մեծ արժեք եր տալիս լեզվի հարցին.
նիկոլայան ռեժիմի շրջանում, նրանք սովորել եյին
լեզվի խնդրի վրա նայել, վորպես ազգային անկախու-
թյան հասարակական ատրիբուտի վրա:

Լեզվի ռեֆորմը նրանց սրբապղծություն եր թվում:

Որբելիանիի պամֆլետին պատասխանեց պոյետ
Ակակի Ծեքեքեյին—Իլյա Ճավնալաճեյի գործակիցը,
մեկը ջահել—«Թերթդալուլիներից»:

Պատասխանի մեջ շատ յերիտասարդական տաքար-
յունություն կար և վոչ մի հարգանք դեպի մեծերը:
Պոյետը ծաղրում է ծաղայությունները հայրերի, վո-
րոնք գրավել են Յերեվանի բերդը ուս գործերի հետ
միասին և դրանով պարծենում են զավակների առաջ, և
ընդհանրապես բոլոր կետերում անխնա խարազանում է
հայրերի չինովնիկական ինքնաբավականությունը և
կեղծ—հայրենասիրությունը:

Սակայն պայքարը վճռվում եր գրական մարտերի
դաշտերում և այստեղ գլխավոր դենքերը գրական
փաստերն եյին:

Նոր սերունդը լի յեր թարմ գաղափարներով, ստեղ-
ծագործական հղացումներով:

Լեզվի բարեփոխման խնդիրը նույնպես հասունա-
ցած եր, քանի վոր վրաց լեզուն Անտոն կաթողիկոսի
ժամանակվանից չեր վերանորոգվել, իսկ կաթողիկոսը
սխալաստիկ խլամով եր լցրել այն:

Իլյա Ճավնալաճեյի առաջին հոդվածը լույս տե-
սա՛վ «Յիսկարի» ամսագրում, բայց խմբագիրը չուտով
հասկացա՛վ իր ճակատագրական սխալը:

Իհարկե Իլյա Ճավնալաճեյն այլևս չի կարող հին
ամսագրի հյուրասիրության վրա հույս գնել և հոգս

տարավ ինքը հրատարակելու «Սաքարթվելոս Մոսկոն»
ամսագիրը:

Նա ամսագրի շուրջն համախմբեց իր յերիտասարդ
համախոհներին և այնտեղից որդ-որին ուղարկեց իր
եյին արխայիստների գիրքերը, մինչև վոր պարտվող-
ներն անհնաւորը յեղան:

Իսկապես, հենց այնտեղից ել սկսվում է վրաց
ժողովրդային պայքարի հիմքը, քանի վոր Վարպաճովի հիմ-
նած «Յիսկարի» ամսագիրը յերբեք չէր կարող հասարա-
կական մտքի արտահայտիչը դառնալ:

Հրատարակատեսական գործունեությունը հարակից
իլյա ձավաճանի դարի տվեց զեղարկատական ին-
տենսիվ աշխատանքի:

Այդ շրջանի նրա վոտանավորն ուժգին բողոք է տի-
րող հասարակական հարաբերությունների դեմ: Նա-
խորդ պոյետների ուսմանտիկ խոսելին նա հակադրում է
վերածնվող վրաստանի իդեալը. նրա նահապետական
լիրիկան լի-յե քաղաքացիական պափոսի ավյունով:
Առաջին անգամ նա բանաստեղծությունների և հետո
եւ արձակի մեջ սկսեց խոսել ճորտատիրական իրավուն-
քի մասին:

Այդ հարցում պոյետն իր յերկարատեղ կյանքի ըն-
թացքում շատ անգամ փոփոխություններ կրեց, բայց
իր գրական աշխատանքի արշալույսին նա ակտիվ կեր-
պով պրաղվեց ճորտատիրական իրավունքի ցավոտ
հարցով:

«Ավաղակ Կակոն» պոյեմայում հանդիպում են յեր-
կու ավաղակ և պատմում են իրենց արկածները: Նրանք
յերկուսն ել փախել են անողորմ կալվածատիրոջից:

Ավաղակ Զաքրոն պատմում է իր կյանքը, թե ինչ-
պես մանուկ հասակից նա ստիպված է յեղել աշխատել
ստրկության մեջ, տիրոջ համար, թե ինչպես ծերացել
է նրա հայրը և ինչդեհ տիրոջից թողնել վորոշուն ըն-
տանիքին ողնելու, սակայն չարասիրտ տերն այդ մա-
սին լսել անգամ չի ուղեցել և յերբ ծերունին կրկնել է
իր ինքիբը, նա չի բուխով ջարդել և նրա ատամները:

Ծերունին իր որում ծեծ չէր կերել, նա սկսում է
պաշտպանվել, և կալվածատերը կանչում է իր ծառա-
ներին, ու ծերունուն սոսկալի ծեծում են ճիպոտով:

Ծերունու ընկերներն ել կարծես ուրախացել են ա-
նարդելու նրան և այնպիսի շանսիրությունք են ծեծել,
վոր ծերունին տվել է իր հողին:

Զաքրոն տեսել է այդ ամբողջ գարշելիությունը,
նրա ներքին ճայնը հրում եր դեպի սպանություն, յերբ
նրա հայրը մահանում է, նա հրացանով զնդակահա-
րում է մարդասպանին և այժմ նրան մնում է միայն ան-
տառում պաշտպանել իր աղատությունը:

Նույնպիսի հեղափոխական թափով է գրված «Աչը-
դելի» («Ուրվական») պոյեմը. հիանալի հնչող վոտանա-
վորի մեջ տրվում է մարդու և քաղաքացու դեկլա-
րացիան. XIX-րդ դարին—աշխատանքի աղատագրո-
ղին—նվիրված ներբողը մինչև այժմ մնում է քաղաքա-
ցիական վոտանավորի գլուխ գործոցը, ինչպես նաև
նույն պոյեմի մյուս հատվածը, աղնվականի և ճորտի
դիալոգը:

Ճորտատիրական հարաբերություններին են նվիր-
ված նաև «Մա՛րդ և սա» և «Մուրացիկանի պատմածը»
պատմվածքները: Առաջինի մեջ նկարագրվում է գյու-
ղական կալվածատեր Լուարսաբ Տառկարիձեյի կյան-
քը:

Լուարսաբ Տառկարիձեյն ճորտատիրական իրավունքի
արդասիքն է, ծույլ, շատակեր, վոչ մի մարդկային հե-
տաքրքրությունը նրա ուղեղից ներս չի թափանցում,
այլև տնտեսությունը քայքայված է, տունը փլվում է,
ցանկապատը հանված, կառավարիչը հեշտությունք
թալանում է նրան:

Նրա կյանքի միակ նպատակը լավ ուտել և խմելն է:

Ամբողջ որերով ամուսինը կնոջ հետ քննում են հա-
ջորդ որվա ճաշացանկը և հաճախ վիճում են ճաշակի
մասին՝ ընկնելով ծիծաղելի դրուկյան մեջ: Նա անդա-

վախի և մեղսում, թեպետ ամեն տարի ընծաներով բեռնված զնում ե գուշակողների և վանքի արեղանների մոտ, վորպեսզի մի կերպ շարժի աստծու գուլթը և ժառանգի արժանանա:

Բայց վոչինչ չի ողնում. ամեն ոք նոր անախորժություններ են սպասվում: Պատմվածքի վերնադրի պատասխանն առանց ջանքի ինքն իրեն ե գալիս, — իհարկե, դա մարդ չե, դա մարդանման մի արարած ե, վոր կորցրել ե ամեն մի գիտակից վերաբերմունք դեպի կյանքը և դարձել անասուն:

Այդ սատիրան նորից փոթորիկ առաջ բերեց: Շատերը չեյին ուզում հանձնես Լուսարսաքի տեսնել վրացի աղնվականին, սակայն կյանքը մտածում եր այլ կերպ, այն, վեր չեյին տեսնում դասկարգային եղոյիզմով կուրացածները, հայտնի դարձավ բոլորին, յերբ այդ իրավակարգը փուլ յեկավ:

Ավելի սուր կերպով ե հարցը դրված «Մուրացկանի պատմածը» գրքում: Դա պատմությունն ե անողորմ աղնվականի և բարի ծառայի, վորոնք բաղխվում են սիրային հողի վրա: Կալվածատերը սովորում ե քաղաքում, նրա հետ ե իր ծառան, վոր նույնպես իր հերթին մի քահանայից բարոյական կրթություն ե ստանում:

Տիրոջը դուր ե դալիս ծառայի հարսնացուն, նրա ամբաստանությամբ ծառային ձերբակալում են: Տերը հափշտակում ե հարսնացույին ու շուտով թողնում:

Մառան փախչում ե աքսորից, վերադառնում հայրենիք, իմանալով ամեն ինչ, չի խնայում իր տիրոջը և վրեժ ե առնում:

Բայց նա ինքն ել անջատված եր հասարակությունից, և մեռնում ե աքսորում:

Ճորտատիրական իրավունքի վերացումից հետո գյուղացիության դրությունն առանձնապես չբարելավվեց. ունեթորմը կիսով չափ խաղ եր: Իլյա ճավնավաձեմն հետադայում անդրադառնում ե այդ խնդրին իր «Ոթարի այրին» վիպակում, բայց այդ ժամանակաշրջանում նա

այնքան ել հակամետ չեր խորացնելու սոցիալական արմատները, նա արդեն կանգնած եր դասակարգային հաշտեցման տեսակետի վրա:

Զնայած դրան՝ «Ոթարի այրին» դեղարվեստական բացառիկ արժեքի վիպակ ե: Իլյա ճավնավաձեմնի վարպետությունն այդ վիպակում կատարելության ե հասնում, բայց թե ինքը և թե մյուսները նրանից հետո անկարող յեղան տալ այդպիսի լրիվ գեղարվեստական յերկ:

Այդ վիպակի տիպերը մոռնում ենտալ են. առանձնապես հաջողված ե Ոթարի այրու, վորպես վրաց գեղջկուհու, պատկերը:

Դա աշխատանքի և հերոսության մարմնացումն ե, քարասիրտ մի կին, յերբ պաշտպանում ե իրեն, սակայն կարեկից, յերբ ուրիշները նրա ողնության կարիքն են զգում:

Այրու վորդին՝ Գիարգին իդեալիզացիայի յե յենթարկված, դասակարգային գիտակցությամբ ոժտված բատրակի փոխարեն, տրվում ե ոպերային Ռոմեո: Նույնպես իդեալիզացիայի յեն յենթարկված զղջացող աղնվականներ Արչիլը և նրա քույր Կեսարիան:

Անվերջ դատողություններն աղնվականության և գյուղացիության միջեվ կոտրված կամուրջի և նոր կամուրջ կառուցելու մասին — քիչ են համոզիչ և յերբեմն ձանձրալի յեն:

Այստեղ Իլյա ճավնավաձեմն կորցրեց կապն իրականության հետ, և թեպետ վիպակը հրաշալի յե գրված, նրա սոցիալիստական վողնաշարը փշրված ե և Ֆալսիֆիկացիայի յենթարկված:

Սկսելով արխայիստների ջախջախմամբ՝ Իլյա ճավնավաձեմն թեքվեց դեպի աջ և շուտով քննադատության արժանացավ նախ աջից, նարոդնիկներից, իսկ հետո դասիստների, սոցիալ-դեմոկրատների խմբակի կողմից:

Այդ ժամանակ նա արդեն կարողացել եր ահադին հեղինակություն ձեռք բերել:

ԱնՍկի ՄԵՐԵԹԵԼԻ (1840-1915): Այդ Եպիսկոպոս
հուշակալոր պոյետ Ակակի Մերեթ-Ելիմ ծնվել է Ֆեոդա-
լական հին ընտանիքում: Իր գեղարվեստական ինքնա-
կենսագրության մեջ նա նկարագրել է այն միջավայրը,
վորտեղ նա ծնվել ու մեծացել է: Բացի ավտոբիոգրա-
ֆիկ հետաքրքրութունից, այդ յերկը կարեվոր է 10-ա-
կան թվականների Ֆեոդալական Վրաստանի կենցաղին
ծանոթանալու տեսակետից և շատ ուշադրավ գրական
գոյությունների բնույթ է ստանում:

Վրաց Ֆեոդալների սովորության համաձայն՝ վոր-
դիները մինչև իննը տարեկան հասակը դաստիարակ-
վում էին գյուղացիների մոտ: Ակակի Մերեթ-Ելիմ
նույնպես տրված էր մի գյուղական ընտանիքում դաս-
տիարակելու: Պոյետը հետագայում խոստովանում
էր, վոր յեթե մինչև կյանքի վերջն իր մեջ կայուն էին
գեմոկրատիկ սկզբունքներն ու համամարդկային իդե-
ալները, հալա դրանով նա բացարձակապես պարտական
է տպավորութուններին իր վաղ մանկության, վոր
անցկացրել է հատարակ գյուղացու ընտանիքում:

Հետո պատմում է գլխավորապես աշակերտական տա-
րիների, Պետերբուրգի համալսարանական շրջանի մա-
թին, վոր նա վերջացրեց 60-ական թվականներին:
Պոյետը կենդանի գույներով վերարտադրում է եպի-
սկան և տալիս է իր ժամանակակիցների պատկերավոր
բնութագրերը:

Արտահայտության պարզությունը և ապրումների
անկեղծությունը, վոր ընդհանրապես Մերեթ-Ելիմ ստեղ-
ծագործության գլխավոր հատկանիշն է, այդ գրված-
քում հասցրված է կատարելության:

Ակակի Մերեթ-Ելիմ ծառայությունը վրաց գրակա-
նությանն այն է՝ վոր նա գրքի լեզուն հաղորդակից ա-
րավ ժողովրդականին, վերակառուցեց լեզվի համաձայ-
նությունը և յերաժշտական դարձրեց:

Մերեթ-Ելիմ յերգերն այնքան ժողովրդական են, վոր
յերբեմն նույնիսկ գրականության հմուտ պատմագիրն
անգամ կարող է նրանց չփոթել ժողովրդականի հետ:

Վոճի նորոգումը և ժողովրդական լինելն անգի-
տակցական փաստ էր Ակակի Մերեթ-Ելիմ համար, նա
յեռանդով մարտնչում էր լեզվի բարենորոգման համար,
գիտակցորեն կոչ էր անում վերադառնալ ժողովրդական
սկզբնական ակունքներին և ժողովրդի յերեվակայու-
թյան կենսատու գանձից վերցնել գեղարվեստական
պատկերները:

Հենց սկզբից Ակակի Մերեթ-Ելիմ հարեց յերիտա-
սարդ ռեֆորմիստների սերնդին և մինչև վերջն անհաշո-
մնաց արխայիստների դեմ մղված պայքարում:

Բայց նա մշտապես խուսափում էր կրոնական շփոթու-
թյան, հեռու յեր կանգնած և խառնվում էր պայքարին՝
հույս չունենալով գլխավորել շարժումը և գերադասե-
լով որ յեկտվ մնալ:

Գուցե դրանումն է նրա աննախընթաց ժողովրդա-
կանության պատճառը՝ վրաց հասարակության բոլոր
խավերում: Արդեն խորին ծերության հասակումն էլ նա
պահպանել էր պատանեկական խանդավառությունը և
անվերապահորեն հարում էր հասարակական մտքի ծայ-
րահեղ ձախ հոսանքներին: Պետական Դոմայի ընտ-
րությունների ժամանակ սոցիալ-դեմոկրատները պաշտ-
պանում էին նրա թեկնածությունը: Նրա հիսնամյա
հոբելյանը 1905 թվին վերածվեց մինչև այժմ Վրաստա-
նում չտեսնված համաժողովրդական հանդեսի, իսկ
մահը 1915 թվին համաժողովրդական կոկիծ պատճա-
ռեց:

Վրաստանի ամենախուլ դավաճներից բանվորներին
և գյուղացիներին պատվիրակություններ էին գա-
լիս Թիֆլիս՝ մասնակցելու ամենասիրելի պոյետի մե-
ծարանքին, իսկ ավելի ուշ՝ նաև նրա թաղմանը:

Դեպի Ակակիմ տաճած սերը վրաց ժողովրդական
մասսաներից անցել էր Անդրկովկասի բոլոր աղքերին,
Նրա հոբելյանը և թաղումն Անդրկովկասի առաջադի-
մական ուժերի դեմոնստրացիա յեր, վոր անցյալում
հասարակական ահաբեկի նշանակություն ուներ, քանի

վոր աղագային հակամարտութիւնը և շովինիստական ուզարը խեղդում եյին այդ ժողովրդներին:

Ակակի Ծերեքեյիմ գերազանցօրէն լիբիկ է: Բարաքաշվիլուց հետո նա լիբիկայի մեջ բացեց նոր հնարավորութիւններ. վոտանալորը դարձրեց կատարյալ և անսահման յերաժշտական:

Ժողովրդական տարրերի և դեմոկրատական իդեաների զուգորդութեամբ նա ընդարձակեց պոյեզիայի ազդեցութեան շրջանը և առաջին անգամ նրան հաղորդակից արավ ժողովրդական լայն մասսաները:

Մայրենի լեզվի դասադրքերն ու քրեստոմատիաները լիքն են Ակակի Ծերեքեյու ստեղծագործութիւններով. նա առաջինն սկսեց գրել մանկական վոտանավորներ, նրա թարգմանած կրիլաՎի առակները պետք է ինքնուրույն ստեղծագործութիւն հաշվել, այնքան որդանապետ նա փոխադրել և պատմաստել եր վրացական խոսքին:

Ակակի Ծերեքեյու առաջին լիբիկական վոտանավորներն անխուսափելիորեն կրում եյին պարսկական լիբիկայի ազդեցութեան հետքերը: Սակայն պահելով մուհամմադների չափն ու ձեւը՝ նա նորոգում է վոտանալորի բովանդակութիւնը և ակտիվ քաղաքական մտտիւնների վերածում. «Թաւո Չեմո»-ն «Ալմար-Ադմարի»-ն գրված են միհամբազի ձևով և հանդիսանում են աղղասիրական լիբիկայի գլուխ գործոցը:

Պարսկական արեւելյան սեկսուալիզմով հարուստ մտտիւններ կնոջը նա փոխարինեց հայրենիքով:

Մեծնափորձառու սխեմատիկն անգամ այդ վոտանալորի մեջ չի տարբերի, թե ո՛ր է վերջանում կինը և ո՛ր սկսվում հայրենիքը:

Աղղասիրական տարրերից դատ Ակակի Ծերեքեյիմ, վոչ առանց նեկրատիկ աղղեցութեան, վրաց դրականութեան մեջ առաջ քաշեց ակտիվ քաղաքական հարցերը և դրանք բանաստեղծութեան առարկա դարձրեց:

Այդ ուղղութեամբ Ակակի Ծերեքեյիմն հաջողվեց

ստեղծել միքանի գլուխ գործոցներ— «Ռորոցի յերդ», ուր նկարագրվում է մոր ասլուսները ճորտատիրական իրավունքի վերացումից հետո և «Մերդ հունձի ժամանակ», ուր տրված է հնձվորների աշխատանքի սլոոցներ:

Ակակի Ծերեքեյիմ վրաց պոյեզիայի մեջ առաջինը մտցրեց քաղաքական սատիրան: Նրա յուսմենալյան վոտանալորը ձաղկում է այն ժամանակվա հասարակութեան բոլոր արատները, նա չի խնայում նաև իր ժամանակակիցներին, խոսքով հեղափոխականներին:

Այդ սատիրաներում պոյետը ծաղրում է չինովնիկներին, բյուրոկրատներին, կաշառակերներին, հայրենիքի դավաճաններին, շողոքորթներին, ծախված լրագրողներին, կեղծ հասարակական գործիչներին, վրացուհու նոր տիպը, վոր վերցրել է յեվրոպեյիզմի արտաքին խափուսիկ փայլը, այլանդակում է մայրենի լեզուն, յերեսներին կրթում է ստորաքարչութեան և ծառայամատութեան վոգով, ծաղրում է կարիերայի մարդկանց, կործանված աղնիսականներին և գյուղացոց կործանողներին:

Այդ վոտանալորներում պոյետը հաճախ բուրձրանում է մինչև սոսոստութեան դադաթները, նրա խոսքն անսովոր արտահայտութիւն է դառնում և հիշում է ինչպես նարատ: Հատկապես այդ վոտանալորներն են նրան ժողովրդականութիւն ձեռք բերել: Յալգրամները և սատիրաներն այնքան վառ կերպով եյին արտահայտում իրականութիւնը, վոր առանց դժվարութեան թափանցում եյին ժողովրդի խորքերը և Ռուսթափելու վերամբարձ դիտակտիքական վոտանալորներին համահավասար առած եյին դառնում:

Ակակի Ծերեքեյիմ գրել է շատ, և յուրաքանչյուր առիթով: Հասարակական կյանքի բոլոր դեպքերը նրա ստեղծագործութեան որշեկտ եյին դառնում: Հաճախ վոտանալորով գրում եր սրամիտ ֆելյետոններ և այն ժամանակ լրագրների կամ ժուրնալներին համադրեցրեց ձեռքից ձեռք եյին խլվում:

Ակալի Ծերեթելու մասնակցութիւնը վորէն պարբերական որդանում ապահովում էր մեծ տիրած և հաջողութիւն, և նրա վոտանավորները տպագրութեւն միջանի որ անց յերգում էյին քաղաքում և դուռում, ինչպես Բերանժեյի վոտանավորները, վորին ի դեպ՝ նա շատ և հիմանալի թարգմանել է:

Բացի սատիրական վոտանավորներից և ֆելետոններից Ա. Ծերեթելին գրել է կոմեդիաներ, վորոնց մեջ նա շարունակել է Գիորգի Նրիսքալի աշխատանքը և ընդարձակել ռեալիստական թատրոնի բաղան: Այդ կոմեդիաները գրված են ժողովրդական կենդանի լեզվով, յերբեմն վոտանավորով: Առանձնապես հաջող են իմերեթիայի և Գորու դարաշուխալներին տիպերը:

Պատմական դրամաներում—«Թամարա Յրիբերի» («Նենգամիտ Թամարան») և «Պատարա Կախի»—Ակալի Ծերեթելին ցուցաբերում է մեծ հանութիւն վրաստանի պատմութեանը: Պիեսները յերկար ժամանակ լաղացված էյին ինչպես Թիֆլիսի, այնպես էլ դավառական բեմերում: Սյուժեյի բարդութիւնը, տիպերի բնութագրումը և գրելու վարպետութիւնը հիշեցնում են իտալական խրոնիկ Ստենդալին:

Նույնպիսի վարպետութեամբ և պատմական ճշմարտութեան պահպանութեամբ գրված են Ակալի Ծերեթելու պոյեմները «Տոնիկե Նրիսքալի», «Նաթելա», «Բազրատ Դիդի», «Վախթանգ Գորդալանի» և այլն:

Ամբողջ պատմական վրաստանն անցնում է պոյետի աղջկով: Նա վերցնում է ազգային կյանքի ամենագլխավոր մոմենտները—մոնղոլների, պարսիկների, արաբների, բյուզանդացիների արշավանքը: Նկարագրված են առանձին պատմական դեմքերի և ժողովրդական մասսայի հերոսութիւնը: Բացի պատմական նյութերից, Ծերեթելին պոյեմների մեջ է մտցրել ժողովրդական հավատալիքներն ու ավանդութիւնները: Այդ պոյեմներից հայտնի յան՝ «Սուրբ Գիորգի» և «Սուրբ Իլյա», կենցաղային պոյեմներից լավագոյնն է՝ «Դաստիարակ»:

Ակալի Ծերեթելին գրել է նաև արձակ: Բացի «Չմիք անանգադախտի» ինքնակենսագրութիւնից, նա ունի «Բաշի-Աչուկ» վիպակը, վոր գրված է նույնպես պատմական թեմայով, բայց վորի դերը վրաց դրականութեան մեջ նման է Պուշկինի «Կապիտանի աղջկի» վիպակին: Յերկը գրված է ժողովրդական լեզվով, նկարագրված են 17-րդ դարի պատմական վրաստանի կենցաղը և սովորութիւնները: Որքելիանի «Սարա սիակի» գրքից և «Կալմասութեան»-ից հետո, «Բաշի-Աչուկ»-ը ներկայացնում է ռեալիստական վիպի շրջանը, ինչպես Իլյա ձալմալաձեյի պրոդան: Ակալի Ծերեթելու պոյեղիայի ազդեցութիւնն ահադին է հետագա պոյետների վրա, նա ստեղծեց իր չկույն, սակայն հետեւորդները յերբեք չեյին հասնում ուսուցչի վարպետութեանը:

Ինչպես Անդրիայում դոյութիւն ուներ լճային չկույ, այնպես էլ վրաստանում առաջ յեկալ լեռների պոյետների չկույ:

Շկուլայի հիմնական կադմէ եր—Ռաֆայել Յերիսքով, Սանդրո Կազբեկ, Վաժա Փշալեյի:

Վրաց դրականութեան միջանի պատմաբանները այդ դարոցի հիմնադիրն են համարում Իլյա ձալմալաձեյին:

Նա իր «Ճանապարհորդի նամակներ» սկզբնական գրվածքում նկարագրում է կառքով Ռուսաստանից վրաստան կատարած ճանապարհորդութիւնը Դարիալի կիրճով, Ռադմավիրական ճանապարհով: Գրվածքում նա դուրս է բերում մի լեռնականի՝ պահպանելով նրա բարբառը:

Իլյա ձալմալաձեյին հաջողվել է կարճ դիալոգների մեջ պատկերել լեռնականի բնավորութիւնը, այնպես, վոր տիպը կարելի յե լրիվ համարել:

Լեռնականի խոսակցութիւնները վրաստանի ճանապարհորդի մասին, հետո զանազան վարիացիաներով կրթված է գրականութեան մեջ: Հենց այդ հանգամանքը

առիթ է տալիս իլյա Ճավնալաճեյիմ համարել լեռների պոյնտների շկոլայի հիմնադիրը:

Լեռների թեման, վոր եպիսկոպոսիկ եր իլյա Ճավնալաճեյի գրվածքներում, Յերիսքովի, Կազբեկի ու Վաժա Փշավելիի մոտ մի հիասքանչ նկարի յե վերածվում:

Նրանց հաջողվեց ամեն կողմից ցուցադրել լեռնա-կանների սովորություններն և հավատալիքները, ինչպես նաև նրանց պատմական ճակատադիրը:

ՌԱՓԱՅԵԼ ԵՐԻՍՔՈՎ (1824-1901) . Առաջին պոյնտը, վոր վերարտադրում է ժողովուրդի իսկական կյանքը իր ստեղծագործության սկզբում. նա ևս դավաճանեց ողմանտիկ դպրոցի տրադիցիաներին, նրա առաջին վոտանավորը յերգում է պարտեզի սոխակի սիրային տանջանքները:

Հետո յերկարամյա ծառայությունը հաշտարար դատավորի պաշտոնում նրան ընդհուպ մոտեցնում է ժողովուրդին:

Գյուղի նոր շերտավորումը հանձնին նրա գտնում է իր կենցաղագիրն:

Պոյետն անմիջապես փոխում է իր ուղղությունը և ցավատանջ ողմանտիկը դառնում է ակտիվ նարոդնիկ:

Ըստ տարիքի Յերիսքովը 60-ական թվականների գործիչների շարքին է պատկանում, իսկ վորպես պոյետ հասունացել է ավելի ուշ: Նրա լավագույն ստեղծագործությունները գրված են իր կյանքի վերջին տարիներում:

Այդ տեսակետից նա վորոշակի տարբերվում է վրաց մյուս գրողներից, վորոնց լավագույն յերկերն ստեղծագործության առաջին շրջանին են ընկնում:

Գծելով գյուղական կյանքի իդիլիկ պատկերներ՝ Ռ. Յերիսքովը թափանցում է նոր գյուղի տնտեսական հարաբերությունների եյության մեջ: Խարաղանում է վախճանողներին, ամենակալ կուլակներին, ինչպես նաև չինովնիկներին, կալվածատերերին, վորոնք հարստա-

հարում ու չահագործում են գյուղացու աշխատանքը:

Նրան հեշտությամբ հաջողվում է վոտանավորի մեջ տալ աշխատանքի պրոցեսը:

Նրա վոտանավորներից միջանիսն ապշեցուցիչ են կատարելության և պարզության կողմից: Այդ բոլոր վոտանավորները մտել են քրեստոմատիաների մեջ, դրանց վրա դաստիարակվել են սերունդներ:

Ակալի Ծերեքելուց հետո Ռաֆայել Յերիսքովիմ հաջողվեց գրել մի ամբողջ շարք մանկական բանաստեղծություններ, վորոնց մեջ նկարագրում է տարվա յեղանակների պատկերները, գյուղական տոները և մանկական խաղերը:

Բանաստեղծությունները գրված են պարզ ժողովրդական լեզվով և լի յեն կոնկրետ պատկերներով: Հենց այդ վոտանավորներն են հեղինակին ահագին ժողովրդականություն ձեռք բերել:

Ռ. Յերիսքովի լավագույն վոտանավորը հանդիսանում է «Սեփսուրի յերգը», վոր համարը է Ն. Խարաքավիու «Մերանի»-ին: Այդ վոտանավորը գնահատվում է վորպես նարոդնիկների հավատի սիմվոլ. այդտեղից է սկիզբն առնում այսպես կոչված լեռների պոյետների շկոլան:

Ռ. Յերիսքովի 50-ամյա հորեյանին այդ շկոլայի դեկլարացիան կարդաց Վաժա Փշավելիի կրտսեր յեղբայր Բաչանան հորեյարին նվիրված մի վոտանավորով:

«Սեփսուրի յերգ»-ում Ռ. Յերիսքովն արտահայտում է սերնդի ակնկալությունները. վոտանավորը կառուցված է վորպես որֆիյական հիմն հայրենիքին և լեռներին:

Ռ. Յերիսքովը վորձել է իր ուժը նաև դրամատուրգիայի մեջ: Նրա պիյեսներն այնքան ել թույլ չեն, բայց չեն կարող համեմատվել վոտանավորների հետ:

Գյուղական կյանքն ուղղմանսիրելու իր յերկարամյա փորձը Ռ. Յերիսքովն ոգտագործում եր աղբադրական և հրապարակախոսական նամակներում: Առա-

Չին անգամ նա ուսաներն լեզվով նկարագրեց լեռնական-
ների սովորութիւններն ու կենցաղը. այդ տեսակետից
արժեքավոր և նրա մոնոգրաֆիան «Սեփաութիւն»
մասին: Նա նկարագրել է նաև Խմբերթիւն, Մինդրե-
լիւն և Մվանթիւն:

Ռ. Յերիսքովի գրական արժանիքն է հանդիսանում
Սարա Սուլիսան Որբելիանի բառարանի խմբագրու-
թիւնը և հրատարակութիւնը. նաև բնագիտութիւն-
ների համար ինքնուրույն բառարանի կազմումը վրաց,
ռուսաց և լատին լեզուներով:

Վրաց գրականութեան մեջ բոլորովին առանձնակի
տեղ է գրավում Վաթա ՓՇԱՎԵԼԱՆ (1861-1915): Մի-
այն վերջերս վրաց գրականութեան մեջ հատուկեց
նրա խոշոր անունը: Նրա գաղափարների կանոնիդացիան
տեղի չունեցավ վերելքի գրական դպրոցի կապրիզի
չնորհիւ, այլ տարերայնորեն հասնելով մինչև ժողովրդ-
գական մասսաների խորքը:

19-րդ դարի վրաց բոլոր պոյետներից Վաթա Փշա-
վեան ամենաթողութեամբն է ու հասկանալին, բայց
դարձյալ չնորհիւ փշովական բարբառի (նա ինքը Փշա-
վեթիւայի, Վրաստանի լեռնային նահանգի ծնունդ է),
յերկար ժամանակ հերքում է ին նրա աղգային բնութիւնը:

Առաջին անգամ Վաթա Փշավեան գրականութեան
մեջ ուշադրութեան է արժանացել Իլյա Չավնավաճի
կողմից: Չավնավաճին, ինչպես Պուշկինն իր ժամանակ,
պոյետների կանոնիդատորն էր հանդիսանում:

Վաթա Փշավեայի, վորպես գրական խոշոր յերե-
վուցի հայտնվելը, միանգամից ապշեցրել էր Իլյա
Չավնավաճիին: Նա նրան Նիկո Բարաքաշվիլու կող-
քին էր դասում, վոր այն ժամանակ ամենաբարձր դոմքն
էր համարվում:

Ինքը Իլյա Չավնավաճին խոնարհեց իր դիկտատո-
րական դուրսը նոր հսկայի առջև և վերջ տվեց վրտա-
նավոր գրելուն:

Վաթա Փշավեայի ստեղծագործութեան զենեթին
հասած քաղաքականութիւնը չէր ծածկում գրականու-

թիւնը: Եթե Ակակի Ծերեթելին և Իլյա Չավնավա-
ճին վորպես ժողովրդի հոգևոր առաջնորդներ իրենց
անունով ներկայացնում էին իրենց դարը, այդ պատ-
կանում էր անցյալին:

Վաթա Փշավեայի որով վրաց հասարակական միտ-
քըն այնքան էր հասունացած, վոր հանդես էին յեկել
քաղաքական կուսակցութիւններ, վորոնցից ամեն մեկն
իրեն էր վերապահում յերկրը կառավարելու իրավուն-
քը:

90-ական թվականներին պոյետիան նախկին դերը
չէր խաղում:

Այդ սերնդի պողետիկ գաղափարները և ակտիւ
լոզունդներն ավելի արձակի մեջ էին տեղ դնում:

Ծնունդ է առնում նարոդնիկութիւնը, հետո մարք-
սիզմը:

Նարոդնիկական գաղափարներ և տրամադրութիւն-
ներ հանդիպում են Վաթա Փշավեայի գրվածքներում,
սակայն նրա յերգերի արմատները ժողովրդական ըս-
տեղծագործութիւնից են սկիզբն առնում:

Դո այնպիսի տպավորութիւն էր ստեղծում, վոր
իբր թէ Վաթա Փշավեան ժամանակից յետ է մնացել,
բայց նրա ստեղծագործութեան անալիզը հակառա-
կըն և ցուցադրում:

Քննադատութիւնը, վոր Վրաստանում չարունակ
յետ է մնացել, ի հարկէ, միանգամից չէր կարող հաս-
կանալ Վաթա Փշավեային վորպես գրական յերվույթ:
Քննադատները պատրաստի սխմաններ ու ֆորմուլա-
ներ ունէին, վորոնց մեջ դժվար էր տեղավորել պոյե-
տի ինքնատիւ քանքարը:

Ուստի նրան մեկ արխայիստ էին անվանում,
մեկ սիմփոլիստ:

Ի հարկէ իր ստեղծագործութեան զանազան կող-
մերով Վաթա Փշավեան չիման մեջ է մտնում ուժման-
տիզմի և սիմփոլիզմի հետ, սակայն վոչ մի հնարաւո-
րութիւն չկա ցուց տալու, վոր նա ամբողջութեամբ
վորեւ խմբակի յե պատկանում: Վաթա Փշավեային

Հասկանալու համար պետք է ուսումնասիրել լեռնա-
կանների եպոսը: Վաժա Փշավելան ամբողջությամբ այդ
ժողովրդական ակունքներից է բղխում:

Դեռ պոյետի կենդանի ժամանակ նրա գրական հա-
կառակորդները և վոչ բարեկամները զարմանում էին
նրա ահագին բեղմնավորության վրա, լեզենդներ էին
հնարում, իբր թե նա լեռներից խուրջիններով ժողովրդ-
դական բանաստեղծություններ է բերում և ցուցադ-
րում վորպես իրենը:

Միջանի դեպքերում նա դիտավորյալ կերպով
վերցնում է իր ժողովրդական հեքիաթը: Նրա պոյեմների
սյուժեն դիտմամբ փոխ է առնված ժողովրդական ա-
վանդություններից, բայց նա այդ նա այդ եր գիտակ-
ցորեն, դրանում է նրան ըմբռնելու զաղտնիքը:

Հիանալի արձակի և միջանի լիրիքական վոտանա-
վորների մեջ նա թողնում է փշավելների բարբառը, յեվ
այդ յերկերը չեն զիջում նրա սկզբի չրջանի լավագույն
ստեղծագործություններին:

Վաժա Փշավելայի վոտանավորը կոփված է և ամե-
նահարմարն է հերոսական եպոսի համար: Նա տալիս է
բառային եզրվիվալենտներ լեռնային գետերի վարարման,
աղմկահույզ հեղեղների, վազրի վաղքի, տաք կովի և
գենքերի ձայնի համար:

Նրա ներքին ալլիտերացիաներն ապշեցուցիչ են:

Դերմանացի գիտնական Արթուր Լեյստը՝ յերկար
տարիներ ուսումնասիրելով վրաց գրականությունը՝
ասում է, վոչ համաշխարհային պոյեզիայում չկա մի
պոյետ, վոչ այնպես արտահայտեր ու հասկանար լեռ-
ները, ինչպես Վաժա Փշավելան:

Ռուս-ավելիից հետո վրաց պոյեզիայում եպոսը չի
վերածնվել: Քաղաքականապես բաժան-բաժան լինելը,
բալավթիվ թշնամիների արշավանքը, կուլտուրական
ոջխանների տեղափոխումը խանգարում էին ժողովրդ-
դի, վորպես ամբողջության որդանական կազմակերպ-
մանը:

Այդ որյեկտիվ պայմաններն անցան նաև XIX-րդ
դարը: Վրաց համարյա բոլոր խոշոր պոյետները, ինչ-
պես որինակ՝ Ա. Ճավնավան, Ն. Բարաքավիլի, Գր.
Որբելիանին, Ակակի Ծերեթելին, Իլյա Ճավնավա-
նին փորձում էին վերակենդանացնել եպիկական պոյե-
մը, սակայն նրանց պակասում էր գլխավոր դրույթը՝
ժողովրդի որդանական կենցաղը:

Իլյա Ճավնավան և Ակակի Ծերեթելին փորձել են
պատմական անցյալի մեջ գտնել այդ դրույթը, նրանք
իրենց պոյեմների նյութը քաղում էին «Բարթիս
Ցխովորա» տարեգրից, վոչ իդեսայ՝ գրված է ինչպես
պոյեմ և գրական ստեղծագործության հազվագյուտ
դոկումենտ է: Ուղտեդիգ են նրանո պոեմները—«Տո-
նիկե Երիսթալի», «Նաքելա», «Մեծն Բագրատ»—Ա-
կակի Ծերեթելիի և «Մայր ու Վորդի», «Դիմիտրիյ ար-
քայի անձնագրությունը» — Իլյա Ճավնավանի:

Սակայն այդ բոլոր պոյեմները կրում են դարա-
չրջանի որդանական արատները:

Այդտեղ պաֆոսը փոխադրվում է գեպի անցյալը,
առարկաններն անմիջականորեն չեն տեսնվում և զգաց-
նել տալիս: Միայն Սանդրո Կադրեկն արձակի մեջ ստեղ-
ծեց եպիկական ումանը՝ ողտագործելով չամխլան
եպոսայան:

Եպիկական պոյեմի վերակենդանացումը վիճակ-
ված էր Վաժա Փշավելային:

Այն սարերում, ուր նա յեղել էր, դեռևս անձեռն-
մխելի պահպանվել էր Վրաստանի պատմական կյանքը,
և Վաժա Փշավելան կապվ հենց այդ սկզնական ակուն-
քին:

Իր պոյեմներում նա բացեց բոլորովին այլ աշխարհ
և ժողովրդական յերեվակայություն հերոսներով:

Այդ աշխարհն ամբողջովին բաղխումների մեջ է.
կյանքը պայքարում է աղաթի և տրադիցիաների դեմ և
զարգանում է դրաման: Այդ աշխարհը պահպանել է
խաչակիրների մորալի մնացորդները: Պատերազմը հա-

մարմնում ե միակ առաքինութիւնը, այստեղից ե քա-
ջութեան ե հերոսական գործերի գովքը:

Այդ ֆոնի վրա զարդանում ե վաժա փշալիւայի
եղիքական ստեղծագործութիւնը: Նրա պոյեմները նը-
ման չեն մեկը մյուսին, բայց կապված են հոգու միաս-
նական, խիստ մոտաժող, ինչպես լեռների շղթաներ:

Պոյետի յերևակայութիւնն այդտեղ աղատութիւն
ե գտնում, վոտանաւորը կարծես վաղում ե, նա ան-
ասնձ ե ե կրակոտ:

Գլխավոր պոյեմներն են՝ «Բախտրիոնի», «Ոձ ա-
տողը», «Գողգթուր ե Ապշինա», «Եթերի», «Ալուդա
ֆեթելաուրի»:

Վաժա փշալիւայիմ ամենից շատ հաջողութեմ են
լեռների ե կռիւների պատկերները: Նա կենդանացնում
ե բնութիւնը ե հաղորդում նրա թրթիւր:

Ահա ձեզ որինակները, — «լեռների մշուշը-դա լեռնե-
րի միտքն ե». «Արագված ծիծաղում ե». «Նա վարդար-
ված ե սիրով» ե այլն: Պանթելիստական պոյեզիան չի
կարող տալ մի պոյետի անուն, վոր ավելի լավ կարողա-
նա տալ մարդու ե բնութեան ներքին կապակցութեան
կրադործումը:

«Բախտրիոնի» պոյեմի նախընդհանր աշխատակետից
հնչում ե վորպես կոսմիքական հիմն:

«Վաժա փշալիւայի ստեղծագործութեան մեջ առան-
ձին տեղ ե գրավում արձակը: Բոլոր կասկածները,
պոյետի վարպետութեան մասին, չքանում են նրա ար-
ձակն ուսումնասիրելիս:

Այստեղ հաստատապես կարելի յե ասել, վոր նրա
գրելաձեւը ունի խառնակաւ ե:

Վոչ մի գալառական արտահայտութիւն, նրա լե-
զուն հիշեցնում ե խառնապահանջ կլասիկների լավա-
գուն գործերը: Գրավիչ պատմվածք «Գողգթի»-ն ակրա-
վում ե վորբայցած յեղնիկի մենախոսութեամբ: Այնպիսի
քնքշութեամբ ե տրված նրա կյանքի թրթիւր, վոր հա-

ղիվ թե վորեւե մեկը կարգաւոր աշխատմամբը՝
չարտասով:

Բնութեան յերեւոյթներն հասկանալու գաղտնիքն
այստեղ կատարելութեան ե հասցրած:

Վոչ մի ավելորդ տող, վոչ մի ավելորդ բառ: Սուր-
գենկայով մեղմացրած աշխատեմ հոսում ե անկանդ:

Արձակ բանաստեղծութիւնների ցիկլում հայտնի
յեն՝ «Մանուշակ», «Նապաստակ», «Լեռնային առվակ»,
«Արմատները», «Լեռների գագաթները», վորոնց մեջ
նկարագրվում ե կյանքի տրուիւր, ե վաժա փշալիւայն
զգում ե «Ցածում գտնվող ճյուղի ծլումը» ե «հրեշ-
տակների լեռնային թռիչքը»:

Այդ գրվածքները կարելի յե համեմատել Եդգար
Պոյի ոֆորտների, Բողբերի փոքրիկ պոյեմների ե Տուր-
գենեվի արձակ բանաստեղծութիւնների հետ, իսկ վրաց
գրականութեան մեջ կարելի յե համեմատել յեղզի յե-
րեմիկի ոֆորտիստ Սաբա Սուլիսան Ուրբիլիաճիի հետ,
(հեղինակ «Ստի Իմաստունը» գրքի, վորտեղ խոսքի
խնայողութիւնը մինչե ծայր աստիճանի յե հասցրած ե
ծածկագիր ե հիշեցնում):

Վաժա փշալիւայն քափանցում ե վոչ միայն բնու-
թեան գաղտնիքները, այլ ե նրա պատմվածքներում
կենդանանում ե նրա ժամանակակից փշալիւայն գյու-
ղը: Այստեղ պատկերանում են գյուղի մեծերը,
նրա տղրուկները ե ավերողները:

Միքանիսն աշխատում են ջրտինջը ճակատին
բայց կան թամբալներ ու աղահներ, վոր «Սրբապատ-
կերի մամերն են դողանում»: Նկարագրված ե գյուղի
բարի ուսուցիչը, շարունակ գյուղի մասին մտածող: Ում
հարկավոր ե մի բան գրել, տեղեկանալ վորեւե բանի
մասին — ուսուցիչը կգրի ու կտեղեկանա:

Հեղինակը գյուղի ջրտինջի ե պրիստովի հետ
հաշտ չե: Մի յերկու խոսքով տրվում ե ջրտինջի
պատկերը, վոչխարի յեր նման, յերբ բնորոշին: Բա-

վազան եր վզով մի խաչ կապել, յեւ վարդեն փոխվեց, ու պատմվում է նրա վատ դործերի մասին:

— «Յառնառով չիկներ, սրկաններ, յեթե ձեզ տեսնեմ, բոլորիդ կաշին կհանեմ, միայն իմ պետն առողջ լինի».—ասում է այդ հերոսը:

Այնուհետեւ նկարագրվում է թեթեւօտիկ իշխանը, վոր զբաղված է այն բանով, թե ում վրա հարկ դնի, ում ծեծի, ումնից մի բան պոկի կամ տուգանք դրել տա, և գյուղին իմաց տալու համար, վոր ինքը հեռանում է իր ամրոցից, կրակում է աստղերին:

Այդտեղ տրվում է նաև առևտրականի տիպը: Ինչպես գայլ շոքել է նա գյուղի բլին և քայքայում է միամիտ գյուղացիներին:

Այդ ոֆիսերները հետո մեծանում, դառնում են մեծ կոսպներ, և հնաժամ այն բանին, վոր Վաթա Փշավելան քիչ է դրել, նրա յերկերն ալելի յեն արտահայտում գյուղի կեպաղը, քան ուղղափառ նարոդնիկների ձրգձրգված տենդենցիոզ պատմվածքները:

Վաթա Փշավելայի պոյեզիայի արտատիպը ուժն, ի հարկե բացատրվում է նրա մոտիկութամբ, ժողովրդական արմատներին: Նա գուշակեց ժողովրդական ստեղծագործությունը, վոր մինչև նրա յերեման գալը ծածկադիր էր թվում: Դրանով Վաթա Փշավելան Ռուսփայելուց ալելի որդանական է, վորի հետ միմիայն նրան են համեմատում վրաց պոյեզիայի մեջ:

Սովորաբար այնպիսի պոյետներ, ինչպես Վաթա Փշավելան է, ծնվում են ժողովուրդների հասարակական կյանքի արշալույսին և զբաղանքության սկզբնափուլում: Թյան ժամանակ, ինչպես որինակ՝ Հոմերոսը և Վերգիլիոսը, պոյետներ, վորոնք վողեվորված էին տառապելներով և կրոնով: Ժողովուրդը նրանց վրայով ստեղծում է իր կոսմոգոնիան: Այդ տեսակետից չառ բնորոշ է այնպիսի փաստի յերեման գալը, ինչպիսին է Վաթա Փշավելան 19-րդ դարու վերջին, մի ժողովրդի մեջ, վոր մինչ քրիստոնեական շրջանի գրականությունը ունի:

Ինքը՝ Վաթա Փշավելան անցել է իր դարի բոլոր պոյետների անեծքների միջով: Նա հիանալի կերպով թարգմանել է Եդգար Պոյի «Ագռավը»: Սակայն բանաստեղծական ինտուիցիան թելադրում էր նրան լուծվել ժողովրդի մեջ և զգալով հարադատ արմատների պնդությունը՝ սկսել յերգել ժամանակակիցների համար սնունդանելի ձայնով:

Նրա պոյեզիայի թարմությունը չի սահմանափակված կարճութամբ վորևէ չկույլի, վոր առավուող ծնվում է, վորպեսզի յերեկոյան մեռնի և չվերակենդանանա:

Հանձինս Վաթա Փշավելայի ժողովուրդին ինքն ըսկեսց յերգել հազարավոր ձայներով: Այդ մտքով նա Վրաստանի ամենաթողութրդական պոյետն է:

Վաթա Փշավելան շատ լավ զգում էր, թե ինչու է իր պոյեզիայի ուժը, ուստի աշխատում էր հույսարել Փշավելթիայի ժողովրդական յերգերը: Նա գրեց մի քանի մոնոգրաֆիա—«Փշավելի», վորտեղ նա հանդես է բերում փշավների սովորութները, հավատալիքները և կենցաղը:

Այդ դերքն աղբադրական ահագին նշանակություն ունի: Առանց դրան դավառադիտությունը չի կարող զարգանալ:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԿԱԶԵՆԿ (1848-1893) ծագում է հարուստ ազնվական ընտանիքից: Նրա հայրը շրջանի կառավարիչ է յեղել և ունեցել է հսկայական կալվածքներ սարերում: Ծնողները պատրաստվում էին փայլուն կրթություն տալ իրենց վորդուն: Թիֆլիսից իրենց կալվածքն հրավիրեցին ոտարյերկրացիներ, իրենց միակ զավակին շրջապատեցին չլաված ճոխությամբ: Սակայն շուտով հայրը մեռավ: Ընտանիքը, լայն ապրելաձեմի սովոր, քայքայվեց, և Ալեքսանդրի կրթության դործն էլ խափանվեց: Բայց և այնպես մայրը չեր ուզում վորել խափանվեց: Բայց և այնպես մայրը չեր ուզում վորդուն առանց կրթության թողնել: Յերիտասարդ կազմելը գնում է Մոսկվա և վորպես ազատ ունկնդիր՝ ընկունվում է գյուղատնտեսական ակադեմիան:

Թեթեւամիտ պատանին դիտութեան մեջ վոչ մի հառաջադիմութիւն չի ցույց տալիս, այլովում է մոր վերջին փողերը, վորոնք իբր թե անհրաժեշտ են մի ունեւոր հարսնացուի հետ ամուսնանալու համար: Սակայն կարճ ժամանակում ահագին փող վատնելուց հետո՝ վերադառնում է հայրենիք:

Այստեղ ևս նրա բախտը փոփոխական էր: Նա վոչ մի տեղ չեր կարողանում սարքվել, փոխում էր պրոֆեսիաները—նա մեկ արտիստ էր, մեկ կապալառու, մեկ գինեվաճառ, մեկ զբաղվում էր դյուղատնտեսութեամբ և ճամբա ընկնում դեպի սարերը հովիվ դասնալու: Այդ ժամանակ նա մոռենում է հասարակ ժողովրդին, վոր հետագայում փայլուն կերպով ողտադործեց իր վեպերի համար:

Կազրեկի ծանոթներն ու մոտիկներն այնպես ոտփորել էյին անհաջողակ տեսնել նրան, վոր յերկար ժամանակ չէյին համարում, թե նա ինչպես կարող է հիանալի յերկեր գրել:

Այդպես է ստեղծվել այն լեգենդը, վոր իբր թե Կազրեկի վեպերի հեղինակը նրա հորյեղբայր Դիմիտրի Գազրեկն է, գերմանական փայլուն կրթութեամբ մի մարդ: Ազատամտութեան պատճառով դուրս արվելով ռուսական համալսարանից՝ Դիմիտրի Կազրեկը դնում է արտասահման և մտնում Հայդելբերգի համալսարանը: Ավարտում է համալսարանի դասընթացը, վերադառնում հայրենիք և իր կյանքն անցկացնում Ռազմավիական ճանապարհի պանդոկներում: Ժամանակակիցներն արտահայտվում են նրա մասին վորպես մի շատ որդինալ և տաղանդավոր մարդու, բայց նրա միակ տպագրված աշխատութիւնը՝ մոխեմցիների (լեռնականների) կյանքի մասին՝ մի աղագորական ակնարկ է և ամենավին չի ցուցադրում նրա տաղանդավոր զրոյ կնիքը:

Շուտով Դիմիտրի մահանում է, և ճամբարի վոր, տարորինակ հանգամանքներում: Ալեքսանդր Կազրեկը

տիրանում է նրա հաքստութեանը, ասկայի վոչ մի կապ կած չկար, վոր Դիմիտրի չեր թողել գրված ռոմաններ, վորոնք հետագայում Ալեքսանդր Կազրեկին մեծ հռչակ բերին:

Կան վկաներ, ականատեսներ այն բանի համար, թե ինչպես Ալեքսանդր Կազրեկը ժուրնալների խմբագրատներում գրում էր իր ռոմանները: Բացի այդ, կան շատ ցուցմունքներ այն մասին, վոր վեպերի հեղինակը հանդիսանում է հենց Ալեքսանդր Կազրեկը:

Բայց այդ չի խանգարել հեղինակի հորյեղբոր աղջկանը գրելու հիշողութիւններ, ուր նա տպացուցում է, վոր Ալեքսանդր Կազրեկը զավթել է Դիմիտրիի ձեռագիր վեպերը: Յեղիգալետա Կազրեկի այդ հուշերը՝ միակն իր տեսակի մեջ՝ իսկական գեղարվեստական մեղգործ է, ուր եպոխան աղդել է գրվածքի վրա լիովին կերպով:

Այդ մեմուարների հիման վրա մի յերիտաւարդ գիտնական գրել էր դիմերտացիա՝ կրկնելով և հաստատելով Ալեքսանդր Կազրեկի դեմ յեղած հարձակումները: Համենայն դեպս, վրաց գրականութեան մեջ ամուր կերպով մնում է Ալեքսանդր Կազրեկի գրվածքների ինքնուրույնութեան մասին յեղած վերսիան:

Ալ. Կազրեկի մոխեմցիների կյանքից գրած առաջին պատմվածքներն իրենց վրա ուղագրութիւն դարձնել տվին:

ԳՐԻԳՈՐ ՈՐԲԵԼԻԱՆԻՆ կարդալով «Հայրասպան» վեպը՝ Կազրեկին Հոմերոս հռչակեց: Յեւ իբրեք, իր վեպերում Կազրեկը պատմում է կովկասի սքանչելի եպոսայեյան:

Վրաստանում վոչ վոքին Կազրեկից վոչ առաջ և վոչ հետո չհաջողվեց ստեղծել այդպիսի խոշոր կտաւներ: Շնորհիվ նրա վեպերի առաջին անգամ գրականութեան մեջ մտան լեռնականները:

Հովիվ յեղած ժամանակ նա ուսումնասիրել էր նրանց կյանքը:

Նրա վեպերում նկարագրված և կոչված Նվաճ-
ման ջրվանդանը: Լեոնականների կյանքի հին յեղանակը փո-
փախվում է: Ռուսները նրանց դուրս են մղում իրենց
թափած բներից: Հիմքից բեկվում են նազապետական
հարաբերությունները: Նվաճողների դատաւությանն
ափելանում է թշնամու կողմն անցած դավաճանների
դատաւությունը:

Կազրեկը վիպակների միջանի տեղերն էրենց խը-
տությամբ հիշեցնում են Լ. Տոլստոյի «Հաջի Մուրա-
դը»:

Անանձնապես Կազրեկին հաջողվում է բնության
նկարագրությունները: Ապրած լինելով հայրենի լեռ-
ներում՝ նա լեռնային պեյզաժները վերարտադրելու
համար գտնում է ինչ վոր մոդական խոտեր: Դրանում
հեղինակի հետ կարծիք է հավասարվել միայն Ալաժա
Փշավեյան: Տեղ-տեղ հեղինակը բարձրանում է մինչև
բերվական չափերի, այդ այնտեղ է, յերբ նկարագրում
է չեչենների գաղթը դեպի Տաճկաստան: Դուրս մղվե-
լով ուսական դրքերի կողմից՝ չեչեններն ստիպված
են թողնել հայրենիքը և տեղափոխվել դեպի մուսուլ-
մանական յերկրներ: Այդ մեծ արշավանքը տեղի յե-
ռնեցնում արագիկ պայմաններում:

Բնությունը վողրում է գաղթողներին: Վերջին
աբցունքները հոսում են առօրյակի պես, և թափ ու ճիա-
նուրի տխուր հնչյունների ներքո լսվում է լաց ու աղա-
ղակ... Այդ ֆոնի վրա «Նլխո» վիպակում նկարագրե-
վում է չեչենուհու սերը դեպի վրացին: Հայրը և փե-
ռացուն իրար հետ վիճում են գեղեցիկ Նլխոյի համար:

Մերո և պարտականության զգացմունքների պայ-
քարը հասցրած է ծայրահեղ սրման: Այդպիսի բաղ-
լումներ չառ կան Կազրեկի գրվածքներում:

Նրան ավելի հաջողվում են հերոսական եպիզոդ-
ներ: Այդ տեսակետից նշանավոր է մի փաստ՝ վերցրած
գյուղի կյանքից, «Նլուշա» վեպը գրելու պատմու-
թյունը:

Սկզբում վերցրած իր այն եպիզոդը, թե ինչպես

Քլաշան, այդ իսկական խաչակիրը մեռնում է՝ պաշտ-
պանելով հայրենի վայրերը: Այդ ճակատագրական մե-
նամարտն այնպես վարպետորեն էր նկարագրված, վոր
Կազրեկի մոտ էր յեկել տաղերիչ բանվորների պատգա-
մավորությունը խնդրելու՝ չապանել հերոսին և վիպը
չարունակել: Նա այդպես էլ արեց. հերոսն ապաքին-
վեց վերքերից: Այնուհետև տրվում է նրա քաջադուր-
ծությունների նկարագիրը:

Ռուս ազիմինատրացիան բռնի կերպով մոհնչաց-
նում էր համայնքի աղատությունը: Լեոնականները
կատաղաբար պաշտպանում էին համայնքի հեղինա-
կությունը, բայց վերջի վերջո պետք է անձնատուր լի-
նեյին և հպատակվեյին ուժին: Համայնքի և անհատի
միջև յեղած այդ կոնֆլիկտն ամենից լավ ցուցադրված
է «Նլխո» բերի Գոջա» պատմվածքում:

Համայնքի հեղինակությունը պահպանելու համար
Գոջան սպանում է իր վորդուն: Ի հարկե, հեղինակն
առանց չափազանցությունների չի մնում. ոռմանտիկա-
կան փայլի պատճառով նա հաճախ մեղանչում է իրա-
կանության հանդեպ, յերբեմն իրեւարկանացում է
անցյալը, իր հերոսներին ընծայում է ամեն տեսակի
բարեմասնություններ, իսկ նրանց հակառակորդներին՝
դուրս բերում վորպես կատարյալ չարադործներ:

Հեղինակը չի թաղցնում իր հոգեետեսությունը: Սա-
վարի թաղավորությունը միշտ հաղթանակում է, չա-
րը հաղթում է բարուն: Լեոնական ժողովուրդն ինքն
իրենից ոժտված է բոլոր առաքինություններով, միայն
արտաքին ուժը, հանձինս ուս նվաճողների՝ վնա-
սում է բարոյական մաքրությունը և աշխխթյանը:

Բացի վեպերից՝ Ալ. Կազրեկը գրել է անհամար
քանակության պիեսներ: Մի ժամանակ թատրոնի ու-
պերաուարը նրա պիեսներով մեր կայուն: Շատերը դրան-
ցից ընդմիշտ մոռացված են, միքանիսն էլ հանվել են
ցուցակից բեմադրություն յերկրորդ օրը: Ամենից չառ

դիմացան առաջնական պիեսաներ «Կոնստանդին արքայ-
յորդին» և «Արսեն» գրառանքը՝ վերջրած ճորտատի-
րական կենցաղից:

Նա շատ է գրել նաև լիբրետոյան վստանալորները,
սակայն նրանք չուտով մոռացվեցին: Մինչդեռ նրա
վեպերն այսօր ել հուղում են ընթերցողին և տարած-
վում են տասնյակ հաղարներով:

60-ական թվականներին գեղարվեստական գրադա-
նության ուժգին ծաղկումը գլխավորապես անդի յեր
ունեցել էլյա ճավնալածեյի և Ակակի Ծերեքելու
նման աչքի ընկնող պոյետների աշխատանքով:

Նրանց համընթաց կային յւոյետներ բանաստեղ-
ծական պակաս ավյունի տեր: Նրանք մինչև վերջը չկա-
րողացան արտահայտել իրենց բանաստեղծական եյու-
թյունը և այդպես ել մնացին «կրկնակի դոյության չեմ-
քին»: Նրանք կաղված եյին ուսմանտիրմի հետ, բայց
սպրեցին նրա խարտակումը և չկարողացան կաղվել
ուսմանտական դպրոցի հետ: Ռոմանտիզմի այդ եղի-
զոնները հարկավոր է հիշել:—

ՄԱՄԻԱ ԳՈՒՐԻՆՍԿԻ (1836-1891): Գուրիան հա-
ղատել իշխանների ցեղից եր նա: Իր վստանալորնե-
րում նա հիշատակում է, վոր ինքը «նման է յեղել կալ-
վածատիրոջ, բայց նրան չեն թողել կալվածատեր լինե-
լու»: Իր բարձր ծագման գլխավորությունը նրան չեք
լքում մինչև կյանքի վերջը: Դաստիարակված չքեղու-
թյան մեջ, վարանցովյան սալոնում փայլող, նա վեր-
ջացրեց իր կյանքն իրեն հյուրընկալող մի ինչ վոր այրի
կենդ վորում:

Նրա կյանքն անհաջող եր դասավորվել. սիրելի
կինը՝ գեղեցկուհի Մելիքովան թողեց նրան դեռ ջահել
հասակում, միակ վորդի Կախարերը Պետերբուրգում
ինքնաապանությամբ վերջացրեց իր կյանքը:

Իր անհատական կյանքի բոլոր պերիպեթաները
նա սգացել է վստանալորների մեջ: Նրա ըայրոնա-
կան հիասթափությունն ինքնուրույն արդարացում ու-
նեք: Գուրիինի չհաջողվեց արտահայտվել և նա

հաղիվ ցերծ մնաց «բաց թողնվածների և մոռացված-
ների» վիճակից:

Իր պոյեզիայում Մամիա Գուրինին ցուցադրել է
գուրիացու կրակոտ խառնվածքը: Յերբեմն նրան հա-
ջողում եր յերգել ամբողջ ձայնով:

Գուրինին ուսմանտիկներից վերցրեց խոսվության
հավիտենական թեման և հայրենասիրական թափը,
սակայն մինչ նրա յերեման դալն այդ յերգը վերջացել
էր, և նա արտահամբ ընկավ վաթոռնական թվա-
կանների գործիչների շարքերը:

Նրա համեմատաբար ժողովրդականությունը բա-
ցատրվում է իր բարձր դիրքով և վստանալորներ կար-
դալու վարպետությունով, վոր հմայում եր ժամանա-
կակիցներին:

Պոյետի գործերից աչքի յե ընկնում «Ռաշիդ վար-
պանի» պոյեմը: Նրան է պատկանում նաև Լեքսն-
տովի «Դեմ»-ի հիանալի թարգմանությունը: Մի գի-
շեր նա մի չնչում անգիր արտասանեց պոյեմը, և նրան
ունկնդրող ամբողջ առդիտորիան նրա հետեմից կըր-
կնում եր պոյեմը, այնքան աղղեցիկ եր բանաստեղծի
ընթերցումը:

Մամիա Գուրինին թարգմանել է միքանի յերգ
«Չայլե Հարոյլե»-ից և «Իլիական»-ից:

ԳՐԻՈՐԳԻ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՎ — ՉԱԼԱՒԻՒՍԻ (1848-
1896): Մինչդեռական իշխաններից է, ստացել է գին-
վորական կրթություն Պետերբուրգի հրետանային տիկա-
դեմիայում: Ծառայել է Ռուսաստանում: Իր վստանա-
վորների մեջ նա վերապրում է մանկական հիշողու-
թյունները:

Ամբողջ կյանքն ուտարության մեջ անցկացնելով՝
պոյետը հայրենիքի կարոտն եր քաշում, և նրա այդ
ցիկլի վստանալորներից միքանիսը գրված են մեծ
վորդեորությամբ:

Նա դրականության մեջ մտավ պատանի հասա-
կում և միանգամից ուղադրություն գրավեց իր «Պա-

ցիւն», («Վրան») գողտրիկ վոտանալորով: Այդ վոտանալորը մինչև այժմ եւ յերգում եւ ժողովրդի մեջ եւ չի կարելի բաժանել ժողովրդական ստեղծագործութունից:

Մեկ ուրիշ բանաստեղծության մեջ նկարագրում եւ նա դեպի քաղաք ուսման տարված յերեսան: Գրված եւ անկեղծ գրացմունքով: Առաջ այդ վոտանալորով եյին սկսվում քրեստումատիւնները եւ բոլորն անդիւր գիտեյին ու յերգում եյին:

Այնպես, վոր Գ. Կոչակիճեմ՝ լինելով վոտանալոր յերկու լավագույն բանաստեղծութունների հեղինակ՝ մոռացութեան չտրվեց:

Նրա կեղծ անունն եւ Չալադիդի: Չալադիդին մեծ լինեւ Մինգրելիայում եւ գտնվում եւ պոյետի կարվածքում:

ՆԻՆԱ ՈՐՈՅԼԻՍՆԻ.— Բանաստեղծուհի, վոր հրապարակ եւ իշել 60-ական թվականներին: Իր ստեղծագործութեան սկզբի շրջանում նա գտնվում եր ավագ ուսմանտիկների՝ Որբելիանիի, Բարաքաշվիլու, այնուհետեւ իյա Չավնավանցի եւ Ակակի Ծերեքիւտ աղղեցութեան տակ: Բանաստեղծուհին առաջինից վերցրել եւ քաղաքացիական մոտիվները, իսկ մյուսից— իրիքական տոներ:

Ինքնուրույն վոտանալոր նա քիչ ունի, թեւ զգացվում ե իր ինտոնացիան: Ավելի ուժեղ եւ նա աշուղական վոտանալորներում: Այդտեղ եւ հեղինակը գտնվում ե Սայաթ—Նովայի եւ Նրա հետեւորդների աղղեցութեան տակ, սակայն, կանացի բնագրով նա լրացրել ե բանաստեղծութունների այդ տեսակը՝ վորոշ սրութուն հաղորդելով:

Վաթսունական թվականների դարձիչների սերունդից հետո, վորպես ռեակցիա յեղած հասարակական եւ դրական տրադիցիաների դեմ, դուրս են գալիս վրաց նարոդնիկները, այսպես կոչված «Թեթիաղա մոթրալիսներ», «МУЖИКОВСТВУЮЩЕ»:

Նրանք խիստ քննադատութեան յենթարկեցին ի-

րենց նախորդներին: Վեճն ուսացավ ավելի սուր կերպարանք, լան առաջ, յերբ վաթսունականների տեքունդն իր հերթին պայքարում եր պահպանողականների դեմ:

Բանը նրանումն ե, վոր ոպողիցիան ներկա դեպքում դործ ունեւ դրական ու հասարակական մեծ հեղինակութուն ունեցող դորդների հետ, վորոնք այնքան եւ տրամադիր չեյին հեշտութեամբ հանձնելու իրենց դիրքերը:

Վրաց նարոդնիկների ծրագիրն ընդհանուր եր ռուս նարոդնիկների հետ: Նրանք բարեխղճորեն արտադրել եյին ռուսական թեղիսները եւ հարմարեցրել վրացական պայմաններին: Նարոդնիկ դորդներից արձակի բնագրավորում առանձնապես աչքի յեն ընկնում Գ. Լամուրի, Սալրոն Մզալորիշվիլի, Յեկատերինա Դարաշվիլի:

Նարոդնիկ դորդները մեծ մասամբ զբաղված են վրացական գյուղով:

Նրանց ամբողջ համակրութունը թշվառ գյուղացիութեան կողմն ե:

Ճորտատիրական իրավունքի վերացումը բարորդին չվերացրեց աշխատավոր գյուղացիութեան աղքատութունը եւ ստրկութունը:

Կարվածատերը դեռեւ մնում եր իր ուժի մեջ, տիրութեւն եր հողին եւ արտադրութեան դործիքներին եւ հարստահարում ճորտային աշխատանքը:

Սկսվել եր գյուղի շերտավորումը. կարվածատիրոջ կողքին ե նաեւ Շչեդրինի կոչա—կոպիտ (ЧУМАРЫН) առեւտրականը եւ «այն հարցին, թե ի՞նչ բան ե ճշմարտութուն» — պատասխանում ե՝ «տեղնուտեղը իմեալու ե տուն առնելու» գինի... Շահագործողի այդ նոր խիստ ավելի յե սեղմում իր ճանկերում ստրկացած գյուղացիութեանը:

Ծնվում ե բուրժուադիայի նոր տիպը: Առեւտրական կապիտալն ստրկացրել եր գյուղին, եւ գյուղացիների մեջ առաջացել եր շերտավորում, հանդես եյին

յեկեւ կուլակներ, կալվածատերերից ամէլի վատթար
նստել էյին չքաւոր մասսաների շինքին:

Նարոդնիկներէ դրվածքների մեջ հոլովվում է այդ
թեման ամէլի կտմ պակաս գեղարվեստական ճշմար-
տությամբ:

ՆԻԿՈ ԼՈՄՈՈՒՐԻՆ Մյուսներէջ հաջող արտա-
հայտեց նարոդնիկական գաղափարները: Նրա պատմ-
վածքները դրված են կոկիկ վրացերենով: Հեղինակը
քաջ տեղյակ է գյուղական կյանքին, բայց չի իրեալա-
կանացնում գյուղացիներին, անողոք էրարով բացում
է կենցաղի այլանդակությունները, գեղջկական սնա-
պաշտությունները, յեսաարությունը և տգիտությու-
նը: Բոլոր դրվածքներն էլ վերցված են արեւելեյան
Վրաստանի գյուղացիների կյանքից: Սոսանձապէս
լավ են գրված «Ալի» և «Կաղմանա» պատմվածքները,
վորոնք քրեատոմարտիաների դարդն էյին կաղմում:

ՍՈՊՐՈՆ՝ ՄԱՍԼՈՒՐԻՆՆԻ Նույնպէս արեւելեյան
Վրաստանի ծնունդ է, բայց ծառայութեան պատճա-
ռով ստիպված էր արեւելեյան Վրաստանում ապրելու:
Նրա պատմվածքների թեմաները բազմադան են. հեղի-
նակը շոշափում է նաև հոգեվորականութեան կենցաղը՝
հիանալի կերպով ուսումնասիրելով հոգեվոր դպրոցի
կյանքը (նա ինքը հոգեվոր սեմինարիայի սան էր, ծա-
ռայել է կոնսիստորիայում) և տալիս է գյուղական հո-
գեվորականների ու քահանայապետների կյանքից վառ
պատկերներ:

Բացի վրիթակներէջ և պատմվածքներից՝ նա գրել
է իր հուշերը դեպի ժողովուրդը դնալու մասին, նկա-
րել է պայծառ պորտրետներ այդ եպիսկոպի մասնակից-
ների, ինչպէս նաև իր ժամանակակից գեմքերից:

ՅԵԿԱՏԵՐԻՆԱ. ԳԱՐԱՇՎԻԼԻՆ Նույնպէս ծնվել է
արեւելեյան Վրաստանում, Փետրապական հարուստ ըն-
տանիցում: Նրա դրվածքներում ամէլի զգացվում է
«զգլացող ազնվականուհին»: Նա համեմատութեան մեջ
է գեղում վրաց գեղջկուհուն ազնվականուհուն հետ:

ԳԱՐԱՇՎԻԼԻՆ ունի շատ կենդանի և աշխուժ տի-
պեր: «Մաղադանաւ Լուրումա» պատմվածքը Իլյա
ձավալիւմի «Ոթարի այրիի» աղդեցութեան տակ է
դրված, բայց և այնպէս արված է վրաց աշխատավո-
րուհուն ինքուրույն բնութագրելը:

Հեղինակին մանավանդ հաջողվել են մանկական
պատմվածքներ: Վրացական բոլոր ժուրնալները լի յեն
նրա պատմվածքներով:

Նարոդնիկներէ այդ խմբակի մեջ կարելի յէ դասել
նաև Սնաստասիա Երիսքովիային: Նա կանանցից ա-
ռաջինը փորձեց վեպ գրել և նրա «Մաշկուլ զղաղե»
(«Մայթաքուն ճամբին») ռոմանն անմիջապէս հաջողու-
թյուն դտավ՝ միջանի անգամ վերահրատարակվելով:

Վեպում չոչափված է սերնդի խնդիրը նաև կանանց
հարցը: Գրված է դրամիչ: Հեղինակը հայտնաբերել է
գիտողութուն և փորոշ վարպետութուն:

Իլյա ձավալիւմի և Ակակի Երեքեյում հաջոր-
դող սերունդը չխուսափեց նրանց աղդեցութեանց և
միայն Վաթա Փշալիւան Բր, վոր ինչպէս տեսանք,
ինքնորոշվեց ու ստեղծեց իր գպրոցը:

Ակակի Երեքեյու և Իլյա ձավալիւմի այդ
պլեյադայից կարելի է հիշատակել Գր. Արաշիւմեյին,
Պ. Յալիւում, Ղանդեգալիին, Դ. Մեգրելիին և Իոսի
Դավիթաշվիլում, սակայն վերջինիս վիճակված էր ա-
ռանձնակի գեր խաղալ գյուղացիական պոյեզիայի
ստեղծման խնդրում, ուստի և նրա մասին առանձին
սխտի խոսել:

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԱՇԻՅԵՆ (1866-1906) յեղել է Ակակի
Երեքեյու մոտիկ աշակերտը, նրա կյանքի թելը վա-
ղածամ կտրվեց և իր ամբողջ կյանքում, ինչպէս Մորիս
Ռոլլինը, զղում էր, «գիտակից խելադարութեան տան-
ջանքը» ու վերջի վերջն իր կյանքն ամբողջ խելա-
դարների տանը: Նա մեռավ Պետերբուրգում, այնտեղ
էլ թաղվեց: Նրա մաս բարեկամներին հաջողվեց հրա-
տարակել նրա բանաստեղծութեաններէ մի հատորը,

բայց նրա վոչ բոլոր վտանամոլորները մասն ալոյ ժողովածուի մեջ:

Մամիա Գուրիլիից հետո Աբաշիան համարվում էր իր և ուրիշների բանաստեղծությունների լավագույն արտասանողը և իմպրովիզացիայի բացառիկ շնորհք ունեւր: Նրա վտանամոլորները յերաժշտական են, սեփական յեղանակից վոչ գուրկ, սակայն հիմնականում պոյետը կրկնում և Ակակի Ծերեթելուն և Ֆրանսիական պոյետներին, վորոնց նա շատ և մեծ հաճույքով թարգմանել է, դրանց թվումն և Վիկտոր Հյուգոն և Սյուլլի Գրուդոնը:

ՊԱՐՄԵՆ ՅԱՆՆԵԼԻ Թվանչերիձեն նույնպէս Ակակի Ծերեթելու մոտիկ աշակերտներից է: Յերիտասարդ հասակում նա մեծ հույսեր էր ներշնչում: Նրան հակադրում ելին նույնիսկ Վաթա Փշավելային, բայց հետո նա անձնատուր յեղավ և դարձավ ընդմիշտ հետեւորդ Ակակի Ծերեթելու:

Ինչ վար ճակատադրական մեծութուն զգալով, Յախելին խուսափում էր հասարակությունից և հիասթափված հեղափոխական գործունեյությունից, դանդաղորեն մարում էր: Բոլորովին վերջերս իր կալվածքում, ուր անտեսությամբ էր դրադվում, նա սպանից շարադործների ձեռքով:

Նրա վտանամոլորները և պոյետները շատ անդամ են լույս տեսել առանձին գրքերով և արագ սպառվել, բայց բանաստեղծությունների լրիվ ժողովածուն չկա մինչև այժմ: Նա իր կյանքի հերոսությունն էր համարում «Չայլո-Հարոյլի» թարգմանությունը, վոր չափովեց նրա թղթերում մահվանից հետո:

ԴՈՄԻՆԻԿԱ ԳԱՆԴԵՉԻԼԻ ԵՐԻՍԹՈՎԱ.— Ծնորհալի բանաստեղծուհի նույն չկոյայից: Թե վոր աստիճանի Ակակի Ծերեթելին բարեփոխության յենթարկեց վրացերեն վտանամոլորը, յերեւում և նրա աշակերտ-

ների բանաստեղծություններից: Դրանցից առանձնաորես աչքի յեր ընկնում Գ. ԳԱՆԴԵՉԻԼԻ: Սակայն վոչ շնորհքը և վոչ կանացի խախմությունը չկարողացան բարձրացնել նրան եպիգրամների շարքերից, թեպետ նա ապրեց մինչև մեր սրերը և կրեց նոր չկոյաների ազդեցությունը:

Բայց վտանամոլորներից, Գանդելիին դրում էր պատմվածքներ, վորոնցից շատերը չեյին գիշում ճանաչված արձակագիրների գործերից: Բայց և այնպէս նա չունեւր իր դրույթը և մինչև վերջն էլ չկարողացավ իր վոճն ստեղծել: Թարգմանել և Գրիբոյեդովի «Նեկէից պատուհասը», վորի յերկրորդ հրատարակությունը կատարվեց պոյետի մահվան հարյուրամյակի առթիվ Վրաստանի Պետհրատի կողմից: Սակայն թարգմանիչը չտեսավ ալոյ հրատարակությունը և մեռավ որբադուրթյունը ձեռքին:

ԻՍՍԻԻ ԴԱՎԻԹԱՇՎԻԼԻ (1850-1887): Ծագում էր գյուղական խեղճ ընտանիքից: Վաղ և վորբացել, և ավագ յեղարայրը տանում է նրան Թիֆլիս վորտէ տեղ յենթավարպետի պաշտոնով աշխատեցնելու: Բայց Իոսիբը Թիֆլիսից վախչում է Գորի և մտնում հյուանի մոտ, այնտեղից էլ ընկնում է իշխան Յիգիանովների մոտ: Յեղարայրը փրկանքով աղատում է նրան դաժան իշխանների ձեռքից և նորից տանում է Թիֆլիս և վոսկերիչ դարձնում: Վարպետի կոչման հասնելով Իոսիբը յերկար ժամանակ պարապ քաշ է գալիս քաղցած ու անոթության մեջ: Վերջի վերջն նա վոտքը ձգում է Թելավ, ուր հիմնում է արհեստավորների ընկերություն:

Այստեղ ևս ստիպված էր շատ նեղություններ տանելու: Նրա մաշված որդանիզմն ալլես չի դիմանում և մեռնում է թոքերի բորբոքումից բոլորովին ջահել և անապուհ: Ալոյ ժամանակ նա արդեն կարողացել էր դրսկանության մեջ անուն հանել:

Պոլիտի մահմանն արձագանքեցին վրաց պոլիգիայի շրջանները՝ Ակակի Ծերեթիլին և Իլյա ձավաթավաճին:

Վերջինիս ճառը՝ հետադաշտում տարված լրագրում հազգին ազդեցութուն եր թողել:

Բոլորովին պարզ եր, վոր դերեղման եր իջել վոր սո-
վորական մի ժողովրդական պոլիտ՝ դեռ չկարողացած
հասունանալու և արտահայտվելու մինչեւ վերջը:

Հատկապես ուշադրութեան եր արժանացել այն,
վոր Դավիթ-աշվիլին գլուղից եր յեկել և դա առաջին
դեպքն եր վրաց դրականութեան մեջ, յերբ դուրացին
մտնում եր կենցաղային դրականութեան շարքը:

ԴԱՎԻԹԱՇՎԻԼԻՆ, ի հարկե շատ բանով պարտա-
կան եր յերկու մեծ պոլիտներին՝ Իլյա ձավաթավաճիին
և Ակակի Ծերեթիլուն: Սակայն այն, ինչ վոր այդ
պոլիտները պարնասյան բարձրունքից յերգում էին
խոճալով աննշող աշխատավորներին, Դավիթ-աշվիլին
տանջվել եր իր ամբողջ կյանքի ընթացքում և դրա հա-
մար նրա անխաղախ ժողովրդականութեանն ամենքի
աչքին եր ընկնում:

Նա այդ պոլիտներից վոխ առավ հայրենասիրական
լիրիկան, բայց նրա դատակարգային բնադրն այսպես
թե այնպես դառավ իր յերանդավորումը և վերջը՝ նաև
գիտակցական դատակարգային դրույթը:

ԴԱՎԻԹԱՇՎԻԼԻՆ յերգում եր իր չքավոր դուռնա-
կան թշվառ գլխակը, բայց հավատում եր, վոր ապա-
րան աշխատավոր ժողովրդին և պատկանելու:

Նրա վոտանավորներից միքանիսը չեն գիշում կլա-
սիկներն գլուխ գործոցներին, տպագրվելու հաջորդ որն
խոյ յերգվում էին Վրաստանում և հեղինակի հոգակը
տարածում:

Իր լավագույն բանաստեղծութունների մեջ Դա-
վիթ-աշվիլին վերցնում ե ավագ պոլիտների թեմաները և
յուրատեսակ փոփոխման յենթարկում: Սակայն Դավիթ-
աշվիլու յերեկան դառը՝ նշանակում և ծողող դատու-

կարգի դալուստը, այդ բանը դժամ էին թե Ծերեթե-
լին և թե ձավաթավաճն և հռնձինս նրա, վողջունում
էին հենց այդ ծողող դատակարգը:

Այդ պատճառով Դավիթ-աշվիլին համարվում և գե-
մոկրատական պոլիգիայի հիմնադիրը: Հետագայի մարք-
սիստ քննդատները նրա յերգերում տեսնում էին հատ-
կապես պրոլետարական դրականութեան սկիզբը:

Վերջերս Վրաստանի Պետհրատը լույս ընծայեց
Դավիթ-աշվիլու յերգերի փակատար ժողովածուն, վորի
մեջ մտել են մինչեւ քառասուն վոտանավորներ՝ իր
ժամանակին ցարական ցենզուրի կողմից արգելված:

Կապիտալիստական հարաբերութեաններն աճումը
և աղքատական դասի աղքատությունը 19-րդ դարի վերջին
առաջ բերին մի նոր հեղինակի՝ Գյուրգի Ծերեթիլուն:
Սա առաջինն ստեղծեց սոցիալիստական վեպը և հան-
դիստում և նատուրալիզմի հիմնադիրը:

Այդ գրողի ճակատագիրը փորձը ինչ յուրահատուկ
է:

ԳՅՈՐԳԻ ԾԵՐԵԹԵԼԻՆ (1842-1900) պատկանում և
վաթսունական թվականների դործիչների շարքին: Իր
կրթությամբ և հայացքներով նա այդ կմբի ալիքի
անդամն եր, սակայն, յերբ մյուսները քարացած մնա-
ցին իրենց դիրքերում, նա դառավ իր ինքնուրույն յեւրը:

Յերկար ժամանակ Գյուրգի Ծերեթիլու բարեկամ-
ները և մոտիկ ժամանակակիցները չէին կարողանում
հասկանալ նրա կերպարանափոխութունը, դառնորեն
մեղադրում էին նրան հավատուրացութեան մեջ, իսկ
ի վերջո պետք և հաշտվեին փառաբանության: Հենց սկզբից
նա իր ընկերների մեջ աչքի յեր ընկնում նրանով, վոր
ավելի ուշ եր դարձնում սոցիալիստական թեմաների
վրա:

Գյուրգի Ծերեթիլու մոտիկութունը և ազդեցու-
թյունը վաթսունական թվականների հոգակավոր
քննդատ և հրապարակախոս՝ Ն. Յա. Նմիկովաճի հետ
նրա վրա թողեց իր ազդեցութունը:

Նրանք յերկուսն ևլ պատկանում էին նացիոնալիս-
տական խմբակին և սկզբից ևլ նրանք վիճարանություն

բռնվեցին իրենց դինակիցներն հետ քաղաքական հար-
ցերէ շուրջը:

Նրանք ավելի ռազմիկալիզմի կողմն ելին և պաշա-
պանում էին սոցիալիստական իդեալներն, այն ինչ իլյա
ճովնալաճեյի խմբակը լիբերալիզմից թեքվում եր դե-
պի աջ:

Վերջի վերջն կոնֆլիկտն այնքան հասունացաւ, վեր-
բարեկամները հայտնվեցին հակառակ բանակներում:
Սակայն Գ. Ծերեքեյիմ մինչեւ կյանքի վերջը յերկվու-
թյուն եր ապրում, նրա մեջ դեռուս ապրում եր հեա-
դետը և ազգասիրական ուզարը չեւ մարել:

Իր ժուրնալում իննամական թվականներին նա
ապագրում եր սկսնակ մարքսիստների հողվածները,
ինքը նույնպէս հակվում եր մարքսիզմի կողմը, բայց
միևնույն ժամանակ տպագրում եր վրաց լուսավորիչ-
ների ֆրեսկաները, տաճարների ավերակները և կոգ
անում անցյալի իդեալականացման:

Ամենից շատ Գ. Ծերեքեյիմ արտահայտվել է փե-
պերի մեջ: Նրա վեպերն ամբողջական են և գրված նա-
սուրալիստական դարոցի բոլոր որենքներով:

Գյոյրզի Ծերեքեյու սոցիալական ուժաններում շա-
շափված են անցողիկ քաղաքականության ակտուալ
խնդիրները Առևտրական կապիտալի հանդես դալը նկա-
րագրված է «Առաջին քայլ» վեպում: Այդ վեպի մեջ
գուրս բերված տիպերը մինչեւ անգամ մշտում են վոր-
պես հատուկ անուններ, մանավանդ Բայալա Պունտ-
վան, վրաց դրականության առաջին առևտրականի
տիպը:

Գրվածքում գեղարվեստորեն ու ճշգրիտ նկարա-
գրվում է կապիտալի հարձակումը և սոցիալիստական
հարարերութունների բեկումը: Վեպի գործողութունը
աւելի յե ունենում ֆոթի քաղաքում, յերբ նախահան-
դրատում յերվացել է արտասահմանյան առաջին շա-
ղենալը:

Հեյլինակի մյուս վեպերում «Զիկոնիկի, Կիկոնիկի,

դա Կուգարդիկա» և «Մեր կյանքի ծաղիկը» նկարագր-
վում է աղնվական դասակարգի արեմուտքը: Առաջին
վեպը գրված է սատիրական տոնով, և ծաղրում է ան-
դորժ չինովնիկներին, աղնվականներին, իսկ յերկրոր-
դում պատկերացնում է աղնվականների գավակների
ուսման տարիները:

Գ. Ծերեքեյիմ բարձր գեղարվեստական ճշմարտու-
թյան և պարզության համար «Ռուխի մգելի» («Իորդ-
դայլը») և «Ամսիգա Առմարի» («Մորաքույր Ամա-
րին») պատմվածքներում: Այդ յերկերում նա իսկական
արվեստագետ է, բոլոր նրբութունները հասկացող:
Այդ թեմաները հետագայում մեկից ավելի անգամ տար-
բեր վարիանտներով հանդես են յեկել վրաց գրականու-
թյան մեջ:

Գյոյրզի Ծերեքեյիմ հիմք դրեց արձակի յերկու ուղ-
ղության. սոցիալական վեպը շարունակում է Եզնատե
Նիմոշվիլին, իսկ աղնվական աղջամուղջի նկարագիրը՝
դարգացնում է Դավիթ Կիդիաշվիլին:

Ականավոր մարքսիստ գրողի՝ Եզնատե Նիմոշվիլու
կյանքում Գ. Ծերեքեյիմ մեծ դեր է խաղացել. առա-
ջին անգամ նա յե սկսել տպագրել Նիմոշվիլուն և նկա-
տելով նրանում վոչ հասարակ տաղանդ, ամեն կերպ
աշխատել է առաջ քաշել:

Սակայն նա իր կրտսեր ընկերոջից ավելի ապրեց:
Եգ. Նիմոշվիլու թաղումը, վոր կազմակերպել էին
Գյոյրզի Ծերեքեյիմ և նրա «Վիպայի» ամսագրի շուրջն
համախմբված յերիտասարդ աշխատակիցները, վերած-
վեց յերիտասարդ մարքսիստների ցույցի:

Նիմոշվիլու գերեզմանի վրա, Գորիսի մի խուլ
դյուղում հիմք դրվեց «Մեսամե դատի»—տոների («յեր-
բարդ խումբ») վրացական սոցիալ-դեմոկրատների:
Գ. Ծերեքեյիմ դամբանական խոսքերը տպագրեց իր
«Վիպայի» ամսագրում: Ինքն իւր կարծես այդ Հանդիսա-
յան յերդման խոստովանագայր լինել: Գ. Ծերեքեյու հին
հաշտակողութները նրան չէին կարող ներել՝ մասնա-
ժօրացես մարքսիստների ջահել տերեղին հովանավո-

րելու պատճառով և ահադին փոռնոց բարձրացաւ մա-
նափանդ, վոր յերիտասարդ մարքսիստներն իրենք ելին
տուրիթ փնտրում գրական ընդհարումների համար:

Հետագայում Գ. Մերքսելին ամսագիրն հանձնեց իր
յերիտասարդ աշխատակիցներին, և «Կլավին» դարձաւ
պաշտոնական որդանը՝ «Մեամեդասիսաների» մարք-
սիզմի հիմնադիրներին՝ Վրաստանում:

ԵԳՆԱՏԵ ԻՆԳՈՐՈԿՎԱ ՆԻՆՈՇՎԻԼԻՆ (1861-1894)
Հանդիսանում է վրացական մարքսիզմի հիմնադիրը:
Նրա գերեզմանի վրա յերիտասարդ մարքսիստները հայ-
տարարեցին իրենց ծրագիրը: Նզնատին գրել է հրա-
պարակախոսական հոդվածներ նաև ի պաշտպանութուն
պատմական մատերալիզմի, ոակայն ամենից առաջ Նի-
նոշվիլին հայտնի յե փորպես բնյետրիստ:

Նա ծնվել է 1861 թ. դուբիական մի խեղճ գյու-
ղացու ընտանիքում: Ծածկանունը վերցրել է Նինո-մար-
անունից: Վաղ փորբանալով՝ փոքրիկ Նզնատին փոք-
րուց զգացել է դառն կյանքը: Տ տարեկան հասակից
նա ծառայել է մի քահանայի մոտ, հետո ընկնում է Փո-
թի փայտամշակողի մոտ, այդտեղից ել գնում է Բա-
թում նավահանգստում բանվոր ընդունվելու, ոակայն
յերկար չի մնում է թափառում է սոմենուր: Դեռ րատ-
րակ յեղած ժամանակ նա գրել կարդալ և սովորում,
մանում է հոգեվոր դպրոց, բայց անկարգություններին
մասնակցելու պատճառով դուրս է արվում վերջին
կուրսից:

Այնուհետեւ պատրաստվում է և ընդունվում ընդ-
նում գյուղական ուսուցչի կոչում ձեռք բերելու համար,
ոակայն ուսուցչությամբ քիչ է զբաղվում, այնտեղ ել
փորպես անհանգիստ սարք յենթարկվում է հալածանք-
ներին:

Համեմատաբար Նինոշվիլին յերկար ծառայում է
Չեստաֆոնիում մարզանեց արդյունաբերողի գրասե-
նյակում և Բաթումի Ռոդչիլդի դործարանում: Իր ինք-
նակենտոգրության մեջ նա նկարագրում է աշխատան-
քի դարհուրելի պայմանները: Առանց այն ևլ հիմուն-
դոտ պատանին յերկար չի կարողանում դիմանալ, հի-

վանդանում է տուբերկուլյոզով և մահանում է 53 տա-
րեկան հասակում: Իր կարճ կյանքի ընթացքում նա շատ
դառնություններ ու նեղություններ եր տեսել, վոր-
պեսդի ընդմիշտ ինքնորոշվեր վորպես մարքսիստ և գի-
տակցեր բանվորների դասակարգային շահը:

Ընկերները հաջողեցրին նրան գնալ արտասահման:
Յերկու տարի Նինոշվիլին թափառում էր Ֆրանսիա-
յում: Գուցե նա այնտեղ շատ բան չսովորեց, ինչպես
ինքն է ապում, բայց դրա փոխարեն սովորեց ատել
բուրժուական դասակարգը և լցվեց դասակարգային
գիտակցությամբ:

Նզնատին գրել սկսեց շատ վաղ: Նրա պատմվածք-
ները միանգամից գտան իրենց ընթերցողներին: Այդ
գերաբերում է նրա՝ Գյորգի Մերքսելու հետ ունեցած
մոտիկութան յրջանին: Իր ստեղծագործությունների
մեջ Նինոշվիլին նկարագրում է կապիտալիզմի քայքա-
յիչ ազդեցությունը գյուղում և ստեղծվող տնտեսական
փոխհարաբերությունները: Վայրադ կապիտալը ճամ-
բա յե բացում դեպի գյուղը՝ այդ ամենից լավ յերե-
վում է «Պայխատովի լիճը» պատմվածքում: Զբաւոր
գյուղացի իվանեն ուղում է կնության տալ իր աղջկա-
նը, բայց դրա համար պետք է ոժիտ խաւորաստել և
ընդհանրապես փող գտնել:

Թողնում է ընտանիքը և գնում է աշխատանք
փնտրելու: Յեւ Պալխատում լճի ալիքները կուլ են տա-
լիս նրան վորդու հետ միասին:

Բացառիկ վարպետությամբ և նկարագրված այն
ահռելի պատկերը, վոր գերաբերվում է գյուղացուն և
բնության տարերքի անհավասար պայքարին:

Նույն թեմայով, թե ինչպես կապիտալը գյուղա-
ցուն ջրում է գյուղից և ինչպես գյուղացին ընկնում է
այդ պայքարում, Նինոշվիլին գրել է պատմվածքների
մի ամբողջ շարք: Սկսվում է գյուղացիութան քայ-
քայումը, միջանիսին առևտուրն առաջ է մղում և նրանք
ստրկության մեջ են պահում չբաւորներին:

«Միմոնա» պատմվածքում նկարագրված է մի այդ-

գիտի տեսչ Գառնիկ Դաւթի Պարսկացի և նրա վարդապետը

Դրոյնիմն կարողացել էր հարստանալ կապալներից և նա ամբողջ գյուղն իր ձիրանների մէջ և պահում : Դա-
ղաքից վերադարձած նրա վարդապետը դուր և զաւրիս չբա-
վոր Սիմոնի կինը : Դրոյնիմն աշխատեալ և սարքում , վոր
Սիմոնին ձերբակալում են շինծու մեղադրանքների
հիման վրա : Կրասեր Դրոյնիմն տիրանում և բանտարկ-
վածի կնոջը , սակայն Սիմոնը վերադառնում և տուն ,
սպանում և իր թշանմուն և դառնում և ախարակ :

Դարձյալ նույն թեման և շոշափում «Մոսն մեծ-
րանի» պատմվածքը : Դյուղական գրադիր Մոսնն չբա-
վոր գյուղացուց դառնում և մի արնախում չինովնիկ ,
թակարդ լարում աղետ գյուղացիների համար և շնոր-
հիվ ստացած կաշառքի մեծ հարստութուն դիզում :

Մի անգամ նա բռնվում և դեղծումի մէջ , բայց
հաշտվում և աղատվել . տուժում են միայն գյուղացի-
ները և քահանան , վոր նրան վստահել էր :

Քաղաքը քայքայիչ կերպով և աղքատ գյուղի վրա :
Ահա մի գյուղացի կարիքից ստիպված՝ դնում և քա-
ղաքը դործակատար դառնում : Նա վարակվում և վատ
ցավով , վերադառնում և գյուղ , ամուսնանում ջահել
կյանքով լի մի աղջկա հետ , դժբախտացնում և նրան ,
մյուս անգամ նա տիրում և մի ուրիշ գյուղացու կնոջ ,
և անհավատարիմ կնոջ հետ մահանում են նաև նրա
զավակները :

Ընդհանրապես ամուսնութան խնդիրը հաճախ և
շոշափում նիմաշվիլու գրվածքներում : Բոլոր դժբախ-
տությունների պատճառը տնտեսական անհավասարու-
թյունն և . աղքատ կնության են տալիս իրենց հաշիվ-
ներից յեղնելով , բայց սերն զգացնել և տալիս իրենը և
կինը կորչում և խաբված ամուսնու ձեռքով :

Առանձին ժողովրդականություն և վայելում Նի-
նաշվիլու «Քրիստինե»-ն : Այստեղ անբախտության
պատճառը դասակարգային անհավասարությունն և :

Յերիտասարդ Քրիստինեն սիրահարվում և աղնվա-

կան Սիկոյի վրա Միքայելի շատով թողնում և և Քրիս-
տինեն իր յերիտասարդ խաչատուակ և դառնում գյուղում :

Մնողները տանից դուրս են անում : Քրիստինեյին իր
հետ և վերցնում քաղաքից յեկած , կասկածելի վարքի
տեր նրա Սոնյա ընկերուհին , վոր նման սիրտ պատճա-
ռով ընկել էր հասարակաց տուն :

Քրիստինեն քաղաքում մենակ և մնում : Շուտով նր-
բան հրապուրում են , պցում անբարոյականության
գիրկը և նա սոսկալի տանջանքների մեջ քաղաքից հե-
ռու , մի պանդուկում մեռնում և՝ կովարար կավալներից
ստացած վերքերից :

Այլասերված աղնվականության ցոփությունը նկա-
րադրված և «Մեր ժամանակի հերոսը» պատմվածքի
մեջ : Այստեղ թոկից փախած ու վաճառող իշխան Մկր-
վանի զոհն և դառնում գյուղական ուսուցիչ Սպիրիդոն
Մծիշվիլու կինը՝ Դեադինեն : Ուսուցիչը կնոջ հետ սպա-
սում են դնաքին , վոր ուշանում և ճանապարհին յեղած
արդելից : Նրանք ստիպված են պանդուկում գիշերելու
և յենթարկվում են իշխան Տարիել Մկրվածին ու նրա
բաժակակիցների կողմից հարձակման :

Հարձակումը հետ և մղվում : Հաջորդ որը Սպիրի-
դոն Մծիշվիլու նամակ և դրում Տարիելին՝ ներողու-
թյուն խնդրելով , վոր գիշերն անկարող էր յեղել հյու-
րերին ընդունելու : Տարիել Մկրվածին վիրավորված
է , վոր մի ինչ վոր գյուղական ուսուցիչ համարձակվում
է նամակ գրել իրեն և ծեծում և նրան իր կնոջ աչքի
առաջ : Մծիշվիլու կինը նշարդների քայքայում և ստա-
նում , նա կոշմարներ և տեսնում , վոր իբրեւ արջը նրան
քարչ և տալիս իր վորջը և այլն , ու շուտով մահանում և :
Սպիրիդոն Մծիշվիլու պահում և իր վոխը , և իշխանին
նույն կայարանում հանդիպելով՝ ստորճանակի հարվա-
ծով սպանում և նրան : Ի հարկե աղդեցիկ իշխանի մահ-
վան պատճառով Մծիշվիլու Սիրիբ են ըլում :

Նիմաշվիլու բոլոր տիպերն արտահայտում են ան-
ցույցի շրջանի կյանքը , ութսունական թվականների սո-

ցիտական պայմաններէ հետեանքով քայքայող իրա-
կանությունը :

Գյուղացիութեան շերտաւորում, դասակարգային և
դասային փոխհարաբերություններ— ահա նրա վեպերի
առարկան :

Նա քողամերկ և անուժ տղիտությունը, հին սնա-
պաշտություններն ու սովորութիւնները՝ նահապետա-
կան կենցաղի և տնտեսական հին ձևերի բեկման շրջա-
նում :

Հեղինակի գրվածքներում մշակման և յենթարկել
գերազանցապես գուրիական մատերիալը, վորովհետե
նա շատ լավ գիտեր գուրիական դյուղը և լիակատար
կերպով նկարագրել և այն :

Սոցիալական իդեալն անցնում և նրա բոլոր յերկերի
միջով, բայց չի մթաղնած հոռետեսութեամբ, ինչպես
այլ գրողների մոտ : Նիմոշվիլին բոցավառ հալածո ունի
դեպի ծագող դասակարգի և նրա կուլտուրայի ապագան :

Նրա մոտիկ աշակերտը կարելի չի համարել 20-րդ
դարի ամենաշնորհալի գրողներից մեկին՝ Զուլա Լոմ-
տատիձեյին :

Եղնատես Նիմոշվիլին հանդիսանում և վրաստանի
պրոլետարականութեան հիմնադիրը :

Նրա դրած պրոբլեմները դեռ այսօր ևլ ակտուալ
են և մշակվում են ամբողջ շարք պրոլետարիոտների կող-
մից :

ԴԱՎԻԹ ԿԼԴԻԱՇՎԻԼԻՆ արտահայտել և սակավա-
հող աղնվականութեան հոգեվարքը : Ինքը լինելով այդ
միջավայրից՝ Դավիթը մանկութիւնից դիտել և, ին
ինչ տեմպով և դնում աղնվականութեան ապաղասակար-
դախացումը : Յերբեմն թվում և վոր Դավիթ Կլդիաշվիլ-
ին արձակի մեջ արտահայտել և այն ինչ եմիլ վերնաք-
նը—վոտանալորներով, մանավանդ «Տեսիլք դարձած
գյուղեր»-ը ցիկլում :

Քաղաքը հետզհետ տարածում և իր շողափուկները
և ալերում մանր աղնվականների բները, սակայն հողին

Մոտ լինելու ատավիստական ճգտումը հնարադիտա-
թեան հրաշքեր և կերտում, վորպեսզի մարդ մնա իր
բնում :

Իսկ հողն ամեն որ տատանվում և, ամեն որ հղի չե-
նորանոր վործութիւններով, և Դավիթ Կլդիաշվիլու
հերոսներն ընկնում են զարմանալի կոմիքական գրու-
թեան մեջ :

Վիպասանը չի հենվում իդեոլոգիայի վրա : Նովկո-
լաշի՝ իր հատուկ հնարած սատիրական ժանրով, մոնու-
մենտալ ոփորդներով տալիս և քայքայված աղնվական-
ների աղնցուցիչ տիպերը : Թվում և, թե ամեն ինչ
հիմնված և ծիծաղելի դրութիւնների վրա, սակայն
դրաման այնքան խորն և, վոր ծիծաղի փոխարին ար-
ցունքներ են ցայտում : Կարծես թե ամեն ինչ ծիծաղելի
չի, ստում և հեղինակը, բայց ինչու այնպես և դուրս
գալիս, վոր թախիծը հաջորդում և ծիծաղին :

Ամայութեան սարսափը, մենութեան վիշտն այնու-
ամենայնիվ Կլդիաշվիլու հերոսներին չեն դրկում ախի-
վութիւնից : Մի աղնվական յուր յե դնում նրանով, վոր
վորսի շունը ճաշ և կրում նրա համար, այնքան և վար-
վելու շանը, վոր նա սովորել և դյուղացիներից հալ
ու հայ գողանալ և բերել իր տիրոջը : Այլ ուրիշ աղնվա-
կան, վոր բիրլիական Սոցոմոնի անունն և կրում, միջ-
նորդի դեր և կատարում . նրան հաջողվում և խեղճ աղ-
նվականի աղջկանը նշանել ապաղա տերտերացուլի հետ,
բայց նրա ընկերը խարդախորեն խաբում և նրան և չի
տալիս խոստացած փողերը : Սոցոմոնի և նրա խաբված
ընկերոջ ու փեսացուի միջև յեղած առեւտուրը գրված
և բացառիկ հումորով :

Հետաքրքիր են նաև աղնվական Սամանիշվիլու ար-
կածները : Պատոն Սամանիշվիլին մի որ սարսափով
իմանում և, վոր իր հայրը ցանկանում և ամուսնանալ :
Նա յերկար համոզում և հորը յետ կանգնել այդ մտքից,
սակայն հայրը պնդում և իր առածը : Այն ժամանակ
Պատոն ինքն և ստիպվում հարսնացու գտնել ծերուկի
համար և պտնում և մի այրի կնոջ, վոր թեկուզ յերկու
85

անգամ եւ այրիանա, դարձաւ մի անգամ յերկն
չի ունենա: Վորդու ճանապարհորդութիւնը խորի մայր
գտնելու նպատակով լի յե ծիծաղիկ պատահարներով:
Վերջ ի վերջո նա խայտառակութեան մեջ ե ընկնում:
Խորի մայրը վորդի յե ծնում, և Պլատոնն ստիպւած ե
կիսել իր ժառանգութիւնը: Խորի մայր փնտրելու հա-
մար կատարված ճանապարհորդութիւնը հեղինակին
ձեռնտու առիթ ե տալիս նկարագրելու քայքայվող ազ-
նվականների եպոպեյան:

«Կալմաստք»-ից հետո Դավիթ Կղիաշվիլին Վրաս-
տանում առաջինը կենդանացրեց ղեկարկնատական հու-
մորը, և քննադատութեան մեջ հաստատվեց՝ Կղիաշվի-
լու՝ վորպես խմբեթագան սակավահոգ Դոն Գիշտանե-
րին նկարագրող Սերվանտեսի անունը:

Այդ եպոպայի մյուս ականաւոր արձակագիրը Երս
Արագվիսպիրեյին ե: Լինելով անցողիկ չքանի արտա-
հայտիչ՝ նա ամբողջական լցված ե մտայ պեսսիմիզմով:

ԱՐԱՅՎԻՍՊԻՐԵՅԻՆ վրաց արձակի մեջ առաջինը
մտքեց նովելը: Սկզբում դտնվում եր Մոպասանի ու-
ժեղ աղղեցութեան տակ, բայց շուտով նա ազատագրվում
ե անսկզնիւ սատանիւմից և դտնում ե իր ինքնուրույն
խոսքը:

Առաջին դործերում, ի բաց առջալ հողերմանուն
եպոպեյները, Արագվիսպիրեյին մոտ ե ժողովրդի կյան-
քին:

Նրա նկարագրած դյուղացիների պատկերներն աւելի
կենդանի յեն և ղեկարկնատորեն ամբողջացրած, քան
նարդեիկներինը: Մանավանդ նրան հաջողվում են մու-
սուլման դյուղացիների տիպերը: Այստեղ նա առաջինը
խոսեց նրանց մատին և կատարյալ կերպով տվեց նրանց
կենցաղը:

Իր կյանքի վերջին Արագվիսպիրեյին ուժեղ չքան
դարձ կատարեց՝ գրելով իր միակ վեպը «Կոտորված սիր-
տը» վերնագրով: Դա նրա առաջին մեծ դործն ե, յեթե
հհալինը Թորչալույի Թուրքերի կյանքից վերցրած
«Գյուղի» վիպակը:

Այդ վեպում Արագվիսպիրեյին եկարագրեր ե հիմ
արհեստավորական և ֆեոդալական Վրաստանը: Չնայած
այն բանին, վոր վեպը կառուցված ե պատմական, հու-
ճախ առասպելական նյութի վրա, հեղինակն ստեղծել ե
քնութագրիների դարմանալի գալերեյա:

Վրաստանի անթիլ տաճարների և բերդերի կառու-
ցող վարպետների տիպերն Արագվիսպիրեյու մոտ հա-
րություն են առնում նոր կյանքի համար: Նա նրանց մեջ
ներջնում ե վերածնութեան կյանքը: Նույնպես հաջող
են տրված ֆեոդալների տիպերը, մանավանդ վեպի հե-
րոսուհի- գեղեցկուհի Նթերի տիպը:

Անտուն վարպետ Մահարեն սիրահարվում ե հղա-
տեր իշխանի աղջկանը: Հպարտ գեղեցկուհու սերը դրա-
վելու համար, նա հնարում ե մի գործիք, վոր քաղցր
հնչյուններ ե արձակում:

Գեղեցկուհին ցանկանում ե ունենալ այդ գործիքը,
բայց Մահարեն հրաժարվում ե տալ: Հայրը ոժանդա-
կում ե աղջկանը, սակայն վարպետ կամակոր ե դառ-
նում, իսկ իշխանն ել իրավունք չունի վարպետից գողով
իլելու այդ իրը:

Վերջ ի վերջո վարպետը դիմում ե սիրուհուն այդ
սիրտը: Աղջիկը սիրահարվում ե վարպետի վրա, բայց
չուտով նրա պատվասիրութիւնը դարձնում ե և նա
թողնում ե վարպետին և ամուսնանում ե թագաժառանգի
հետ: Մահարեն սարսալի մեջ ե. նա լքում ե իր բարի
վարպետներին, դտնում ե ապետ և մի քանի անդամ
հերոսութեան հրաչներ ցուցադրում: Աղջկա ամուս-
նութեանից հետո նրա սիրտը կտրվում ե եայրես յերդ
չի լսվում. սակայն Նթերին այնպես սովորել ե սրտին,
վոր մեռնում ե կարոտից:

Վերջում սիրահարները պատահում են, և վեպը
վերջանում ե սիրո հաղթական յերդով:

Վեպի վերջը մի փոքր ծամծամ ե, բայց այդ դործը
լավագույնն ե վրաց դրականութեան մեջ:

4p-54-

ԳԻՆԸ 30 ԿՈՊ. (2⁹/₄ ժ.)

ՏԻՑԻԱՆ ՏԱԲԻԴՅԷ

НОВЕЙШАЯ ГРУЗИНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА

Госиздат ССР Армении
Эривань—1981

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0376758

74.849